

**Heyeti Temsiliye'nin
Teşkilatlanma
Sürecinde Güney
Marmara Bölgesi**
(24 Temmuz 1919-12 Ocak 1920)

**South Marmara Region
During Organisation Process
of the Heyet-i Temsiliye
(Representative Committee)**
(24 July 1919-12 January 1920)

*Adnan Sofuoğlu
Taner Bilgin*

Heyeti Temsiliye'nin Teşkilatlanma Sürecinde Güney Marmara Bölgesi (24 Temmuz 1919-12 Ocak 1920)

*Adnan Sofuoğlu**

*Taner Bilgin***

Özet

İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesini müteakip Anadolu'nun birçok yerinde kongreler düzenlenmiştir. Erzurum Kongresi (23 Temmuz - 7 Ağustos 1919) aldığı kararlar bakımından en önemli kongrelerden biridir. Kongrede bölgesel nitelikli kararların yanında, Anadolu'da işgal güçlerinin etkisinden uzak bir temsil heyetinin vücuda getirilmesi ve Sivas'ta Anadolu coğrafyasının tümünü ilgilendiren bir kongrenin toplanması da kararlaştırılmıştır. Sivas Kongresi'nin toplanması adına Güney Marmara bölgesinde bulunan vilayetlerden de murahhas talep edilmiştir. Heyeti Temsiliye'nin vücuda getirilmesiyle birlikte Millî Mücadele örgütlü ve düzenli bir yapıya kavuşmuştur. Temsil heyeti Anadolu'da adeta ikinci bir hükûmet hüviyetinde çalışmalar yapmıştır. Bu durum Ali Rıza Paşa'nın sadareti sırasında İstanbul Hükûmeti tarafından dikkate alınmış ve Heyeti Temsiliye ile bir görüşme gerçekleştirilmek istenmiştir. Görüşmede Meclis-i Mebusan'ın açılması kararlaştırılırken bu süreç içerisinde temsil heyeti Güney Marmara bölgesinde bulunan üyeleri aracılığıyla bölgenin görüş ve taleplerini almıştır. 12 Ocak 1919 tarihinde açılan Meclis-i Mebusan'a Güney Marmara bölgesi vilayetlerinden mebuslar da katılmıştır. Bununla beraber İstanbul Hükûmeti ile Millî Hareket arasında cereyan eden mücadele sürmeye devam etmiştir. Bu bölümde Heyeti Temsiliye'nin oluşturulması sırasında Güney Marmara bölgesini ilgilendiren olaylar kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Heyet-i Temsiliye, Millî Mücadele, Kongreler, Meclis-i Mebusan

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, adnans[at]hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6967-5482

** Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İnsan Ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, taner.bilgin[at]bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6018-5957

South Marmara Region During Organisation Process of the Heyet-i Temsiliye (Representative Committee) (24 July 1919-12 January 1920)

Abstract

Following the occupation of İzmir by the Greeks, congresses were organised in many parts of Anatolia. Erzurum Congress (23 July- 7 August 1919) is one of the most important congresses in terms of its decisions. In addition to regional decisions, it was also decided to organise a Representation Committee in Anatolia away from the influence of the occupation forces and to convene a congress in Sivas that concerns the entire Anatolian geography. In order to convene the Sivas Congress, delegates were also requested from the provinces in the South Marmara region. With the establishment of the Representative Committee, the National Struggle gained an organised and regular structure. The Representation Committee worked in Anatolia almost as a second government. This situation was taken into consideration by the Istanbul Government during Ali Rıza Pasha's regency and a meeting was organised with the Delegation. During the meeting, it was decided to open the Parliament and the delegation received the opinions and demands of the region through its members in the South Marmara region during this process. On 12 January 1919, Meclis-i Mebusan (the Ottoman Parliament) was opened and members from the provinces of the Southern Marmara region participated in it. Nevertheless, the struggle between the Istanbul Government and the National Movement continued. In this section, the events concerning the South Marmara region during the formation of the Representative Committee are analysed.

Keywords

Representative Committee, National Struggle, Congresses, Meclis-i Mebusan

1. Erzurum ve Sivas Kongreleri Dönemi

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali sonrasında bir yandan işgal sahası genişler ve diğer yandan yerel direniş hareketleri filizlenirken, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Anadolu'da Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye hareketi başlatılmış ve Sivas'ta bir genel kongre toplanması için her bölgeden delege istenmişti. Bu sırada Erzurum'a gelmiş olup, müfettişlik görevinden azledilmesi üzerine askerlikten istifa etmiş olan Mustafa Kemal Paşa, 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan bölgesel kongre niteliğindeki Erzurum Kongresi'ne davet edilmişti. Bunun üzerine kongreye katılmış, kongre başkanlığına seçilmiş ve kongre sonunda kongre kararlarını takip etmek ve uygulamak üzere 9 kişilik Heyet-i Temsiliye oluşturulmuştu. Mustafa Kemal Paşa da bu heyetin başkanlığına getirilmişti. Ardından 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi'nde de Mustafa Kemal Paşa başkanlığında daha geniş katılımlı bir Heyet-i Temsiliye (16 kişi) oluşturulmuştu.¹ Böylece Millî Mücadele'nin ilk siyasi kuruluşu ortaya çıkmış ve Anadolu'da Heyet-i Temsiliye dönemi başlamış oluyordu.

1.1. İkinci Balıkesir Kongresi ve Kararları

Bu sırada Güney Marmara Bölgesinde Yunanlılara karşı oluşturulan cephelerin desteklenmesi için cephe gerisi teşkilatlanma çalışmaları yapılıyordu.² Nitekim Birinci Balıkesir Kongresi'nde oluşturulan Heyet-i Merkeziye zaman zaman toplanarak yapılacak faaliyetler konusunda çeşitli kararlar almaktaydı. Bu kararlar Kuvâ-yı Milliye'nin her türlü meseleleri ile ilgili olmakla beraber aynı zamanda cepheleri ve teşkilatı düzenleme yönündeydi. Bu çerçevede Heyet-i Merkeziye 10 Temmuz 1335'de aldığı 13 numaralı kararında nahiyelerde Heyet-i Milli'nin teşekkülünü istedi ve bu sebeple gidecek memurların "suret-i hareketlerine dair kısa bir muhtıra" yayımladı.³ Bu muhtıradaki şu ilkeler ortaya kondu:

1. Yunan'ın namus-u millî ve dinimize vaki olan tecavüzatına karşı malen, bedenen çalışmak üzere nahiyelerinde de belediye heyetiyle İslâm eşraf ve münasip zevattan mürekkep olarak 'Heyet-i Milliye' teşkil edecektir.
2. Heyet-i Milliye'nin vazifesi düşmana karşı muharebe etmek üzere efrad ve efradın iaşesi için para derc ve cem etmekten ibarettir.
3. Heyet-i Milliye, gerek merkez-i nahiyede ve gerek kurâ ahalisinden 300 ila 314 tevellüdü efradı hemen silah altına celb ile 310 ve 314 tevellüdüleri hemen merkez livaya izam etmekle beraber pusulada yazılı maliye heyetince münasip görülen para miktarını toplayarak yollayacaktır.

¹ Bu konuda bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. I, 4. Baskı, İstanbul: MEB Yay., 1981, s. 64 vd; Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadele'de Erzurum*, Ankara: y.y., 1946; Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, C. I, Ankara: Nüve Matbaası, 1968.

² Kazım Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985, s. 38.

³ Ahmet Aydın Bolak, "Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'nin Karar Defteri", *Millî Mücadele'de Balıkesir*, İstanbul: Türk Petrol Vakfı Yay., 1986, s. 73-75.

4. Bu surette teşkil edilen millî kuvvetler çete mahiyetinde olmayıp muntazam asker tarzında olacağından her yüz kişinin başında bölük kumandanı sıfatıyla hamiyetli ve eşraftan bir zat bulunacaktır.
5. Kumandan olacak zat bölüğüyle beraber hareket edeceği gibi her yerde bölüğünün muntazam idare ve inzibatından mesuldür.
6. Her bölüğe sivil olarak bir muvazzaf zabıt verilecek ve nahiyelerde bulunan ihtiyat ve küçük zabıttan da istifade edilecektir.
7. Efrada aylık on beş lira maaş verilmek mukarrer olup nevahiden celb edilecek efrada ailelerine bırakmak üzere merkez-i nahiyede ale'l-ḥesab yedişer lira verilecektir.
8. Tahsil olunacak meblağlar köylere gidecek zevata münasip ücret verildikten sonra geriye kalan miktarı merkez livaya gönderilecektir.

Bu karardan daha önce alınan 5 numaralı kararlar Heyet-i Merkeziye, “Evli olan askere 15 lira, piyade bekâr askere 5 lira, süvarilere yem dışında nal ve mih bedeli 5 lira, piyade ihtiyat zabıtlarına 20 lira, süvari ihtiyat zabıtlarına 25 lira cep harçlığı verilmesini ve milis kuvvetlerle bir çalışan muvazzaf zabıtlardan mülâzımlara 7 lira, yüzbaşılara ise 10 lira tütün ikramiyesi verilmesini, şehit olanların ailelerine maaş tahsisi hakkında istihlas-ı vatan husul bulunca hükûmetimiz nezdinde teşebbüsatta bulunmakla beraber, ikramiye olarak neferata 50’şer ve zabıttan ailelerine 100’er lira ihdasını” ittifakla kararlaştırmıştı.⁴

19 Temmuz 1335 (1919) tarihinde alınan “Cemiyet ve salâhiyetdâr makamlarla ve İtilaf mümessilleriyle temasta bulunmak ve memleket ahvali hakkında tenvir ve teşebbüsât-ı lâzımede bulunmak üzere teşkilat heyetinin münasip göreceği iki zat hemen Dersaadet’e îzam kılınacaktır.”⁵ kararıyla da Heyet-i Merkeziye aynı zamanda siyasi girişimlerde de bulunmaya çalışmaktaydı. Bu çerçevede Heyet-i Merkeziye İstanbul’daki hükûmetle irtibat kurma girişimlerinde bulunacaktı.

Esasında Heyet-i Merkeziye, alınan bu kararlarda görüldüğü gibi çok dikkatli bir üslûp kullanmakla beraber, bazı devlet işlevlerini üzerine almaktaydı. Bu sebeple bu kararların daha kolaylıkla alınıp uygulanabilmesi için bir temsil temeline sahip olmak ve daha geniş bir tabana dayanmak icap etmekteydi.⁶ Ayrıca millî kurulların ideolojisinin tespiti de gerekiyordu.⁷ Böylece teşkilatlanmanın da yaygınlaştırılması sağlanmış olacaktı. İşte bu sebeplerle Heyet-i Merkeziye, 19 Temmuz 1919’da toplanarak bazı kararlar aldı ve Balıkesir’de bir kongre toplanmasını kararlaştırdı. Buna göre “Temmuz’un otuzuncu günü merkezde isbât-ı vücut ve teşkilat-ı tehvid etmek üzere her kazadan eşraf ve

⁴ Bolak, “Karar Defteri”, s. 7.

⁵ Bolak, “Karar Defteri” s. 77-78.

⁶ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Ege’de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken, Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 170.

⁷ Celâl Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VIII, İstanbul: Baha Matbaası, 1967, s. 2474.

mûteberandan ikişer zatın buraya celbleri temin olunacaktır. Aynı veçhile merkeze mülhak nahiyelerden dahi ikişer zat bulundurulacaktır. Kazada, nevahiden gelecek zevat içtima günleri merkez teşkilat heyeti reisi ve azalarıyla levazım heyetinden bir ve maliye heyetinden iki zat maân bulunmak suretiyle heyet-i umumiye teşekkül edecektir.”⁸

Nihayet bu kararda tespit edilen tarihten dört gün önce yani 26 Temmuz 1919'da Redd-i İlhak Heyeti'nin merkezi olan Mekteb-i Sultanî'de⁹ (Balıkesir Lisesi) İkinci Balıkesir Kongresi toplandı.¹⁰ Kongrenin toplanmasına Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey, 61. Fırka Kumandanı Kâzım (Özalp) Bey, Mustafa Necati Bey, Vasıf (Çınar) Bey ve Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Hamdi Bey öncülük etti.¹¹ Bu kongreye beşi din adamı ve müderris, üçü asker ve sivil bürokrat, kırkı eşraf olmak üzere kırk sekiz delege katıldı.¹² Kongre başkanlığına Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey, vekilliklerine Mehmet Vehbi ve Sabri Beyler, kâtipliklere Albdulgafur ve Hasan Efendiler seçildi. Böylece kongre çalışmalarına başladı.¹³

Kongre çalışmalarını sürdürürken, kongre üyesi olmayan ancak kongrenin toplanmasında etkili olan sivil ve asker bürokratlar kongre çalışma saatleri dışında zaman zaman bir araya gelmişti. Bu şekilde mutasarrıf Hilmi Bey, 61. Fırka kumandanı Kâzım (Özalp) Bey, Vasıf (Çınar) Bey, Maliye Müfettişi Muvaffak ve İhsan Beyler, kongre üyeleri olan Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey, Osman Bey, Sabri Bey, Keçeci Hafız Bey, Hüsnü Bey, Reşad Bey, Kâmil Bey ve Hamdi Bey durum değerlendirmesi yapmışlar ve “ahvâl-i müşkilede ne yapılacağı” müzakere ederek izlenecek stratejiyi tespitiye çalışmışlardı.¹⁴

Çalışmalarını 30 Temmuz 1919'da tamamlayan kongrede, genelde Heyet-i Merkeziye'nin daha önce almış olduğu kararlar görüşülmüş ve bu kararlar doğrultusunda kararlar alınmıştı.¹⁵

Kongre çalışmalarını sürdürürken, İstanbul Hükûmeti'nce kongrenin zorla dağıtılması için 14. Kolordu Komutan Vekili Kâzım (Özalp) Bey'e emir verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Kâzım Bey 31 Temmuz 1919'da yani kongre bittikten sonra “Balıkesir

⁸ Bolak, “Karar Defteri” s. 77-78.

⁹ Mükerrerem Kâmil Su, *Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1984, s. 76.

¹⁰ Hacim Muhittin Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1967, s. 112; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 1, s. 207

¹¹ Mücteba İlgürel, “Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti ve Kongreleri”, *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1973; Bülent Tanör, “Millî Mücadele'de Kongreler”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 1137

¹² Katılan delegeler, Balıkesir namına murahhas Hacim Muhittin, Mehmet Vehbi, Sabri, Keçecizade Hafız Mehmet Emin, Yırcalızade Şükrü, Arabacızade Hacı Hafız Mehmet, Kocabıyıkzade Mehmet, Kunduracı Nuri, Basribeyzade Şevki, Gönenli Osman, Keşkekzade Hacı Baha, Barutçuzade Süleyman; Bandırma namına Yahya Sezai, Rıza; Burhaniye namına İbrahim Hasan; Balya namına Mustafa Çavuş, İsmail; Soma namına Müftü-i sabık Hafız Osman, Müftü İsmail; Erdek namına Said Saib; Akhisar namına Reşad, Kâmil, Hüsnü; Kırkağaç namına Ahmet Faik, Müderris Hüseyin; Sındırgı namına Mustafa, Şatırzade Emin; Giresun (Savaştepe) namına Daniş, İbrahim; Kepsut nahiyesi namına Basri, Hafız Arif; Şamlı nahiyesi namına Hafız Mehmet; İvrindi nahiyesi namına Hamid, Mehmet; Bigadiç nahiyesi namına Emirzade Ali, Azazade Mustafa; Konakpınarı nahiyesi namına Lütfü Bey ve Efendiler. Bkz. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 112; Özalp, *Millî Mücadele*, C. 1, s. 43-44.

¹³ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 113

¹⁴ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s.26

¹⁵ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 112-115; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 43-46

Kongresi'nin zorla dağıtılmasının birçok dedikodulara yol açacağını, bu yüzden bu işin nasihatle çözümlenmesi lâzım geldiği" şeklinde Harbiye Nezareti'ne bir şifre telgraf göndermişti. Burada Kâzım Bey'in oyalayıcı bir yol izlediği anlaşılmaktadır.¹⁶

Kongre, teşkilatlanma ile ilgili aldığı kararların yanı sıra menfi propagandalara da cevap vermiş ve bu şekilde hedef ve gayesini de ortaya koymuştu. Bu çerçevede kararların 3. ve 4. Maddelerinde millî direniş hakkında yapılan İttihatçılık ve çetecilik suçlamalarına¹⁷ cevap vererek, esas gayenin Yunanlıları Anadolu'dan atmak olduğunu vurgulamıştı. Böylece halka güvence verilerek aleyhte propaganda etkisiz bırakılmaya çalışılmıştı. Yani İttihat ve Terakki siyasetinin benimsenmediği, çetecilikle ilgilerinin bulunmadığı ve varlıklarının Yunanlılarla kaim olduğu, işgalin bitiminde teşkilatın dağıtılacağı vurgulanarak halkın desteği sağlanmaya çalışılmıştı.

Ayrıca alınan kararların 18. Maddesi doğrultusunda Hilâfet makamına gönderilen telgrafta hareket-i milliyenin siyasi hareket, silahlı hareketin de bir iktidar mücadelesi olmadığı, hareketin yurdun kurtuluşuyla durdurulacağı ortaya konarak hükûmete güvence verilmekteydi. Ayrıca barışın da Wilson Prensipleri çerçevesinde sağlanması dile getirilmekteydi.¹⁸ Yine kongre, Redd-i İlhak tabirini yeni durum çerçevesinde eksik bularak Hareket-i Milliye tabirini de eklemiş ve "Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyet-i Merkeziyesi" ismini benimsemişti.

Bu şekilde aynı zamanda "Hareket" in, sadece Redd-i İlhak olmadığı, bir millî hareket olduğu, yani millî direniş hareketi olduğu ortaya konulmuştu. Kongrenin esas ağırlık verdiği nokta ise teşkilatlanma ve idarî konularla ilgiliydi. Bu konuda ise kararlarda görüldüğü gibi iki aşamalı bir teşkilatlanma benimsenerek, merkezde bir Heyet-i Merkeziye ki zaten mevcuttu, kazalarda da Heyet-i Milliyeler kurulması kararlaştırılmıştı.

Kongrede alınan diğer önemli kararlar mali düzenlemelerle ilgiliydi. Bu çerçevede kongre, Yunanlılarla mücadele devam ettiği sürece genel seferberlik durumunun mevcut olduğu ve herkesin vatan hizmeti ile yükümlü bulunduğunu kabul ederek, bu konuda ihtiyaçların karşılanabilmesi için Balıkesir'de ve ilçelerde teşkilat-ı maliye ve levazım kurulları kurulmasını öngörmüştü. Bu kurulların da üstünde yol gösterme, denetleme ve iş birliği sağlama gibi vazifelerle yükümlü "Merkez Kurul" teşkilini kararlaştırmıştı. Yine cephe karargâhı gerilerinde askerî işlemleri yürütmek üzere menzil müfettişliği bulundurulmasını uygun görmüştü.

¹⁶ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 10/38 (1961), Vesika: 219.

¹⁷ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 41. Damat Ferit Paşa, millî mukavemet taraftarlarını vatan hainliğiyle itham ediyor ve onları İttihatçı olmakla suçluyordu. Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyat, 1953, s. 138-139.

¹⁸ Telgraf metinleri tamamı için bkz. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 115-116

Ayrıca kongre, cephede efradın başında eşraftan bir zatın devamlı bulunmasını kararlaştırmıştı. Bu şekilde yapılan masrafların denetlenmesinin yanı sıra teşkilatlanmanın tamamen millî bir teşkilat olduğu, askeriye ve idare ile bağlantısının olmadığı görüntüsü verilmeye çalışılmıştı. Aynı zamanda bu şekilde mütarekenin feshi gibi bir durumun meydana gelmemesi istenmişti.

Bu arada kongre ihtiyaçların temini için birtakım tedbirlere de yönelmişti. Bu çerçevede kongre, bir taraftan Heyet-i Merkeziye'nin zahireye el koyması ve İzmir'e ihracının men edilmesi kararını verirken, diğer taraftan günün şartlarına uygun olarak harcamaların miktarını tespit etmekten kaçınarak, bunu mahallî kurulların takdirine bırakmıştı. Ayrıca mahallî kurullara Kuvâ-yı Milliye'de vazife alacaklara verilecek aylıkların ve hediyelerin miktar ve derecesinin takdirini de bırakmıştı.

Kongre vazifeye davet edilip gelmeyen ve firar edenlere de müeyyideler uygulanmasını kararlaştırmıştı. Aynı zamanda kongre, hiçbir şekilde Yunanlılarla müzakere edilmemesi ve en birinci vazife olarak Yunanlılar memleketin her tarafından tard edilinceye kadar harbe devam edilmesi gibi politik ve asıl hedefini belirleyen kararlar da almıştı. Böylece kongre, esas gayesinin ne olduğunu açıkça ortaya koyarak başka bir siyasi emelinin olmadığını göstermeye çalışmıştı.

Nihayet kongre, 100 kişilik olmak ve her mahallin vereceği paranın yüzdesi nispetinde üye ile iştirak etmek kaydıyla, Eylül'ün başlarında tekrar toplanma kararı vererek çalışmalarına son vermişti.¹⁹

1.2. Güney Marmara Şehirlerinden Sivas Kongresi İçin Murahhas Tayini

Mustafa Kemal Paşa'nın Kula'da 17. Kolordu Komutanı Bekir Sami (Günsav) Bey'e yazdığı şifreli telgrafta Sivas'ta toplanması kararlaştırılan kongre için murahhasların belirlenmesini istediği belirtilmişti. Yine 22 Haziran 1919'da Bursa'da Bekir Sami Bey'den zata mahsus şifreli telgrafla "Bahriye Nazırı Rauf Bey'in Aydın (İzmir) Vilayeti namına gelecek murahhaslar meyanında herhangi bir liva namına tevkil ettirilmesini, vekâletnamenin tahriren alınarak imzaların şifre ile bildirilmesini" istemişti.²⁰

¹⁹ Kongre bitim tarihi bazı kaynaklarda 31 Temmuz olarak verilmektedir. Bkz. Bezmi Nihat Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir: İhsan Gümüşayak Matbaası, 1955, s. 188; Nizamettin Karacabey, *Türk Ulusal Savaşının İlk Parçası (Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar)*, 117 Sayılı Tarih Mecmuası'nın Tarih kısmı. 1 Haziran 1940, s. 137; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 43. Bu durum, herhalde kongre bitiminden sonra yapılan bir toplantıdan kaynaklanmaktadır. Çünkü Hacim Muhittin Çarıklı günlüğünde "30.7.335. Bugün yedi sularında kongreye nihayet verdik." demektedir. Akabinde 31.7.335'de bu akşam "yine Mektebi Sultani'de birleştik ve Basri'yi dâhile gönderme meselesi konuşuldu." demektedir. Bkz. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 26. Ancak kanaatimizce bu kongre değil, Heyet-i Merkeziye'nin toplantısıdır. Kongre 30.7.1919'da sona ermiştir.

²⁰ Telgraf metni şöyledir. "1- Kongre davetini mübeyyin bugünkü şifreli telgrafname-i aciziyi almışsınızdır. Aydın ve havalisinden bu kere nezd-i aciziyeye gelmiş olan Bahriye Nazırı Rauf Beyefendi'yi Aydın (İzmir) Vilayeti namına gelecek murahhaslar herhangi bir liva namına tevkil ettirilmesini ve vekâletnamenin tahriren alınarak imzalarının şifre ile bildirilmesini rica ederim. 2- Murahhaslar Ankara tarihi ile gelirlerse Ankara'da Kolordu Kumandanı Fuat Paşa'ya (Ali Fuat Paşa) ve Samsun tarihi ile gelenler de Samsun Mutasarrıfı Hamit ve Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey'e müracaat edecektir." Üçüncü Ordu Müfettişi Yaver-i Hazret-i Şehriyar Mustafa Kemal. TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 1, 22.6.335 (22.06.1919) şifre.

Bunun üzerine Bekir Sami Bey 27.6.1335 tarihli şifre telgrafla Bursa'dan Salihli Mevki Kumandanlığı vasıtasıyla Çine'de 57. Fırka Kumandanlığı'na ve Ahmetli Mıntika Kumandanlığı'na durumu bildirdi. "Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı şifre telgraf doğrultusunda Rauf Bey'in Sivas Kongresi'ne bölgeden üye seçilmesini, belgelerin düzenlenmesini ve Aydın (İzmir) Vilayeti'nin her tarafından birer temsilci seçilmesini" talep etti.²¹

Bilahare 3/4.7.1919 tarihli kıdemli Yüzbaşı Tahir imzalı şifre telgrafla durum, "Alaşehir'ce Rauf Bey'in intihabına karar verildiği, civar kazalara da durumun yazıldığı, nihayet Temmuz'un 13. günü evrak-ı musaddakasını Sivas'a yetiştirecek adam-ı mahsusla çıkaracağı" şeklinde bildirildi.²²

Bir müddet sonra Bekir Sami Bey, 30 Temmuz 1919 tarihinde, Ankara'da 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'dan şifreli bir telgraf aldı. Telgraf, "Karesi, İzmit, Hüdavendigar (Bursa), Biga'dan murahhas intihap ve îzam edilmediği, bu konuda henüz malûmat alınmadığı, 14. Kolordu Komutanı ile bu hususun süratle temini ile murahhasların tarihi mezkurdan mukaddem Sivas'ta bulundurulması, isim ve hareketlerinin bildirilmesi" yolunda bilgi ve talepler içeriyordu.²³ Bekir Sami Bey buna 5 Ağustos 1919'da "Karesi (Balıkesir) ve Biga'dan murahhas tayini ile ilgili telgrafi 14. Kolordu Komutanı İstanbul'a gittiğinden ve dönmesi de şüpheli olduğundan 61. Fırka Kumandanı Kâzım Bey'e yazdığı, Bursa'dan da murahhas tayinine çalışıldığı" cevabını verdi.²⁴

Bu cevap üzerine aynı gün Ali Fuat Paşa buna şifre telgrafla cevap verdi. Telgrafta; "Mıntika-i âliyeleri ile 14. Kolordu kıtaatında henüz murahhas intihap ve îzam edilmeyen livalar varsa hemen tesri-i imkân ve îzama, Belediye Reisi Ahmet Nuri Bey ile Dava Vekili Osman Nuri Bey murahhas intihap edilip 7.8.335'de Eskişehir'den Ankara'ya hareket edecekleri ve Rauf Bey'e ait evrak-ı intihabiye henüz alınmadığı, Rauf Bey'in şimdilik Vilayât-ı Şarkîye Kongresi'nde Erzurum murahhaslığına tayin kılındığı" bildiriliyordu.²⁵

Bu telgrafa Bekir Sami Bey 7.8.1919 tarihli şifre ile şu cevabı verdi:

1. "Son zamana kadar Bursa Vilayeti Gümülcineli İsmail Bey ve avanesinin tazyiki altında bütün ashab-ı hamiyet ve münevveresini harice def ve tevkif suretiyle kaybetmişti. Gümülcineli İsmail Bey'e tevâbinin tesirinden son günlerde kurtulabilen Bursa'ya, harice çıkarılmış zevat peyderpey gelmektedir.
2. Bunlardan murahhas intihap ve îzama mümkün olacaksa da emredilen zamanda yetiştirilmesi mümkün değildir. Mamafih oraca münasip zevat intihabı ve ismi bildirilirse burası da vekâleti kabul ve tasdik edecektir.
3. Rauf Bey'in evrakının vuku bulan iş'âr üzerine tevkif ve diğerlerinin intihap ve îzam edildiği maruzdur."²⁶

²¹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 1, 27.6.335 şifre.

²² TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 1, 3-4.7.335 şifre.

²³ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 30.7.335 şifre.

²⁴ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 5.8.335 şifre.

²⁵ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 7.8.335 şifre.

²⁶ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 7.8.335 şifre, Bursa çıkışlı.

Bunun üzerine Ali Fuat Paşa, Bekir Sami Bey'e Bursa namına tüccardan eski Belediye Reisi Ahmet Nuri ve Dava Vekili Osman Nuri Beylerin intihap edilerek îzam edilip ve Sivas'a muvasalat etmek üzere bulduklarını, binaenaleyh oraca kabul edilmesine delâlet buyurulmasını bildirdi.²⁷

Nihayet bu gelişmelerin sonucunda Rauf Bey Alaşehir delegesi olarak Sivas Kongresi'nde bulunacaktı.²⁸ Bursa'dan ise eski mutasarrıf Ahmet Nuri Bey (aynı zamanda eski Belediye Reisi), Dava Vekili Osman Nuri Bey (Özpay) ve Asaf Bey murahhas olarak katılacaklardı.²⁹ Bir de bölgeden bir iki listede Karesi (Balıkesir) delegesi olarak gösterilen İbrahim Süreyya Bey, Manisa delegesi olarak Sivas Kongresi'ne katılacaktı.³⁰

İzmit Mutasarrıfı Ali Suat Bey'in Kuvâ-yı Milliye'ye karşı ilk başlardaki kayıtsız tutumu dolayısıyla İzmit'ten, Sivas Kongresi'ne delege gönderilmesi mümkün olmamıştı.³¹ Bilecik'ten de Sivas Kongresine herhangi bir delege seçilmemişti.

1.3. Kongreler Karşısında İstanbul Hükûmeti'nin Tutumu ve İtilaf devletlerinin Karşı Girişimleri

Yunan işgal kuvvetlerinin karşılaştığı direniş karşısında içine düştükleri tehlike ve güçlükler üzerine Venizelos 1919 yılı Haziran ayı sonunda Müttefikler Yüksek Konseyi Başkanı Clemenceau'ya başvurdu. Bu başvurusunda Venizelos öncelikle bir durum değerlendirmesi yapmıştı:

“Müttefikler Yüksek Konseyi'nin Anadolu'da İzmir bölgesinde Yunan ordusuna tevdi ettiği işgalin şartları belli olmuştur. Bu şartlara göre işgal bölgesi sınırları olarak İzmir-Aydın şimendifer yolu, güneydoğuda Aydın-Nazilli, kuzeydoğuda Manisa-Kasaba, kuzeyde ise Ayvalık-Bergama kasabaları tespit edilmiştir.

Bu suretle tayin ve tespit edilmiş işgal sınırları, Türk kuvvetleri tarafından Yunan ordusunun işgali altındaki bölgelere karşı organize edilmekte olan askerî kuvvetlerin saldırısına mâni olmak ve bu bölgeleri tesirli ve nihaî olarak himaye ve müdafaa edebilmek için Yunan ordusunun elinde bulundurması zarurî stratejik mevkilere yerleşmelerine imkân vermemektedir.

²⁷ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 24.8.335 şifre.

²⁸ Goloğlu, Rauf Bey'in (Cumhurbaşkanlığı Arşivi) listede “Alaşehir delegesi olarak gösterildiğini, bunun sebebini anlayamadığını belirtiyor ve Rauf Bey'in Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye üyesi olarak katıldığını söylüyor. Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Ankara: Başnur Matbaası, 1969, C. II, s. 68.

²⁹ Goloğlu, Sivas Kongresi, s. 73-74; TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, Cumhurbaşkanlığı Arşivi Belgesi, *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, Ek 4'te yayımlanmıştır.

³⁰ Kuzeybatı Anadolu'da bunların dışında katılan üye yoktur. İbrahim Süreyya Bey; Yusuf Bey'in (Denizli delegesi Başağazade) özel listesinde ve *Mülkiyeliler Tarihi ve Mülkiyeliler* adlı kitapta Karesi (Balıkesir) delegesi olarak gösterilmektedir. İlgili yerlerden nakleden: Goloğlu, *Sivas Kongresi*, s. 71. İbrahim Süreyya Bey, İstanbul'da doğmuş, Mülkiye'den (Siyasal Bilgiler) mezun olmuş “Cemiyet-i Fesadiye” teşkili suçundan üç yıl kalebantlık cezasına çarptırılmış, bilahare 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra serbest kalmış ve tekrar görev almıştır. İzmit Mutasarrıfı iken 10 Mart 1919'da azledilmiş, İstanbul'a gitmiş, bilahare 1919 yılı Haziran ayında Bandırma yoluyla Anadolu'ya geçmiş, daha sonra Rauf Bey ile birlikte Ankara'dan Amasya'ya gelmiş, Erzurum Kongresi'ne Amasya delegesi olarak katılmıştır. Sivas Kongresi'nde ise bütün listelerde Manisa delegesi olarak gözükmektedir. Goloğlu, *Sivas Kongresi*, C. II, s. 71.

³¹ Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1969, s. 316.

Öte yandan Osmanlı Devleti mütarekeden doğan vecibeleri unutarak memleketin çeşitli bölgelerinde dağınık halde askerî birliklerini Yunan ordusuna karşı askerî harekâta geçmekte serbest bırakmaktadır. Bu bakımdan durumun düzeltilmesi ve bu bölgelerde Türk askerî kuvvetlerinin toplanmasına ve büyük çapta harekâta girişilmesinin önüne geçilmesi için kuzeyden, doğudan ve güneyden İzmir istikametine giden önemli nakil noktalarının Yunan ordusu tarafından işgal edilmesi kaçınılmaz bir zaruret olarak belirmektedir.

Bununla beraber, İstanbul'daki Müttefik İşgal Kuvvetleri Başkumandanı'nın, Anadolu'daki Türk askerî kuvvetlerini serbest bırakmak suretiyle Mondros Mütarekesi şartlarını ihlâl ettiğinden Osmanlı Devleti'nin dikkat nazarlarını çekmesi, bundan sonra vaki olacak bu gibi hallerden Osmanlı Devleti'nin sorumlu tutulacağını ihtar eylemesi, zarurî bir hareket olarak belirmektedir."³²

Venizelos'un bu takriri, Müttefiklerarası Yüksek Konsey tarafından incelendi fakat kabul edilmedi. Ancak Yunan işgal bölgesinin civarındaki şimendifer hattının müttefikler arası kontrole tâbi tutulmasına ve Mondros Mütarekesi'nin 20. maddesi hükümlerine göre Türk ordusunun askerî teçhizatlarının depolara kapatılıp mühürlenmesi için bir komisyon görevlendirilmesine karar verildi.³³

Bir müddet sonra Paris'teki Yüksek Konsey, Venizelos'un sınır konusundaki açıklamalarını dinledi. Bilahare 16 Temmuz 1919'da Yunanlılarla İtalyanların aralarında sınır konusunda anlaşmaları gerektiğini kararlaştırdı. 18 Temmuz'da da iki taraf, aralarında yaptıkları sınır anlaşmasını bildirdi. Yüksek Konsey de bunu onayladı. Anlaşmaya göre Başkomutan Allenby, İtalyan ve Yunan generallerine danıştıktan sonra Türkler, İtalyanlar ve Yunanlılar arasındaki sınırı tespit edecekti. Bu konudaki uygulamayı ise Başkomutan adına İngiliz Karadeniz Orduları Komutanı General Milne (George Francis Milne) üstlenecekti.³⁴

Aslında Müttefiklerin Yunan ve İtalyan işgallerinin sınırlandırılması işini ele almalarında direniş hareketlerinin yaygınlaşması, Millî Hareket taraftarlarının kongreler toplayarak adeta İstanbul'dan bağımsız kendi teşkilatlarını kurmaları etkendi. Bu vaziyet Osmanlı yönetimini büyük ölçüde kaygılandırdığı kadar, İtilaf çevrelerini de endişelendirmişti. Bu durumda iktidarını hiç arzu etmedikleri olası bir İttihat ve Terakki Hükûmeti'ne karşı o sırada iktidarda bulunan Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin desteklenmesinin kararlaştırılması söz konusuydu. Bu da işgallerin sınırlandırılması meselesinde etkin rol oynuyordu.³⁵

³² Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VII, s. 2236-2237.

³³ Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VII, s. 2237.

³⁴ Sina Akşin, *Osmanlı Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, İstanbul: Cem Yay., 1983, s. 463.

³⁵ Akşin, *Osmanlı Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, s. 486.

Yüksek Konsey'in bölgeye soruşturma kurulu gönderilmesi kararından sonra 1919 Ağustos'unun ilk haftasında Batı Anadolu'nun durumu incelendi ve İtilaf devletleri (Yunanistan dâhil) ile Türk millî kuvvetleri arasında bir sınır çizilmesi kararlaştırıldı. Bunun için de Yüksek Konsey, General Milne başkanlığında karma bir komisyon kurdu. Bu komisyon bilahare İzmir'e geldi.³⁶

Esasında Ayvalık'tan Aydın'a kadar uzunluğu 250 km'yi bulan bir saha üzerinde yayılmış olan Yunan kuvvetlerinin ileri hatlarından İzmir'e kadar olan derinliği, bazı yerlerde 40 ile 50 km'lik bir mesafe içerisindeydi. Bu da Yunan kuvvetlerinin durumunu zayıflatıyordu. Ayrıca İzmir limanının, ikmal ve ulaştırma hizmetleri bakımından işgal kuvvetleri için pek büyük bir önemi vardı. Bu ortamda Batı Anadolu'da teşkilatlanmasını büyük ölçüde tamamlayan Kuvâ-yı Milliye, Yunan işgal harekâtına karşı başarılı olmaya başlamıştı. Bu durumda Yunanlılar, İzmir'i hedef tutan bir Türk taarruzunu ihtimal içerisinde görmeye başlamışlardı.³⁷ Bu sebeple Yunanlılar işgal altında tuttıkları bölgelerde tedbir olarak üsler vücuda getirmeye ve savunma mevzileri oluşturmaya çalışmaktaydı.³⁸ Bu bakımdan Müttefikler Yüksek Konseyi'nin teşebbüsleri bir bakıma Yunan işgal mıntikasını emniyet altına almayı da hedefliyordu.³⁹

Diğer taraftanda komisyon Kuvâ-yı Milliye'nin dağıtılmasını da istemekteydi. Nitekim General Milne, 11.8.1919'da İstanbul Hükûmeti Harbiye Nezareti'ne "Osmanlı kıtalarıyla çetelerinin Akhisar yanında Yunan kıtalarına taarruz ettiklerini, bu taarruzlar durdurulmadığı takdirde Yunan kuvvetlerinin harp fennine uygun daha ileri hatlara ilerlemeleri için emir vermek zorunda kalacağını" bildirdi. Harbiye Nezareti de durumu Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ve 14. Kolordu Komutanı'na yazdı.⁴⁰

Bu gelişmelere paralel olarak, bu sırada Paris'ten dönmüş ve ülkenin yüksek menfaatlerini kurtarmaya muvaffak olmuş gibi bir tavır takınmış olan Damat Ferit Paşa, İtilaf devletlerinden, Ağustos 1919 başlarında İttihat ve Terakki'ye karşı sertleşme telkinini de almıştı. Bu ortamda bir taraftan İtilaf mümessillerinin isteklerine uymak, bir taraftan da bu durumdan faydalanarak İstanbul için tehlikeli hale geldiğini düşündüğü silahlı direniş (Kuvâ-yı Milliye) ve kongre faaliyetlerini bertaraf etmek yönünde girişimlerini başlattı.⁴¹ Bu çerçevede ilk olarak notanın verildiği gün olan 3 Ağustos'ta

³⁶ Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VII, s. 2238.

³⁷ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 1, s. 213-215.

³⁸ Nizamettin Karacabey, *Türk Ulusal Savaşının İlk Parçası*, s. 145-146; Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VII, s. 2238.

³⁹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K.2, s. 120-121. Konferansın gayelerinden biri Yunanlılara kolay savunabilir bir cephe sağlamaktır. Bkz. Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VII, s. 2236-2238 ve 2250-2251.

⁴⁰ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 140-141, C. II, Belge 74; Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 179.

⁴¹ Akşin, *Osmanlı Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, s. 488-489. Hükûmet daha önce de Anadolu'daki direniş yanlısı komutanların yerine kendine uygun ve bağlı kişileri getirme kararı almıştı. Böyle bir durum karşısında Mustafa Kemal Paşa 7.7.1919'da Bursa'da 17. Kolordu Kumandanı Vekili Bekir Sami (Günsav) Bey'e ve diğer komutanlara "Kumanda hiçbir surette terk edilmeyecektir. Teşkilât-ı askeriye ve milliye hiçbir surette ilga edilmeyecektir." muhtevalı gayet mahrem bir telgraf göndermiş ve yine aynı şekilde 17.7.1919'da Bekir Sami (Günsav) Bey vasıtasıyla 14. Kolordu Kumandanlığı, Edirne'deki birliğe ve 61. Fırka'ya işgale karşı alınacak vaziyeti anlatan ve kumandanın ikinci bir İzmir hadisesi meydana getirecek kişilere bırakılmamasını bildiren tahrirat göndermiştir. Bekir Sami Bey de bunları ilgili yerlere

bir yazıyla Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'dan "Anadolu'daki Kuvâ-yı Milliye faaliyetlerinin durdurulması için tesirli tedbirler alınmasını" istedi.⁴² Bilahare Dâhiliye Nazırı da 8 Ağustos 1919'da bütün vilayetlere bu yönde bir telgraf-genelge gönderdi.⁴³ Bu genelgede, "Yunanlıların muvakkaten işgal ettikleri mahallerin kasr ve tahdid-i dairesi ve irtikap eyledikleri envâi fecâyî hakkında mahallerinde tahkikat-ı âdilâne-i bitarafane icrası için hükûmetçe evvel ve ahir vaki olan teşebbüsât-ı siyasiye üzerine îzamına Konferansça karar verildiğini kendisine bildirdiğim Mutelif (İtilaf) Komisyon İzmir'e dâhil olmuştur." demektedir. Ardından Komisyon'un Yunan harekâtını sınırlandıracağı ve Yunan çetelerini dağıtacağı belirtilmekteydi. Bu durumda da "Teşkilât-ı Milliye" namı altında toplanan kuvvetlerin bila-tehir dağıtılması hakkında hükûmetçe evvel ve ahir vaki olan tebligatın nasıl bir lüzum-ı kat'î-i siyasiyeye müstenit bulunduğu" ifade edilerek, iç ve dış politikanın ancak hükûmetçe yürütüleceği beyan edilmektedir.

Damat Ferit Paşa Hükûmeti, Yunan işgalini geçici olarak görüyor, işgali sınırlandırma girişiminin kendi çabaları sonucu olduğunu düşünüyor, iç ve dış politikanın hükûmetçe yürütüleceğini beyan ediyor ve Kuvâ-yı Milliye yapılanması ile kongrelerin dolayısıyla Müdafaa- i Hukuk teşkilatlarının sonlandırılmasını istiyordu.

Dâhiliye Nazırı Adil Bey de Bandırma'da bir İngiliz Muhipleri Cemiyeti açılması için girişimde bulundu. Mühür ve talimat gönderdi. Hükûmetin bütün bu girişimleri, Millî Hareket tarafından alınan tedbirler sayesinde neticesiz kalacaktı.⁴⁴

Yine Hükûmet, 8 Ağustos 1919'da belirli bazı telgraf müdürlüklerine, bunlardan biri olan Bursa Telgraf Müdürlüğüne de -ki Bursa İstanbul ile Anadolu'nun haberleşmesini sağlayan merkezlerdendi- emir vererek "Teşkilât-ı Milliye ve Kongre adıyla bir süredir yapılan tahrikâta ilişkin telgrafların kabul edilmemesini" istedi ve kısıtlama koydu.⁴⁵ 15.8.1919'da da bütün askerî makamlara Harbiye Nezareti'nden çekilen şifre haberleşmeler ile komutanlar arası şifreli haberleşmeler yasaklandı ve şifre haberleşme gerekiyorsa bunun Harbiye Nezareti aracılığıyla yapılması istendi. Bu şekilde doğu ile batıda gelişen millî hareketin (Teşkilât-ı Milliye'nin) birleşmesi ve özellikle Sivas Kongresi'nin toplanması ve kongreye katılmın engellenmesi isteniyordu.⁴⁶ Ancak bu yasak orduda büyük tepki gördü. Bu sebeple yasak dört gün sonra kaldırıldı.⁴⁷

aktarmıştır. Böylece İstanbul Hükûmeti'nin bu yönde girişimleri neticesiz kalmıştır. Akşin, *Osmanlı Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, s. 498- 500. Belgeler TTK Arşivi Bekir Sami Dosyası, D. l'de bulunmaktadır.

⁴² Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 50.

⁴³ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 240-241.

⁴⁴ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 50.

⁴⁵ Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1964, s. 167-169. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, ilgili telgrafhanelerin (İstanbul'la irtibatı sağlayan merkez durumunda olanlar) denetim altında bulundurulmasını ve buyruğu (İstanbul Hükûmeti'nin) yerine getirmeye kalkışacakların Divan-ı Harbe verilmesini kararlaştırdılar. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 118; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C. IV, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1964, s. 60-61.

⁴⁶ Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 170 171; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 126.

⁴⁷ Geniş bilgi için bkz. Karay, *Minelbab İlelmihrab*, s. 172-173; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 164; Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 148-149.

Hükûmet, bir taraftan bu tedbirlerle millî hareketi engellemeye çalışırken, diğer taraftan yeni bir siyaset denemesine girişti. Bu çerçevede meşrutiyetçi kongrecilik olarak gördüğü Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının faaliyetlerine karşılık, sadece Yunan işgaline karşı faaliyet gösterdiğini beyan eden Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliye'sini ehven-i şer durumunda görerek bu hareketi benimsemiş ve sahip çıkma yolunu tuttu.⁴⁸

Bu doğrultuda Umum Jandarma Kumandanı Kemal Paşa, yanında eniştesi Erkân-ı Harb Kaymakamı Mustafa Reha Bey olduğu halde, 8 Ağustos 1919'da Bandırma üzerinden Balıkesir'e geldi.⁴⁹ Yanlarında ayrıca Bandırma Jandarma Kumandanı Süheyl Bey de vardı. Kemal Paşa, Balıkesir'deyken Belediye'de Hacim Muhittin, Vehbi, İbrahim ve Vasıf Beylerle görüştü. Onlara, henüz maksatlarının İstanbul'ca anlaşamadığını ve kendilerinin padişaha olan son maruzatları üzerine kendisinin Balıkesir'e geldiğini söyledi. Bunun üzerine onlar da Kemal Paşa'ya, ancak Yunanlıların tardı gayesi etrafında toplandıklarını, başkaca hiçbir emel ve maksatlarının olmadığını tafsilatıyla izah etti. Kemal Paşa da bu fikirleri kabul etti. Ertesi gün heyet jandarma dairesinde Kemal Paşa'ya iade-i ziyarette bulundu. Bu ziyaret esnasında Çatalca Mutasarrıf-ı sabıkı Vehbi, Vasıf, Arabacızade Hacı Hafız, Belediye Reisi Keçeci Hafız Mehmet Emin, Keşkekzade Hacı Baha, Kocabıyıkzade Mehmet, Yırcalızade Şükrü, Beypazarlızade Hafız Mehmet, Maarif Müdürü Sabri, Silahçı Şevki, Müderris Halil Bey ve efendiler de bulundular. Bu görüşme esnasında da aynı meseleler dile getirildi. Kemal Paşa onlara yardım vaat ederek kendilerini takdir etti. Aynı gün öğleden sonra tekrar yapılan görüşmede Kemal Paşa, Dâhiliye Nazırı ile görüştüğünü beyan ederek, nazırın İngiltere ve Fransa sefaretlerindeki teşebbüsleri neticesinde aldığı vaatleri onlara izah etti. Ardından Kemal Paşa aynı gün Uşak'a gitmek üzere Balıkesir'den Akhisar'a gitti.⁵⁰ Kemal Paşa bu gezisinden İstanbul'a döndükten sonra hükûmete Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi hakkında olumlu rapor verdi.⁵¹ Bundan sonra Damat Ferit Paşa ve taraftarlarınca, "Kuvâ-yı Milliye (Batı Anadolu'daki) bütün teşkilat ve tertibatıyla jandarma unvanı almalıdır" fikri ortaya atıldı ve bu yönde propaganda yapılmaya başlandı. Herhalde bu şekilde Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi üzerinde kontrol tesis edilmek isteniyordu.⁵²

Bu arada 13 Ağustos 1919'da İngiliz subayı General Henry'nin başkanlığında, biri binbaşı olmak üzere üç İngiliz subayı, bir Yunan subayı ve Mülkiye Müfettişi Ali Bey'den kurulu bir komisyon, yanlarında Kolordu İngilizce Tercümanı Mülâzım Hadi Bey de olduğu

⁴⁸ Akşin, *Osmanlı Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, s. 493.

⁴⁹ 7 Ağustos günlü *Alemdar*'a göre bu gidiş, görünüşte bir teftiş gezisiydi. Fakat esasta gaye Kuvâ-yı Milliye'yi dağıtıp bu teşkilatı kuran ve komuta edenleri derdest etmektir. Bkz. *Alemdar* gazetesinden naklen: Akşin, *Osmanlı Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, s. 496.

⁵⁰ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 28-29.

⁵¹ Kemal Paşa, İstanbul'a döndükten sonra 4 Eylül 1919'da *Alemdar* gazetesi ile yaptığı mülakatta, "Efendim millî teşkilat haddi zatında fena bir şey değildir. Millî teşkilat denilen şey köylülerin, kasabaların vatanlarını, evlerini, barklarını, namus ve iffetlerini Yunanlılara karşı muhafaza için ahalinin birleşmesidir." diyecektir. Akşin, *Osmanlı Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, s. 497. Sadaret'e sunduğu rapor için bkz. Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1959, s. 17-19; Kemal Paşa'nın bölgedeki faaliyetleri hakkında bkz. Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VII, s. 2289; Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 41-42, 45-46, 50-51.

⁵² Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 68.

halde Soma'ya geldi. General Henry, o sırada Kolordu Kumandan Vekili bulunan Kâzım Bey (Özalp) ile görüştü. Bu görüşmede Kazım Bey'e, Sulh Konferansı'nın (Paris Barış Konferansı) General Milne'yi Kuvâ-yı İşgaliye Kumandanı tayin ederek İzmir'e gönderdiğini ve kendilerinin de General Milne tarafından tahkikat için cephelere gönderildiklerini söyledi. Ardından 8 Ağustos'tan beri Yunan kuvvetlerine ileri gitmemeleri hakkında tebligat yapıldığını belirterek, Kuvâ-yı Milliye tarafından da herhangi bir şekilde tecavüz edilmemesini Kazım Bey'den istedi.

Komisyon, Soma'da Balıkesirliler adına Hulusi Bey, Somalılar adına Hafız Mehmet Efendi, Bergamalılar adına Hasan Bey, Kırkağaçlılar adına Hadimi Ahmet Efendi'den oluşan heyetle görüştürüldü. Kendilerine (General Henry), Redd-i İlhak heyetleri tarafından hazırlanan, Yunanlıların işgal ettikleri yerlerde yaptıkları zulme dair vesikalara dayanan raporlar verildi.⁵³

Esasında komisyonun vazifesi ellerinde bulunan haritada çizilerek belirlenmiş olan işgal hududunun uygulamasını tetkik etmekten ibaretti.⁵⁴ Bu gelişmelerin yanı sıra İngilizler, Aydın (İzmir) vilayetinin Anadolu ile irtibatını kesmek, aynı zamanda Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi'ne cephe sevkini men etmek gayesiyle, Ağustos sonlarında, Eskişehir'de olan bir bölükten başka, bir bölük Kütahya'ya, bir tabur da Afyonkarahisar'a getirdiler. Bu sebeple 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Bursa'da bulunan Bekir Sami Bey'e alınması gereken tedbirleri 27.9.1919 tarihli şifre ile bildirdi. Şifrede Eskişehir Mintika Kumandanlığı'nın "pek metin olan Geyve Boğazı'nı (o bölgedeki Kuvâ-yı Milliye'nin üssü idi) şimdiden geçecek kuvvetlere kapamak üzere en muktedir bir zabitle bu havaliyi tanır ve zî-nüfuz birkaç zatı göndermesini, boğaza (Geyve Boğazı) civar olan köy ahalisinden kuvvetli çete teşkilatı vücuda getirmesini" istedi. Bunun dışında yine "Geyve Boğazı ile Bozüyük arasında müdafaaya" Salih Efendi görevlendirildi. Yine boğaz, yarma tünellerden bilhassa Lefke'nin (Osmaneli) hemen şimalindeki ve şimendifer yolunun iki tarafındaki Sakarya (Nehri) üzerinde büyük şimendifer köprülerine hâkim sırtlar iyice keşif ve tespit ve icabında buralarda tahkimat yapılmak ve nevâle ihdas edilmek suretiyle de bölgenin silahlandırılması istendi. Bu husus için "Geyve, Lefke, Bilecik, Yenişehir, İnegöl, Bozüyük, Söğüt kasaba ve kazalarında gayet geniş ve kuvvetli çete ve Kuvâ-yı Milliye teşkil ve ihzar olunmalı" idi. Binbaşı Faik ve Mülâzım Halil Efendiler bunun görevlendirilmişti.⁵⁵

⁵³ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 53-54.

⁵⁴ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 55. Hudut şu şekilde belirlenmişti: Ayvalık'ın kuzeydoğusunda ve 7 mil mesafede bulunan sahilden başlayarak, Osmanlar-Madarasda (sancak hududu)-Kestane Dağı-Akmazdağ-Döşemeköyü-Erkürtdere-Menteşe-Bakırçayı-Foyaerk-Sarıtaş-Örfenekaya-Karasığırlı-Yenice-Tatarköy-Mütevelli-Yeniçiftlik-Papazlı-Belendağ-Kesterli-Yarışlık-Sart-Artıcık-Yayla-Kemerköy-Tabaklar(Dabağlar)-Simitboncuk-Çaylar-Bademler-İzmir sancağının güney ve güneydoğu hududu. Bkz. Karacabey, *Türk Ulusal Savaşının*, s. 147; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 121. Bu kitapta bir harita da mevcuttur.

⁵⁵ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 27.8.335 tarihli belge. Geyve mahreçli.

Bu arada Balıkesir'deki İngiliz askerî müfettişi, 14. Kolordu Komutanlığı'ndan, kolordunun mevcudunu gösterir liste ile silah ve cephanenin dokümanını istedi. Böylece bölgedeki askerî birlik yani kolordu kontrol altına alınarak millî kuvvetlere yapılabilecek herhangi bir desteğin önüne geçilmesi isteniyordu.⁵⁶ Bütün bu gelişmeler Batı Anadolu'da bir müddet için Millî Hareket'i bir ölçüde de olsa gevşetip yavaşlatacaktı.

1.4. Sivas Kongresi'nde Batı Anadolu'ya Yönelik Faaliyetler ve Bölgedeki Yansımaları

İngilizler, İzmit-Eskişehir-Konya demir yolu hattının münasip noktalarını kuvvetli bir şekilde kontrol etmek istiyorlardı. Bu suretle, henüz merkezi Sivas'ta bulunan Heyet-i Temsiliye, yani Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı ile irtibatını tam olarak temin edemeyen Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi'ni Sivas Kongresi'nin kararlarının nüfuz ve tesirinden uzak tutacaklardı. Damat Ferit Paşa Hükûmeti de bu durumdan istifade ile Batı Anadolu millî teşkilatını kendisine bağlayacaktı. Bu yöndeki gelişmeler yukarıda izah edilmişti. İşte bu sebeple Sivas Kongresi toplandığı ve kongrede oluşturulan yeni Heyet-i Temsiliye tarafından İstanbul ile irtibatı kesme kararı verildiği sırada İngilizler İstanbul-Eskişehir ve Eskişehir-Konya demir yolunu işgal etti. Aynı zamanda Eskişehir'de görevli mıntika kumandanı Atıf Bey de 9 Eylül 1919'da İngiliz General Sally Clade tarafından tutuklandı. Bu demir yolu hattı ve Eskişehir mıntikası Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi'ne lojistik destek yani insan ve malzeme akışı sağlanması açısından çok önemliydi.⁵⁷

Bu gelişmelerin yaşandığı sırada Ali Fuat Paşa, Kurmay Başkanı Binbaşı Ömer Halis ve 24. Tümen Komutanı Kaymakam Mahmut Bey bir durum değerlendirmesi yaparak şu kararları aldılar: "1. Geyve Boğazı'nın garbından şarkına hiçbir ecnebi kuvveti geçirmemek; şayet evvelce geçirilmiş ise bunları tekrar boğazın (Geyve Boğazı) garbına çıkarmak, Garbi Anadolu'da sinmek istidadını gösteren Teşkilât-ı Milliye'nin yeniden ve azimle meydana çıkabilmesi için İstanbul Hükûmeti'nin buna mani icraat ve teşebbüslerini önlemek. 2. Pek yakında toplanıp mühim mukarrerat ittihaz edecek olan Umumî Kongre'nin (Sivas Kongresi) sedasını her tarafa işittirilebilmek ve İstanbul Hükûmeti üzerindeki tesiri temin eylemek. 3. Millî teşkilat ve azmin bir taraftan İzmir'den Ankara ve Sivas'a, diğer taraftan Adana'dan İzmit'e kadar her yere hâkim kılınmasını sağlamak."⁵⁸ Ali Fuat Paşa bu değerlendirme doğrultusunda alınacak önlemleri bilahare resen kararlaştırıp ilgili yerlere bildirdiği gibi aynı zamanda kongrenin onayına sunmak için de Kolordu Komutanlığı'na 7 Eylül 1919'da bir şifre ile ilettili.⁵⁹

⁵⁶ Bu konudaki çok gizli kayıtlı telgraflardan askeriye'nin esas mevcudu ile silah ve cephanenin İngiliz müfettişine tam verilmeyerek eksik gösterildiği anlaşılmaktadır. ATASE Arşivi, Kls. 320, Dos. 6, Fih. 66 ve 1/2/3'te.

⁵⁷ *Nutuk*, C. I, s. 115; Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 182; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 156.

⁵⁸ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s.182-183.

⁵⁹ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s.183. Telgraf metni için bkz. Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1975, s. 76-77.

Bu telgraf kongrede (Sivas Kongresi) kabul edildi. Bilahare Ali Fuat Paşa, Batı Anadolu millî teşkilatı ile irtibat tesis edip, doğuda gelişen ve daha çok askerî kökenli olan Hareket-i Milliye ile bu hareketi birleştirmek gayesiyle geniş yetkilerle Batı Anadolu Umum Kuvâ-yı Milliye Komutanlığı'na getirildi.⁶⁰ Bu şekilde aynı zamanda Sivas Kongresi yani Heyet-i Temsiliye hedeflediği Batı Anadolu üzerinde kontrolü sağlama yönünde önemli bir adım atmış oldu.

Bu konuda Mustafa Kemal Paşa'nın Ali Fuat Paşa'ya çektiği 9 Eylül 1919 tarihli şifre telgraf şöyledir: "1. Kongrenin (Sivas Kongresi) bu günkü içtimaında zât-ı devletlerinin Garbi Anadolu Umum Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığına tayininize müttefikan karar verilmiş olduğunu arz eyleriz. Harekât ve teşebbüsât-ı milliyenizde Heyet-i Temsiliye ile muhafaza-i irtibat buyrulması rica olunur. 2. 7 Eylül 1919 tarih ve 2517 numaralı şifre ile Eskişehir ve Afyonkarahisar kumandanlarına tebliğ edildiği iş'ar buyrulan evamir ve talimat kongrede kıraat edildi. İlk defa olarak büyük bir takdir ve minnettari ile alkışlanan mevadd-ı mezkurenin müttefikan ve aynen kabul olunduğunu ve kongre tarafından zât-ı devletlerine teşekkür edildiğini tebşir eyler ve icraat-ı mukaddeselerinizde muvaffakiyetler temenni eyleriz. 3. Aydın vilayeti murahhasları tarafından kongre riyasetine vaki olan müracaat üzerine zât-ı devletleri tarafından Aydın Cephesi Kuvâ-yı Milliyesi'ne muktedir bir kumandan tayin buyrulması umumen tensip ve karar-gîr oldu. 4. Amâl-i mukaddese-i milliyeye mugayir hareketlerinden dolayı azledeceğiniz memurîn-i mülkiye yerine muktedir ve ehl-i ırz olmak ve yine memurîn-i mülkiyeden bulunmak şartıyla diğer zevatın tayini tensip kılındı."⁶¹

Önceki bölümde verilen Kuvâ-yı Milliye Talimatnamesi kongrede (Sivas Kongresi) hazırlanarak ilgili birimlere çok gizli kaydıyla dağıtıldı. Böylece Ali Fuat Paşa'nın görevlendirilmesiyle tek kumanda altına alınmak istenen tüm Kuvâ-yı Milliye birlikleri aynı zamanda belirli bir düzene sokulmak istenmekteydi. Sivas Kongresi aldığı kararları hayata sahasına geçirmek için çeşitli girişimlerde bulunacaktı.

Sivas Kongresi'nden hemen sonra Kuzeybatı Anadolu bölgesinde meydana gelen gelişmelerin başında Harekât-ı Milliye ve Redd-i İlhak heyetlerinin henüz kurulmadığı yerlerde yeni kurulacak olan teşkilatların Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak kurulması gelmekteydi. Bu çerçevede Miralay Kâzım (Özalp) Bey'in öteden beri sıkıştırması üzerine nihayet Biga'da harekete geçildi ve Kaymakam Sakıp Bey Müdafaa-i Hukuk teşkilatının kurulması için nüfuz sahibi Müftü Ahmet Hamdi Efendi'ye (Erdem) ricada bulundu. Bu girişimin ardından gösterilen faaliyet sonucu ilçenin ileri gelenleri ve oldukça kalabalık halk belediye toplandı. Burada Mustafa Kemal Paşa ve Miralay Kâzım Bey'in (Özalp) telgrafları okundu. Arkasından Müftü Hamdi Bey kürsüye gelerek memleketin o günkü durumunu ve vaziyetin nezaketini izah ederek mücadeleye katılma zarureti belirtti. Toplantıda uzun münakaşalar oldu. Nihayet sert muhalefete rağmen Karabasan çetesini yanına alan Müftü Hamdi Bey ve onun yanında yer alanların isteği gerçekleşerek 10 Eylül

⁶⁰ Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1974, s. 2.

⁶¹ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s.183-184.

1919 günü Biga'da bir Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye teşkilatı kuruldu. Kurulan bu teşkilatın başkanlığına Müftü Hamdi Bey, üyeliklerine ise Hacı Bekir Efendi, Mehmet Ağa, Hafız Abdullah, Hüseyin Bey, Dizmen Ahmet Ağa getirildiler.⁶²

Bu sırada Çanakkale İtilaf devletleri işgali ve denetimi altındaydı. Bu çerçevede şehirde İngiliz askeri bulunuyordu. Bu durumda Çanakkale tam bir askerî kontrol altında olduğundan burada millî teşkilat kurma yönünde bir faaliyet yapılamıyordu.⁶³

Kâzım (Özalp) Bey'in telgraflarından sonra Biga'da olduğu gibi Gönen ileri gelenleri ile bir kısım halk 10 Eylül 1919'da Belediye binasında toplanarak Gönen'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmasına karar verdi. Bilahare kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin reisliğine emekli Binbaşı Hazım Bey getirildi.⁶⁴

Bursa ve yöresinde ise teşkilat ancak Vali Mustafa Bey'in (Nemrut olarak anılan) uzaklaştırılmasından ve İstanbul ile irtibatın kesilmesinden sonra kurulabildi. Buna mukabil Kuvâ-yı Milliye daha önce oluşturulmuştu ve ayrıca teşkilatlanma çalışmaları da sürdürülüyordu. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa'da Müdafaa-i Hukuk teşkilatı kurulması isteği üzerine Osman Nuri (Özpay) Bey, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Bursa delegesi sıfatıyla gönderdiği 12 Ekim 1919 tarihli telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya Bursa'daki teşkilatlanma ile ilgili bilgi verdi. Telgrafta yer alan bilgiler şöyleydi;

"1. Bekir Sami ve Harekât-ı Milliye kumandanı Mehmet Ali Beyefendiler ile bi'l-iştirak dünden itibaren vazifeye mübaşeret edilmiş ve nizamnameye tevfiқан teşkilata başlanmıştır. 2. Zamanın nezaketi ve müstaceliyeti hasebiyle aşağıdan yukarıya intihabat imkânı olmadığından intihabatı idare etmek üzere nizamnameye tebean memleketin maruf ve erbab-ı hamiyetten müteşekkil olmak üzere Meclis-i Belediye, Ticaret Odası, Muallimler Cemiyeti, Türk Ocağı ve Çiftçiler Derneği ve Avcılar Kulübü, Cemiyet-ül Müderrisin ve Dava Vekilleri Cemiyeti gibi memlekette mevcut kâffe-i müessesat-ı milliyenin azası ile on kişilik bir Heyet-i Merkeziye intihabı bu gün ikmal edilecek ve esamisi bilahere arz olunacaktır."⁶⁵

Telgraftaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi Mustafa Kemal Paşa'nın Müdafaa-i Hukuk teşkilatı kurulmasıyla ilgili telgrafından sonra Bursa'da teşkilatlanma faaliyetine hız verilmiş ve geniş çapta bir çalışma başlatılmıştı.

⁶² Zühtü Güven, *Anzavur İsyanı*, 2. Baskı, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1965, s. 28-29.

⁶³ Mondros Mütarekesi'nden sonra mutasarrıflık merkezi Lâpseki'den Çanakkale'ye intikal etmişti. Şehir İngiliz kuvvetlerinin işgali altındaydı. Mütareke Komisyonu Çanakkale'de çalışıyordu. Bu sebeple mutasarrıf millî kuvvetlere yardım edemiyor, kurulmakta olan millî teşkilata el uzatamıyordu. Buna rağmen jandarma, subay ve askerler arasında bir kaynaşma göze çarpıyordu. Bkz. Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 33.

⁶⁴ Gönen Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni şu kişiler oluşturmaktaydı: "Reis Emekli Binbaşı Hazım Bey. Üyeler; Kalaycıoğlu Hacı Ahmet Ağa, Çerkezli Hakkı Efendi, Hacı Mecidin Lütfi, Kırılı İsmail Usta, Burunoğlu Hafız Halil, Hafız Çavuş, Uncu Ali Ağa (iaşe şefi), Tabak Hacı Hasan, Keçidere köylü Esat Bey, Eski Mukavelâtçı Sadioğlu Salih Efendi, Hacı Mecidin Hüseyin, Belediye Reisi Hüseyin Çavuş. Bu heyet 5-6 ay kadar vazife gördükten sonra değişti. Daha sonra görev alan kişiler için bkz. Kemal Özer, *Kurtuluş Savaşı'nda Gönen*, Balıkesir: Türk Dili Matbaası, 1964, s. 41.

⁶⁵ *Nutuk*, c.III, s.1097, Vesika 155 a.

Sivas Kongresi'nin 11 Eylül'de çalışmalarını tamamlamasının hemen ardından, Heyet-i Temsiliye 12 Eylül günü meşru bir hükûmet iş başına gelinceye kadar İstanbul'la bütün irtibatını kesme kararı vermiş, bunu Anadolu'da bütün idari birimlere ve yabancı temsilciliklere duyurmuş ve uygulamaya koymuştu. Bu durumda Damat Ferit Paşa Hükûmeti düşmüş, 1 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa Hükûmeti kurulmuştu. Ali Rıza Paşa Hükûmeti de ilk icraatlarından birisi olarak Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılacağına yönelik 7 Ekim 1919 tarihli kararnamesini yayımlamıştı. Ardından Heyet-i Temsiliye tarafından seçim hazırlıkları yapılmasını da içeren 13 Eylül 1919 tarihli telgraf her tarafa gönderilmişti. Doğal olarak bu ve daha sonra ortaya çıkacak gelişmeler genelde etkili olacak ve bu çerçevede yukarıda ifade edildiği gibi Kuzeybatı Anadolu'da da seçim hazırlıkları ve çalışmalarına başlanacaktı.⁶⁶

Heyet-i Temsiliye henüz ülke genelinde tam olarak etkinliğini sağlayamamıştı. Nitekim Sivas Kongresi'nden hemen sonra Sivas Kongresi'ne katılım sağlamayan yani delege göndermeyen Balıkesir'de ikinci defa kongre toplanacaktı. Balıkesir'in yanı sıra başka yerlerde de kongrelerin toplanmasına devam edilmişti.

1.5. Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul'la İrtibat Kesme Kararı Karşısında Güney Marmara Şehirleri

1.5.1. Heyet-i Temsiliye'nin İrtibat Kesme Kararı

Heyet-i Temsiliye, Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin tutumu yüzünden 12 Eylül 1919'da meşru bir hükûmet iş başına gelinceye kadar İstanbul ile her türlü irtibatın kesilmesi kararını aldı. Ayrıca "emn-ü itimad-ı milliyi haiz bir hükûmet-i meşruanın teşekkülüne kadar" Heyet-i Temsiliye'yi Anadolu'nun yeni siyasi otorite merkezi olarak ilan etti.⁶⁷

Aynı zamanda Heyet-i Temsiliye, 13 Eylül günü her tarafa gönderdiği başka bir telgrafla da Meclis-i Mebusan'ın bir an evvel açılmasını temin maksadıyla hazırlıklar yapılmasını istedi ki bunlar şöyle dile getirilmekteydi: "Evvelâ- İntihabat hazırlıklarının emri kanunundaki en asgarî müddet zarfında icra ve ikmal için belediyeler ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri faaliyet-i tamme ile çalışmalıdır. Saniyen- Sancaklardan çıkarılacak mebusların miktarı nüfusuna nazaran adedi hemen tespit olunarak Heyet-i Temsiliye'ye şimdiden bildirilmelidir. Namzetler meselesi bilmuhabere hallonulacaktır. Salisen- Gerek intihap hazırlıkları, gerek intihabatın icrasında mucib-i teahhur esbabın şimdiden teemmü ile refi ve hiçbir teahhura meydan verilmeyerek asgarî müddet zarfında intihabatın intacı. İş bu kararı mıntikanızdaki bilcümle Belediye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine tebliğ ve icabının sürat-i ifasına muavenet buyurmanız rica olunur."⁶⁸

⁶⁶ İstanbul'la irtibatın kesilmesi ile ilgili bkz. *Nutuk*, C. I, s. 137-144, C. III, Vesika 82; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 214.

⁶⁷ *Nutuk*, C. I, s.141-145.

⁶⁸ *Nutuk*, C. I, s.142-143; *Nutuk*, C. III, Vesika 86.

1.5.2. Balıkesir Yöresi ve Üçüncü Balıkesir Kongresi

16-25 Ağustos 1919 tarihleri arasında yapılan Alaşehir Kongresi'nde⁶⁹ teşkilatlanmaya ilişkin önemli kararlar alınmıştı. Şimdi bu kararların Balıkesir'de uygulanması için yeni bir kongre toplanmasına ihtiyaç duyulmuştu. Bir de önceki bölümlerde anlatıldığı gibi Milne Hattı tespit çalışmaları ve General Milne'nin Kuvâ-yı Milliye'yi tehdit meseleleri ortaya çıkmıştı.⁷⁰

İşte bu ortamda Üçüncü Balıkesir Kongresi 16 Eylül 1919'da öğleden sonra saat 2'de toplandı ve 22 Eylül'e kadar çalışmalarını sürdürdü.⁷¹ Kongreye Balıkesir delegeleri ile Bandırma, Erdek, Balya, Burhaniye, Gördes, Kırkağaç, Sındırgı, Soma, Bergama, Akhisar, Gönen ve Edremit'ten gelen delegeler katıldı.⁷²

Kongre, çalışmalarına başlamadan evvel ilk etapta kongre idare heyeti oluşturuldu. Buna göre; Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey kongre reisliğine, Vehbi ve Hoca Mehmet Beyler ikinci reisliğe ve Hilmi ve Vasıf Beyler de kâtipliğe getirildi. Ardından Vasıf Bey Balıkesir Heyeti Merkeziye namına, Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey de Alaşehir Kongresi ile seyahatine dair izahat verdi.

Kongrenin ikinci günü, ilk olarak teşkilat ve cephe işlerini düzenlemek, bunları birleştirmek ve ihtiyaçlarını tespit etmek için alınan encümen kararları görüşüldü.⁷³ Kongrenin aynı gün öğleden sonra üç buçukta başlayan oturumuna, kongreyi görmek ve izlemek için gelen Fransız Yüzbaşı Leksa ile tercümanı Mösyö Maurice ve Bandırma'da ikamet eden Fransız Mösyö Richard ile Cami (Baykut) ve İsmail Suphi (Soysallıoğlu) Beyler de katıldı. Bu sırada Hoca Mehmet Bey'in başkanlığında toplanmış olan kongre, önemli bir konu olan General Milne'nin İstanbul Hükûmeti'ne verdiği notayı görüşüyordu. Bu görüşmeler sırasında Hacim Muhittin Bey, Alaşehir Kongresi'nin bu konuda aldığı karar hususunda izahat verdi. Bilahare bu konuda Alaşehir Kongresi'nin Paris Barış Konferansı'nın sonuçlarının beklenmesi ve bu sırada İtilaf devletlerine bir saygı ifadesi niteliğinde taarruzun geçici olarak durdurulmasını kabul ettiği, yoksa silah

⁶⁹ Alaşehir Kongresi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 121 vd.

⁷⁰ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 3/8 (1954), Vesika: 161.

⁷¹ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s.58; Özalp, Kongre toplanma tarihini 13 Eylül olarak veriyor: Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 56.

⁷² Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 58. Kongreye katılan delegeler ve bölgeler tam olarak belli değildir. Bu konuda Hacim Muhittin Bey hatıralarında herhangi bir bilgi vermemektedir. 3. Balıkesir Kongresi'ne katılanların isimleri tam bilinmemekle beraber Hacim Bey'in hatıratından 30 kadar üyenin tespiti yapılabilmektedir. Bunlar Balıkesir murahhasları Hacim Muhittin, Mehmet Vehbi, Keçecizade Hafız Mehmet Emin, Yırcalızade Şükrü, Kocabıyıkzade Mehmet, Kunduracızade Nuri; Gönen eşrafından Osman, Beypazarlızade Hafız Mehmet; Balya murahhası Mustafa Çavuş; Burhaniye murahhası Hoca Mehmet; Akhisar murahhasları Hacı Kadriyade Kâmil ve Reşad; Giresun (Savaştepe) murahhasları Müftüzade, Abdulgafur; Akhisar murahhası Emin Ali Bey; Edremit murahhasları Halim Bey ve Fevzi Efendi, Bergama murahhasları Hamdizade Mustafa, Hacı Niyazi Bey; Kırkağaç murahhası Galip Bey; Soma murahhası Hafız Mehmet Tefvik; Burhaniye murahhası Seyyidzade Yusuf. Hangi yörenin temsilcisi olduğu tespit edilemeyenler; Baki, Hulusi, Hafız Hüseyin, Kâmil Efendizade Hilmi, Reji Müdürü Şerif ve Şükrü Efendi ve Vasıf (Çınar) Bey ve Efendiler. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 58-65; Bolak, "Karar Defteri", s. 83.

⁷³ Bu konuda yapılan düzenleme için bkz. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 222-224.

terkinin mevzubahis bile olmayacağı şeklindeki kararı benimsendi.⁷⁴ Günün son oturumunda Yüzbaşı Leksa bir teşekkür konuşması yaparak, Harekât-ı Milliye'yi pek takdir ettiğini beyan etti. Ardından bütün konuşmalardan sonra da kongreden ayrıldı. Kongre, bu oturumunda Karacabey civarında üç günden beri devam eden Çerkez ile Arnavutlar arasındaki çatışmaların halli için Aziz Bey ile eski polislerden Mehmet Celâl Efendi'yi Bandırma'ya gönderme kararı aldı. Kongre, 19 Eylül 1919 tarihli toplantısında da Menzil Teşkilâtı ve Vezâifi Talimatnamesini kabul etti. Ayrıca Alaşehir Kongresi'nce kabul edilen "Harekât-ı Milliye Redd-i İlhak Teşkilâtı Talimnamesi" okunarak kongrenin bilgisine sunuldu ve kabul edildi.⁷⁵

Buna göre; Kuvâ-yı Milliye kıtalarının iâşe ve cephe gerisi hizmetlerini temin etmek üzere her cephe için bir "Menzil Müfettişliği" teşkil edildi. Bunlar Birinci Menzil Müfettişliği Ayvalık Cephesi, İkinci Menzil Müfettişliği Soma Cephesi, Üçüncü Menzil Müfettişliği Akhisar Cephesi şeklinde idi. Kongre, aynı gün öğleden sonraki toplantısında, alay kumandanlıkları ve menzil müfettişlikleri seçimini yaptı. Yine kongrede, bu vazifeleri kabul etmeyenler hakkında hizmet-i vataniyyeden mahrumiyet ve telin cezası tatbik olunması benimsendi. Yalnız ceza uygulanmadan evvel "mazeret-i meşrua" meselesi tetkik edilecekti.⁷⁶

Kongre, bundan sonra önemli bir konu olan Heyet-i Temsiliye tarafından toplanması düşünülen Umumî Anadolu Kongresi'ne delege gönderilmesi meselesini ele alarak görüşmeye başladı.

Umumî Anadolu Kongresi toplanması Heyet-i Temsiliye tarafından şu sebeplerle gündeme getirilmişti. Gerek İstanbul Hükûmeti, gerek İtilaf devletleri ki özellikle İngilizler batıdaki direniş hareketi ile yakından ilgilenererek bu hareketin doğuda gelişen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk hareketi ve Heyet-i Temsiliye ile birleşmesini önleme gayreti içerisindeydi. Nitekim Damat Ferit Paşa Hükûmeti Sivas Kongresi öncesi Batı Anadolu hareketi ile yakından ilgilenmeye başlamış ve siyasi bakımdan kendisine rakip gördüğü Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk hareketine karşı ehven-i şer olarak gördüğü batıdaki direniş hareketini benimser tavır almıştı. Hatta Sivas Kongresi toplanacağı gün jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa, bir basın toplantısı yaparak Batı Anadolu'daki direnişi övmüştü. Bu durumda Damat Ferit Paşa Hükûmeti Balıkesir'den bir heyet istemişti.⁷⁷ Diğer taraftan Temmuz 1919 sonlarında Balıkesir

⁷⁴ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 29. Buna mukabil İngilizlerin bu girişimleri yani Yunan işgalinin sınırlandırılması ve zulmünün soruşturulması daha önce de belirttiğimiz gibi bir miktar da olsa millî harekette gevşeme meydana getirmişti. Nitekim II. Balıkesir Kongresi'nde zahirenin İzmir'e gönderilmemesi ile ilgili alınan kararın benzeri 16-25 Ağustos 1919'da toplanan Alaşehir Kongresi'nde (kongre kararlarınının 19. maddesinde belirlendiği gibi) alınmamıştır. bkz. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 208.

⁷⁵ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 60.

⁷⁶ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 60-61.

⁷⁷ Tekeli-İlkin, *Ege'de Sivil Direnişten*, s. 214. Kâzım Özalp'in ifade ettiğine göre, heyetin istenme maksadı İzmir civarındaki millî kuvvetleri ve teşkilatı Orta Anadolu'dan ayrı göstererek, Anadolu kuvvetini bölmektir. Buna mukabil bir heyet İstanbul'a gönderildi. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 60.

Kongresi toplandığı sıralarda da Dâhiliye Nezareti bir telgrafname ile Kıtaat-ı Askeriye ve Kuvâ-yı Milliye reisleriyle temas etmek üzere Alaşehir'e İngiliz Binbaşısı Nebb, Akhisar'a Yüzbaşı Johnson ve Balıkesir'e de Yüzbaşı Turnia'nın memur edildiğini bildirmişti.⁷⁸

Bu gelişmelerin yanı sıra 16-25 Ağustos 1919'da toplanan Alaşehir Kongresi'nde, Sivas'a gönderilmek için delege seçilmesi kararı da alınmamıştı. Yine Heyet-i Temsiliye İstanbul ile irtibatını kestiği ve Anadolu'da siyasi otorite ilan edildiği halde Balıkesir ve Batı Anadolu'daki diğer yerler hâlâ İstanbul'la irtibatını sürdürmekteydi.

İşte bu ortamda 13 Eylül 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye adına tüm kumandanlıklara, mülkî makamlara ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyelerine Umumî Anadolu Kongresi için delege tayin edilmesini istedi.

Bu ortam ve gelişme karşısında bazı bölgelerden muhalif sesler yükselmeye başladı. Bu sırada Balıkesir Kongresi'ne katılanlarda da bu konuda iki farklı görüş hâkimdi. Ancak kongreye başkanlık eden Hacim Muhittin Bey iki hareketin birleşmesinden yana idi.⁷⁹ Nitekim Hacim Muhittin Bey, 7 Eylül günü Sivas Kongresi'ne gönderdiği kutlama telgrafında "Şarktan garba tevessü eden teşkilat-ı vatanperveraneleriyle, garptan şarka tevessü edecek teşkilat-ı naçizanelerimizin birleştiği gün kongremizin ve istihlâs-ı vatana matuf teşebbüsât-ı vatanperveranemizin en büyük bayramı olacaktır." diyecekti.⁸⁰ Bu düşüncede olan Hacim Muhittin Bey Umumi Anadolu Kongresi'ne murahhas seçimi meselesini bu konuda en etkili muhalefet yapan Vehbi Bey'in kongrede bulunmadığı gün gündeme getirdi.⁸¹ Ancak yine de kongrede bu konunun görüşülmesi hayli tartışmalı geçti. Nihayetinde Umumi Kongre'ye katılmak üzere yedi üye gönderilmesi benimsenerek, bu üyelerin on dört aday arasından seçilmesi kabul edildi. Bunu sağlamak içinde 10 kişilik bir komisyon teşkil edildi.⁸² Bilahare bu komisyon on dört ismi belirlemek üzere akşam saatlerinde toplanarak isim tespiti yaptı.⁸³ Kongre, 20 Eylül günkü sabah toplantısında, Umumi Anadolu Kongresi'ne katılacak üyeleri seçti.⁸⁴

⁷⁸ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 59.

⁷⁹ Tekeli-İlkin, *Ege'de Sivil Direnişten*, s. 215.

⁸⁰ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, s. 29-30.

⁸¹ Hacim Muhittin Bey hatıratında "Vehbi Bey bu günkü kongreye gelmedi. Yarın geldiğinde Umumi Anadolu Kongresi'ne iştirak kararını iştirak kararı yaptığım emrivakiden dolayı çıldırarak ve bütün bütün panik olacak zannedirim." diyor. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 62. Hacim Muhittin Bey Umumi Kongre için Heyet-i Temsiliye'nin murahhas seçimi isteğini ise şöyle değerlendirmektedir: "Ben bundan Sivas Kongresi'nin muvaffakiyetle içtima edemediğini, yani mazhar-i rağbet olmadığını anlıyorum ve zaten oraların teşkilat ve kuvvetinin de bizden fazla ve mükemmel olmadığını zannediyorum. Bütün dünya ve âlem-i medeniyet elan daha şantaj ve blöfe aldaniyor. Bakalım göreceğiz." Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 62. Bu sebeplerden olacak 3. Balıkesir Kongresi'nde Sivas Kongresi'nin desteklendiğine dair herhangi bir karar çıkmayacağı gibi, Sivas'ın isteği olan Redd-i İlhak adının Müdafaa-i Hukuk olarak değiştirilmesi de benimsenmeyecek ve hatta Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul'la irtibat kesme isteğine rağmen irtibat kesilmeyip sürdürülecektir.

⁸² Encümen üyeleri, Hacim Muhittin Bey, Balıkesir azası Yırcalızade Şükrü, Burhaniye azası Seyyidzade Yusuf, Edremit azası Halim, Balya azası Belediye Reisi Mustafa Çavuş, Soma azası Hafız Mehmet Tevfik, Kırkağaç azası Galip, Akhisar azası Emin Ali, Bergama azası Hamdizade Mustafa, Sındırgı azası Keçeci Hafız Mehmet Emin Bey ve Efendilerden oluşmaktaydı. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 62.

⁸³ Tespit edilen 14 kişi için bkz. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 62.

⁸⁴ Seçilen üyeler şunlardır; *Ses* gazetesi sahibi Hasan Basri, Kongre Reisi Hacim Muhittin, Manisa Belediye Reisi Bahri, Soma murahhası Hafız Mehmet Tevfik, Edremit Kaymakam-ı sabıkı Hamdi, Kâmil Efendizade Hilmi ve Burhaniye eşrafından Hacı İdris, Ağazade Hacı Ali Bey. Vasıf Bey ise seçilemediğinden pek ziyade müteessir oldu. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 63.

Ancak aynı gün öğleden sonraki oturumda Umumi Anadolu Kongresi üyeliğine aday gösterildiği halde seçilememiş olan Keçeci Hafız Mehmet Emin Bey iki maddelik bir önerge vererek bu karara karşı çıktı. Bu önerge üzerinde Vehbi Bey'in katıldığı oturumda hayli tartışma oldu. Bu sırada Vasıf Bey üye gönderilmesi lehinde bir konuşma yaptı. Neticede zayıf bir ekseriyetle Umumi Anadolu Kongresi'ne iştirak edilmesi kabul edildi. Bu sebeple bu mesele, kongrenin bu oturumunun bitiminden sonra da tartışma konusu oldu. Vehbi Bey fikren Umumi Anadolu Kongresi'ne üye göndermeye, fakat bunun gayesine uygun olarak Hareket-i Milliye Kongresi'nce değil, her kaza eşrafınca seçilmesi taraftarı olduğunu beyan ederek, eşrafa yarın seçtireceğini söyledi. Bu yaklaşımı Vasıf Bey de kabul etti. Bu konu üzerinde o günün akşamı Kâzım (Özalp), Vasıf, Hüsnü, Cami, İsmail Suphi (Soysallıoğlu), Necati (Mustafa Necati) ve Hacim Muhittin (Çarıklı) Beyler müzakereye bulundu. Bu tartışmanın konularından biri de 20.9.1919'da Balıkesir'e Ali Bey'le beraber gelen Hadkinson'un kongreye katılmak istemesiydi. Bu konuda kongre, Hadkinson'un da dinleyici olarak alınması kararını verdi. Bunun üzerine Hadkinson ertesi gün saat 4'te bir saat kadar kongreye katıldı. Bunun yanında İstanbul'dan Dâhiliye Nezareti memurlarından Mustafa Necati Bey ile Jandarma Alay Kumandanı Hürşid Bey gelmişlerdi. Bu gelişmeler, İstanbul'un Batı Anadolu'daki hareketin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk hareketi ve Heyet-i Temsiliyesi ile birleşmesini engellemek ve bu hareketi kontrol altına almak için uzlaşma yolunu seçtiğini, İngilizlerin de Amerikalılardan şüphelenerek Batı Anadolu hareketi ile Doğu Anadolu hareketini birleştirmemek için sarf ettikleri çabalardan birini ortaya koyuyordu. En nihayet müzakere neticesinde varılan uzlaşma doğrultusunda gerekli tavrı göstermeye ve icap eden tedbirleri almaya karar verildi. Aynı zamanda Vasıf Bey'in de İstanbul'a gönderilmesi düşünüldü.⁸⁵

Kongre, 21.9.1919 günkü sabah oturumunda, bu defa da Hacim Muhittin Bey'in bulunmadığı bir sırada, öncekinin aksine Heyet-i Milliye namına Umumi Anadolu Kongresi'ne üye göndermemeye karar vererek, her kazanın suret-i hususiyede seçim yapması esasını kabul etti. Kongrenin öğleden sonraki oturumuna ise daha önce verilen karar gereği İngiliz mümessili Yüzbaşı Hadkinson ile Halil Ali ve Necati Beyler katıldı. Bu sırada Yunanlıların Mondros Mütarekesi'nden sonraki teşebbüsleri ve cinayetlerine dair, uzun ve hissî bir münakaşa cereyan etti. Bu sırada Vasıf Bey pek asabi ve uzun bir nutuk söyledi. Esasında Hadkinson'un bu ziyareti tek gayeli değildi. Hadkinson beraberinde getirdiği Halil Ali Bey'in Balıkesir'e mutasarrıf olarak tayini halinde bunun Hareket-i Milliye'ce de tanınmasına çalışmaktaydı. Hatta bu konuda Belediye Reisi Hafız Mehmet Emin Bey'den söz dahi almıştı. Ancak mümessilin isteği gerçekleşmedi. Yine oturumun sonlarına doğru Bursa yönünde teşkilatın yaygınlaştırılması meselesi gündeme geldi. Bu konu pek hararetle tartışıldıktan sonra bunun için bir encümen teşkil edildi.

⁸⁵ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 63-65.

Kongrenin 22.9.1919 günkü sabah oturumunda Hacim Muhittin Bey ilk olarak Belediye Reisi Hafız Mehmet Efendi'nin Hadkinson'a verdiği sözü gündeme getirdi. Ona, "Bundan böyle hiçbir ecnebiye Hareket-i Milliye namına söz söylememesini ve hiçbir vaatte bulunmamasını ve hiçbir salahiyeti olmadığını" söyledi. Neticede herhangi bir konuda yabancılara söz verilemeyeceği ortaya kondu.

Kongre tarafından seçilen Heyet-i Merkeziye 23.9.1919 günü toplanarak Hacim Muhittin Bey'i tekrar reisliğe, Hulusi Bey'i de reis vekilliğine seçti. Aynı gün eğer İstanbul Hükûmeti ile temas için İstanbul'a memur gönderilmesi icab ederse Vasıf ve Hulusi Beylerin gönderilmesine karar verildi.

Heyet-i Merkeziye ayrıca 25 Eylül tarihli iki muhtura hazırlayarak İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan siyasi mümessillerine gönderdi. Muhturalarda Milne'nin notasına işaret edilmekte, notaya rağmen Yunanlıların işgal ve fecayilerine devam ettiği belirtilerek bu işgale derhal son verilmesi istenmekteydi.⁸⁶

1.5.3. Kongre Sırasında Balıkesir'in İstanbul ile İrtibatını Sürdürmesi

Kongre kapandıktan sonra toplanan Heyet-i Merkeziye "eğer Hükûmet-i Merkeziye ile temas için Dersaadet'e memur gönderilmek icap ederse" Vasıf ve Hulusi Beylerin gönderilmesine karar vermişti. Heyet-i Merkeziye, bu kararın akabinde aynı gün şayet bu kişiler İstanbul'da tevkif olurlarsa, Alaşehir Kongresi'nde karar verildiği üzere Denizli'den Ayvalık ve Bandırma'ya kadar bütün sahalarda cari olacak, hükûmetin önemli memurlarının rehine olarak tevkif edileceği kararını almıştı.⁸⁷

Heyet-i Merkeziye, 25 Eylül 1919'da mülakat amacıyla Vasıf ile Hulusi Beylerin İstanbul'a gönderileceklerini bildirdi. Nitekim Vasıf ve Hulusi Beyler o gece yarısından sonra İstanbul'a gitmek üzere Balıkesir'den trenle hareket etti.⁸⁸

Böylece Damat Ferit Paşa Hükûmeti ve İngilizlerin girişimi ilk etapta başarılı oldu. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul ile her türlü ilişkisini kestiği ve diğer yerlerin de kesmesini istediği bir sırada Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi İstanbul'a temsilcilerini göndermekteydi. Ayrıca Balıkesir Kongresi'nde,

⁸⁶ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 64-70.

⁸⁷ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 72. Bu mesele Balıkesir Heyet-i Merkeziye'sinde bir krizin ortaya çıkmasına sebep oldu. Hacim Muhittin Bey olayı şöyle anlatmaktadır: "24 Eylül 1919'da Heyet-i Merkeziye karargâhına gelen Vehbi Bey, Keçeci Hafız Emin, Hoca Halil, Arabacızade Hacı Hafız, Beypazarlı (Vodilli) Hafız Mehmet ve Kocabıyıkzade Mehmet Bey ve Efendiler İstanbul'a giderek murahhaslar meselesini görüşmek istediklerini belirttiler. Bunun üzerine kendilerine Heyet-i Merkeziye'nin 42 numaralı kararı okundu. Keçeci Hafız Emin Bey karara itiraz etti ve Heyet-i Merkeziye'yi tanımadığını söyledi. Bunun üzerine Hacim Muhittin Bey, Heyet-i Merkeziye Balıkesir'in değil fakat bütün kongrenin mazhar-ı emn ü itimadı olduğunu ve kendisinin bu bapta söz söylemeye hakkı olmadığını, mamafih mademki Heyet-i Merkeziye'yi tanımıyormuş, Heyet-i Merkeziye'nin de buradan ayrılacağını söyledi. Hatta hazırlıklara girişildi. Bilâhare araya girenler Hacim Bey'in isteği doğrultusunda Keçeci Hafız Emin Bey'in tarziye vermesini sağladılar. Bu arada Keçeci Hafız Emin Bey hiç olmazsa Vasıf ve Hulusi Beylere ilaveten Vehbi Bey'e diğer birisinin eklenmesi için ricada bulundu. Buna da Vasıf ve Hulusi Beyler itiraz ettiler. Neticede bu mesele "Eğer Heyet-i Merkeziye isterse diğer birisinin gönderilmesinde muhtar olduğu" kararıyla çözümlendi. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 70-71.

⁸⁸ Heyette Keçeci Hafız Emin Bey'in de bulunduğu belirtilmektedir. Bkz. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 60; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 37.

Sivas Kongresi'nin öngördüğü ve istediği şekilde Balıkesir Redd-i İlhak Heyeti'nin adı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şeklinde değiştirilmemiş ve kongrede Sivas Kongresi'ni destekler mahiyette bir karar da alınmamıştı.⁸⁹

Balıkesir'den İstanbul'a giden heyet 1 Ekim 1919'da Dâhiliye Nazırı Adil Bey'le görüştü. Bu görüşme sırasında Dâhiliye Nazırı Adil Bey; İzmir civarındaki kuvvetlerin ve Redd-i İlhak teşkilatlarının vatani gayelerle Yunanlılara karşı mücadele ettiklerini fakat Sivas'ta toplananların siyasi hisleriyle kendi çıkarlarını sağlamaya çalıştıklarını söyledi. Ardından onlarla ilişkilerinin bulunmadığını ve onları tanımadıklarını ilan etmeleri şartıyla, Batı Anadolu'daki teşkilata her türlü yardımda bulunacaklarını ifade etti. Ancak heyet, bu şartları kabul etmeyip ret cevabı verdi ve şiddetli ithamlarla hükûmeti tenkit etti. Bunun üzerine görüşme kesildi.⁹⁰

1 Ekim tarihinde gerçekleşen bu görüşmenin akabinde 2 Ekim 1919'da Damat Ferit Paşa Hükûmeti istifa ettiğinden, başka görüşme olmadı. Ancak hemen geri dönmeyen heyet, yeni hükûmetin kuruluş günlerinde İstanbul'da kalarak Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin ileri gelenleriyle görüşme fırsatı buldu. Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nden yardım vaadi de aldı.⁹¹ Buna mukabil yeni hükûmet, Heyet-i Temsiliye ile anlaştıktan sonra Balıkesir Heyeti'ne pek ehemmiyet vermeyecekti.⁹²

1.5.4. İzmit (Kocaeli) ve Havalisi

Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul ile iletişimi kesme kararı karşısında İzmit ve havalisinde durum şu şekilde gelişti.

O sırada İzmit Mutasarrıfı olan Suat Bey'in göreve başladıktan sonra Millî Mücadele'ye karşı olan kayıtsız tutumu dolayısıyla Sivas Kongresi'ne İzmit'ten delege gönderilememişti. İzmit'in Dersaadet'e yakın olması nedeniyle bölgede İstanbul Hükûmeti'nin etkisi fazlaydı. Oysa Heyet-i Temsiliye de stratejik özelliği sebebiyle İzmit'e karşı çok hassastı ve büyük ilgi gösteriyordu. Çünkü İzmit, İstanbul üzerinde baskıda

⁸⁹ Kâzım Özalp, bu konuda şunları söylüyor: "Biz halka Yunanlıları gösterip teşkilat kurduk, yürütüyoruz. Şimdi umumi teşkilata katılırsak siyasete karışmış olacağız ve halkı endişeye sevk ederek teşkilatımızı sarsacağız. Onun için uzak duralım dedik. İstanbul'dan gelen tekliflere de cevap olarak, onlarla beraber değiliz, fakat bunu da ilan etmeyiz, dedik. Vaziyetin iyice aydınlanmasını bekledik." Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C. I, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1965, s. 84; bu eserden nakleden Tekeli-İlkin, *Ege'de Sivil Direnişten*, s. 218.

⁹⁰ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 82. Kazım Özalp, "Bu heyet İstanbul Hükûmeti'nin Anadolu birliğini sarsacak tekliflerini katiyen reddedecek ve Kuvâ-yı Milliye'ye yardımcı olmayan bir hükûmete şiddetle karşı olduğumuzu tebliğ edecek ve hükûmetin almış olduğu vaziyetin vatan için zararlı olduğunu beyan ederek, İstanbul'da propaganda yapacak ve Kuvâ-yı Milliye'nin hedefini açıklayarak İstanbul'dakiler aydınlanacaktı." demektedir. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 60. Damat Ferit Paşa Hükûmeti Dâhiliye Nazırı Adil Bey de *Vakit* gazetesinin 20 Şubat 36 (20 Şubat 1920) tarihli nüshasında bu konuda şöyle demektedir: "Hükûmetin dâhilen ve haricen nüfuzunu ihlâl edecek harekâttan içtinap eyleyelim. Herkes hükûmete mutavâat ve müzâheret etsin. Hükûmetin etrafında toplanalım. Bir vaziyet-i tâtme ve kanuniye vücuda getirelim. Mugayir-i kanun ve nizam-ı ahvalden tevakki edelim. Mukaddemâ Vasıf ve Hulusi Beyefendilere de bu yolda nesayihde bulunmuş idim. Onlar da hüsnü telâkki ettiler." Bkz. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 245.

⁹¹ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 60; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 37.

⁹² Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 84.

bulunmak için önemli bir üs görevi görebilirdi.⁹³ Nitekim Heyet-i Temsiliye, Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin çekilmesi ve Meclis-i Mebusan'ın açılmasını sağlamak için 29 Eylül 1919 tarihinde aldığı kararla, Ereğli-Bolu-Adapazarı-İzmit havalisi Kuvâ-yı Milliyesi'nin İstanbul'a harekete hazır olduğunu bir genelgeyle duyurmuştu.⁹⁴ Buna mukabil Mutasarrıf Suat Bey, Heyet-i Temsiliye'nin 12 Eylül 1919'da aldığı ve 13 Eylül'de her tarafa bildirdiği İstanbul ile her türlü irtibatın kesilmesi kararına henüz uymamıştı. Mutasarrıf, İstanbul ile ilişkisini kesmeye yanaşmıyordu ve kendisi tarafsız kalma düşüncesindeydi.⁹⁵

İzmit'te bu gelişmeler olurken İzmit'e bağlı kazalarda İstanbul ile ilişkiler kesilmeye başlamıştı. Bu çerçevede ilk olarak Kandıralılar, İstanbul ile ilişkilerini kestiklerine dair telgrafi çekti. O tarihte İzmit Mutasarrıfı Suat Bey at yarışlarını izlemek için Adapazarı'na gelmişti. Burada Mutasarrıf Suat Bey, Kandıralıları verdikleri karardan vazgeçirmeye uğraştı. Nitekim onları etkilemiş ve İstanbul'a bağlılık telgrafi çektirmeyi de başarmıştı.⁹⁶

22 Eylül itibarıyla İstanbul'la ilişkisini kesmiş olan Bolu Sancağı Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Emin Fikri Bey'den Adapazarı Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Abdurrahman Bey'e, Adapazarı'nın İstanbul ile ilişkisini kesmesi, eğer mutasarrıf ile kaymakam bu emre karşı gelirse onların da tutuklanarak Bolu'ya gönderilmesini isteyen bir tel emri geldi. Bunun üzerine Abdurrahman Bey bir okul binasının alt katında aralarında Sırrı Bey (Bellioğlu) ve Fuat (Carım) Bey'in de bulunduğu Adapazarı'nın ileri gelenlerinden bir kısmını toplayarak kendisine gelmiş olan telgrafi onlara da okudu. Ayrıca Telgrafhane'ye nöbetçi koyacağını, gerekirse Suat Bey ve Kaymakam Tahir Bey'i tevkif edeceğini beyan etti.

Bu sırada, Damat Ferit Paşa Hükûmetleri döneminde bölgede artan eşkiyalık sebebiyle -Yeniköy Rumları ve bölgedeki diğer Rumlar iyice hırçınlaşmışlardı- Harbiye Nezareti tedbir olarak 13 Eylül 1919'da Zonguldak'taki 32. Alay'ın 1. Tabur'unu Üsküdar'a getirtme kararı aldı.⁹⁷ Esasında bu sırada bölge halkı, Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin tasvip edilmeyen bazı tutumları sebebiyle hükûmete karşı tavır almıştı. Buna rağmen İzmit ve havalisindeki halk, fiilî bir hareket göstermeye ve teşkilat kurmaya meyletmeyordu. Bu durumda olan Adapazarı halkının temsilcileri niteliğindeki kişilere Abdurrahman Bey'in yaptığı konuşma tesirli oldu.

⁹³ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 316. İstanbul'da her türlü irtibatın kurulması açısından İzmit'in elde bulundurulması çok önemli idi. Bkz. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 635.

⁹⁴ Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, s. 10. Bu durum ayrıca 1. Tümen ile yazışmalarda açıkça anlaşılmaktadır.

⁹⁵ Adnan Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da Kuvâ-yı Milliye ve Karşı Faaliyetler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1987, s. 40-41.

⁹⁶ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1990, s. 156.

⁹⁷ ATASE Arşivi, Kls. 342, Dos. 27, Fih. 5/1, 5/2, 7; Gebze, Şile ve Yeniköy taraflarında birçok Rum çetesi faaliyet gösteriyordu. Başkanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âli Evrak Odası (BOA.BEO), Umumî No: 343871.

Diğer taraftan İstanbul ile irtibatı kesme hususunda Bolu ve Kandıra'daki gelişmelerden Adapazarı Kaymakamlığı da etkilenmişti. Bu durumda Kaymakam Tahir Bey, Abdurrahman Bey'in konuşma yaptığını öğrenip toplantı yerine geldi. Abdurrahman Bey'in konuşmasından etkilenen oradakiler "Yahu neredesin? Biz seni arıyoruz. Sen de bizimle berabersin." diye bağıldılar. Bilahare kazanın daha birçok ileri gelenleri de davet edilerek toplantıya belediye binasında devam edildi. Toplantı tartışmalı geçmekteydi. Toplantıda tarafsızlık havası da esiyordu. İleri gelenlerin bir kısmı İstanbul Hükûmeti'ni tanımamakla beraber millî harekete katılmaktan da çekiniyorlar, durumu kurtarmak için tarafsız bir hükûmet teşkili yönünde propaganda yapıyorlardı. Bu ortamda toplantı sonucunda "İstanbul Hükûmeti'ni tanımayacağız, müstakil bir vaziyet alacağız." tarzında bir telgraf kaleme alındı. Ancak toplantıyı idare edenler müsveddeyi değiştirerek "İstanbul Hükûmetini tanımıyoruz. Millî harekete iştirak edeceğiz" şekline sokarak telgrafi çekti. Neticede Kaymakam Tahir Bey'in başkanlığında Sırrı Bey, Fuat Bey, Çerkez Sait Bey (Kanbolat), Koçzade Mahmut Bey, tüccardan Hasan Cavit Bey, Arapzade Cevat ve Metozade Hüseyin Beylerden mürekkep bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu.⁹⁸

Bu sırada Düzce ileri gelenleri telgrafla İstanbul'a daha doğrusu padişaha sadakat bildirmek istedi. Ancak Adapazarlılar "Biz millî harekete katıldık. Sizin böyle bir telgraf çekmenize müsaade edemeyiz." diyerek buna mâni oldular.⁹⁹

Adapazarı, İstanbul'la ilişkisini kestiği günlerde Geyve kazası halkı da bir toplantı yaparak İstanbul'da Damat Ferit Paşa Hükûmeti'yle ilişkisini kesti. Arkasından Hafız Fuat (Çelebi) Efendi'nin başkanlığında, Kaymakam Hazım Bey, Jandarma Komutanı Esat Bey, Burhanettin Çelebi, Rıza (Şahin) Bey ve Sefer Bey'den oluşan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu.¹⁰⁰

Kuvâ-yı Milliye'nin Bilecik ve Adapazarı taraflarını elde etmesi karşısında basın artık Mustafa Kemal'in Damat Ferit Paşa'yı tanımama durumuna geldiğini belirtmeye başladı.¹⁰¹ Bütün bu gelişmeler olurken İzmit Sancağı hâlâ tarafsızlığını korumakta, İstanbul Hükûmeti'ne karşı istenen çıkışı yapmamaktaydı. Ancak Adapazarı'ndaki yöntemden esinlenen Suat Bey bir girişimde bulunarak Heyet-i Temsiliye'nin kararı ve son gelişmeler karşısında İzmit Livası'nın takınacağı tavrı görüşmek üzere kendisi, memurlar, müftü, ulema, belediye heyeti ve eşrafın da katılımıyla 1 Ekim 1919'da İzmit

⁹⁸ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 155-157; Hasan İzzettin Dinamo ve ona dayanarak Süreyya Şehidoğlu Adapazarı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kuranın Kuşçubaşı Eşref olduğunu yazmaktadır. Bkz. Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân*, C. VII, İstanbul: May Yayınları, 1972, s. 143; Süreyya Şehidoğlu, *Millî Mücadele'de Adapazarı-Bolu-Düzce-Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, Ankara: y.y., 1970, s. 52. Bu hüküm doğru değildir. Kuşçubaşı Eşref bölgeye Kuvâ-yı Milliye kumandanı olarak gönderilmiştir.

⁹⁹ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 157.

¹⁰⁰ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 157. Adapazarı'ndaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 30 Eylül 1919 sonrasında kurulmuş olsa gerekir. Çünkü 30 Eylül 1919'da Meclis-i Mebusan'a Adapazarı'ndan çekilen telgraflardaki imzaların kişiler ve mensup oldukları kurumları adına atıldığı görülmektedir; Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, Ankara: y.y., 1970, s. 304; Ömer Sami Coşar ise Bolu ve havalisinin İstanbul'la ilişkisini 24 Eylül 1919'da kestiğini belirtmektedir ve ilişkiyi kesmelerine rağmen İstanbul'a protesto telgrafi çekmediklerini beyan etmektedir. Bkz. Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, İstanbul: Milliyet Yayınları, t.y., 24 Eylül 1919 nüshası.

¹⁰¹ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1981, s.102.

belediye binasında bir toplantı yapmaya çağırıldı. Ama bu toplantı sadece memurlar geldiğinden yapılamadı. Bu durumda toplantı 3 Ekim 1919 günü Cuma namazından sonraya ertelendi. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa, 2 Ekim 1919'da Mutasarrıf Suat Bey'e "Zât-ı âlinize Heyet-i Temsiliye kararıyla son günlerde yapılan tebligat tamamen alınmış ve icabat yapılmış mıdır? Lütfen bildirilmesini rica ederim." mealinde bir telgraf gönderdi.¹⁰² Bunun üzerine Suat Bey hemen aynı gün, İzmit'in hâlet-i ruhiyesi ve özel durumu dolayısıyla ahaliyi serbest bıraktığını belirtip, halkı endişeye sevk eden sebepleri sıraladıktan sonra, "İzmit'in vaziyeti bu ve sair esbaptan dolayı pek müşkül ve mütegayyirdir. Tatmin edilmeye muhtaçtır. Bendeniz her kim ve ne için olursa olsun neticesi meçhul bir maceraya başkalarını sevk etmeyi doğru görmem." diyerek, kendisinin "bîtaraf olduğunu" beyan eden bir cevap verdi.¹⁰³

Verdiği bu cevaba bakıldığında millî hareketi neticesi meçhul macera hareketi olarak gördüğü anlaşılan Mutasarrıf Suat Bey'in hâlâ tereddüt içinde olduğu meydandaydı. Bu cevap üzerine Mustafa Kemal Paşa, aynı gün yani 2 Ekim'de cevap verdi. Sert bir dil ifadesiyle kaleme alınan telgrafta şöyle denilmekteydi: "Teşkilât ve harekât-ı milliyemizin maksat ve mahiyet-i meşruasını, gerek zât-ı âliniz ve gerek İzmit'te birçok zevata ve bütün dünyaya yazmış ve yazmakta bulunduğumuz beyanname ve izahatnamelerle en garezkâr düşmanlarımıza bile anlatmış olduğumuza şüphemiz kalmamıştır. Zât-ı âlinize pek halisane ve fakat bütün katiyetiyle şunu arz ederim ki, zât-ı âliniz henüz Ferit Paşa kabinesine itimat beslemiyorsanız, bunu Dâhiliye Nezareti'ne resmen bildirmelisiniz. Eğer milletin hükmü ve arzusu hilâfına olarak Ferit Paşa kabinesine itimadınız mevcut ise, İzmit ahali-i muhteremesini harekât-ı meşrua-ı milliyesinde serbest bırakmak üzere derhal mevkiinizi terk ile İstanbul'a hareket ediniz."¹⁰⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın bu sert bir dille yazılmış telgrafına yukarıda belirtildiği gibi esasında birtakım girişimleri bulunan ama pek de etkili olamayan¹⁰⁵ Mutasarrıf Suat Bey, "Bu fikirler hep birden evvelki gün ortaya çıktı. Dün davet ettiklerim sıvıştılar. Ortada memurlar kaldı ki bu suretle hareket hiç doğru değildir." diye cevap verdi. Damat Ferit Hükûmeti'ne karşı da tarafsızlık içinde olduğunu, mutasarrıflıktan ayrılıp gidemeyeceğini, bunun bir şeref meselesi olduğunu, şu andaki durumdan ve gelecekteki hareketlerinden tabii ki sorumlu olduğunu beyan etti ve şunları ilave etti: "Çünkü sizi o kadar serbest vicdan sahibi olarak tanıyım ki bunu hiçbir vakit tahkir veya tehdit derecesine indiremem. Hissiyatım bunu katiyyen men eder. Bir de askerî ve inzibati arkadaşlarımla tereddüdünü izaleyi bendenize mi tahmil buyuruyorsunuz? Yoksa zât-i sâminiz mi idare edeceksiniz? Bunları gayet samimî ve açık arz ediyorum. Bundan sonra bizi yarınki Cuma namazı içtimasına kadar halimize bırakınız. Ferit Paşa'ya kim bilir kaç

¹⁰² *Nutuk*, C. III, Vesika: 120.

¹⁰³ *Nutuk*, C. III, aynı vesika.

¹⁰⁴ *Nutuk*, C. I, s. 192.

¹⁰⁵ Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 44.

defa kalemlerle hücum eden bendenizi ne kadar fena nazarla görüyorsunuz.”¹⁰⁶ Buna Mustafa Kemal Paşa, “Bu bapta fazla izahat ve istizâhata lüzum kalmadığı kanaatıyla yarınki Cuma namazı içtimasına kadar intizar eylemeyi münasip görüyoruz. Zât-ı âlinizi fena nazarla gördüğüm hakkındaki zan doğru değildir.” cevabını verdi.¹⁰⁷

Mutasarrıf Suat Bey ile olan bu yazışmaların yanı sıra aynı zamanda millî hareket yanlısı olan İzmit 1. Tümen Kumandanı Miralay Asım Bey'le de İzmit'te millî teşkilat kurulması yönünde yazışmalar olmaktadır. Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa, Mutasarrıf Suat Bey'e ilk telgrafi gönderdiği gün yani 2 Ekim 1919'da Asım Bey'e de “Kabinenin sükût edeceği ve belki de sükût etmiş olması çok kuvvetli ihtimaldir.” ifadesini içeren bir telgraf gönderdi. Ardından irtibat kesme ile millî teşkilat yapılması hakkında kat'î mütalaa ve kararını beklediğini bildirdi.¹⁰⁸ Asım Bey ise bu telgrafa “Şimdiye kadar cevap veremeyişimin sebebi, İstanbul'daki kolordu kumandanından izin istememe rağmen cevap alamayışımdan ileri gelmiştir.”¹⁰⁹ cevabını verdi. Bu telgrafın hemen akabinde çektiği başka bir telgrafla da Cuma namazından sonraki toplantı neticesinde durumun bildirileceğini ifade etti.¹¹⁰ Mustafa Kemal Paşa buna verdiği cevapta “Ferit Paşa'nın yarına kadar çekilmesi büyük bir ihtimaldir. Bu takdirde yarınki toplantınız neticesinde Zât-ı Şahaneye ve belli olduğu takdirde yeni kabine reisine kabinenin millî emellere tamamen bağlı tarafsız zevattan terkibini istirham etmek hususunu ve buna intizar edildiğinin arz edilmesini temin buyurunuz. Bir de vatanımızı ve millî istiklâlimizi kurtarmak için teşekkül edecek yeni kabine ile birlikte, daha pek çok çalışmaya ihtiyacımız olduğundan tamamen sükûnet dairesinde Heyet-i Temsiliye kararıyla arz ettiğim hususatı nazar-ı dikkatte bulundurarak teşkilata devam buyurulmasını rica ederim.” Diyerek muhtemel gelişmeleri ortaya koydu. Ardından bu durumda da yapılmasını istediği şeyleri bildirdi.¹¹¹

Bir taraftan bu gelişmeler yaşanırken, Damat Ferit Paşa Hükûmeti Dâhiliye Nazırı Adil Bey ile Jandarma Umum Kumandanı, Adapazarlı Hikmet ve bazı maiyeti vasıtasıyla, ücret mukabilinde gönüllü toplayarak Adapazarı üzerine yürümeyi tasarlamaktaydı. Harbiye Nazırı Şefik Paşa da İzmit'teki 1. Fırka (Tümen) Kumandanı ile maiyetini, telgraf başına davet ederek İstanbul'a bağlı kalmasını sağlamak istedi. Ancak her iki girişim de başarısızlıkla sonuçlandı.¹¹² Bu yazışmalar olduğu sırada 2 Ekim 1919 günü Damat Ferit Paşa kabinesinin çekildiği haberi Ankara'ya ulaştı. Böylece İzmit'te Cuma toplantısının yapılmasına gerek kalmadı.¹¹³ İstifa eden Damat Ferit Paşa

¹⁰⁶ *Nutuk*, C. III, Vesika: 121.

¹⁰⁷ *Nutuk*, C. III, Vesika: 122.

¹⁰⁸ *Nutuk*, C. III, Vesika: 123; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1986, s. 359.

¹⁰⁹ *Nutuk*, C. III, Vesika: 124.

¹¹⁰ *Nutuk*, C. III, Vesika: 125.

¹¹¹ *Nutuk*, C. III, Vesika: 126.

¹¹² Rıfat Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, İzmit: Türkyolu Matbaası, 1945, s. 85; Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 227.

¹¹³ *Nutuk*, C. I, s. 194.

Hükûmeti'nin yerine Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin kurulmasından sonra İzmit Mutasarrıfı Ali Suat Bey, Heyet-i Temsiliye ile daha yakın ilişkiler içinde bulunacaktı.¹¹⁴ Bu durumda Sivas Kongresi kararlarına uyularak İzmit'te Müdafaa-i Hukuk teşkilatı kuruldu. Başkanlığına eski İttihatçılardan Hacı Ali Bey getirildi. Suat Bey ılımlı ve birleştirici bir kişi olduğundan, İzmit'te Hristiyan azınlıkların dışında bütün tarafların bu teşkilatta yer almalarını sağladı. Bilahare cemiyet, İzmit'in bütün kazalarıyla bucak ve köylerinde teşkilatlanma çalışmalarına başladı.¹¹⁵ Bu ortamda Kuşçubaşı Eşref Bey Adapazarı Kuvâ-yı Milliye Komutanlığına getirildi ve o da arkadaşlarıyla birlikte Adapazarı'na geldi.¹¹⁶

1.5.5. Bursa ve Yöresinde Durum

Bekir Sami Bey Bursa'ya geldiğinden beri Kuvâ-yı Milliye'nin örgütlenmesine çalışmaktaydı. Ancak bu faaliyetler istenildiği gibi sürdürülememekteydi. Çünkü Bursa esasında Damat Ferit Paşa ve hükûmetine bağlı grupların ağırlıkta olduğu yerlerdendi. Ayrıca Bursa'da tam olarak asayiş de temin edilememişti. Bekir Sami Bey, bu durumu ve alınması gerekli tedbirleri 18.9.1919'da Harbiye Nezareti'ne şu şifre telgrafla bildirmişti: "Bursa'nın asayişini temin için en tabî ve kat'î vasıta idare-i örfidir. Şayet idare-i örfi ilanı idare-i devlete tevâfuk etmiyorsa, umur-ı inzibatiye memur, jandarma, kabilse polisin emrine verilmesini, bunların hiçbiri olmadığı surette fırkanın (tümen) yalnız müzâhir vaziyette kalarak asayişsizliğe sebep olanların sevk ve idaresine tâbi bir vaziyette bulunacağını, bundan bittabi fırkanın (56. Fırka/Tümen) ne manen ne de maddeten mesul kalamayacağını nazargâh-ı sâmilelerine arzını zamanın pek nazik olmasından dolayı muvafık bulduğum ma'ruzdur." Bilahare Bursa'da sıkıyönetim ilan edilmişti.¹¹⁷

¹¹⁴ Ali Rıza Paşa Hükûmeti 2 Ekim 1919-8 Mart 1920 arasında görev yapacaktır. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. II, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay., 1986, s. 37.

¹¹⁵ Kâmil Erdeha, "Kocaeli Mutasarrıflığı", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi* (1977), s. 38. Mutasarrıf Ali Suat Bey'in genelde bir denge siyaseti izlediği anlaşılmaktadır. Nitekim İstanbul'un İtilaflar devletlerince resmen işgalinden (16 Mart 1920) sonra da Mustafa Kemal Paşa'nın uyarılarına rağmen, "Memlekette asayiş temini başlıca vazifemizdir." diyerek, İzmit'te bulunan İngiliz Savaş Filosu kumandanı ile görüşecek ve bu görüşmede filo kumandanı, "memlekette alınacak kararlar her halde iyi olacağı"nı kendisine şifahen bildirecektir. Yani Ali Suat Bey, işgal kuvvetleri kumandanlığınca yayımlanan resmî beyannameyi şifahen de olsa alacaktır. *Nutuk*, C. III, Vesika: 256.

¹¹⁶ Ali Fuat Paşa'nın bir telgrafına göre Kuşçubaşı Eşref Bey'in Adapazarı ve yöresine 1920 yılı Nisan ayının ilk günlerinde geldiği anlaşılıyor. O tarihe kadar Geyve yöresinde kalmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bkz. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 10/35 (1961), Vesika: 867. Kuşçubaşı Eşref Bey'in Adapazarı ve yöresi Kuvâ-yı Milliye kumandanlığına getirilişi Karakol Cemiyeti'nin tavsiyesiyle olmuştur. Bkz. Dinamo, *Kutsal İsyân*, C. VI, s. 117-118; Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 135; Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, s. 84-85.

¹¹⁷ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 18.9.335 (18.09.1919) Bursa mahreçli şifre. Bekir Sami (Günsav) Bey asayişsizliğin sebeplerini şu şekilde sıralıyor: "1- Jandarma kuvvetli ve şayan-ı itimat değildir. 2- Memleket sekencesinin her cins insandan mürekkep adeta bir Babil kulesini andırır şekilde bulunması. 3- Elyevm devam edegelen birçok insanların yersiz yurtsuz, aç ve susuz yaşamak mecburiyetinde bulunmaları. 4- En fena olarak da bir takım bed-mâyelerin paralı edva'dına kapılarak müdahale-i hâriciyeyi temin maksatlarına matuf eşkıyalıkları." TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 21.9.335 (21.09.1919) Bursa mahreçli şifre.

Bu sırada Bursa'da, Gümölcineli İsmail Bey'in yerine Ağustos'un sonlarına doğru atanmış olan ve Damat Ferit Paşa Hükûmeti'ne son derece bağlı bulunan Nemrut Mustafa Paşa vali olarak bulunmaktaydı.¹¹⁸ Bu vali göreve gelirken yanında Anzavur Ahmet'i de getirmişti. Bu şekilde Vali Nemrut Mustafa Paşa bölgede Kuvâ-yı Milliye'ye ve Müdafaa-i Hukuk hareketine karşı teşkilat geliştirmeyi hedefliyordu. Aynı zamanda Bekir Sami Bey'i etkisiz hale getirmek istiyordu.¹¹⁹

Bütün bunlara rağmen Bekir Sami Bey'in gayretiyle Bursa'dan Sivas Kongresi'ne üç delege gönderilebilmişti. Ancak Bekir Sami Bey, Sivas Kongresi'nin çalışmalarını tamamlamasının ardından Heyet-i Temsiliye'nin aldığı kararlar doğrultusunda faaliyet gösterdiği halde Bursa'nın hassas durumundan ötürü İstanbul'la irtibatı kesmekte acele etmedi. Yaveri Selahattin Bey, 3 Eylül 1919 günü İstanbul'dan Bursa'ya gelişinde¹²⁰ İstanbul'da edindiği bilgiler ışığında Vali Mustafa Paşa'nın hemen İstanbul'a geri gönderilmesinin gerekli olduğunu, hem de bu hareketin büyük bir etki yapacağını belirttiği halde, Bekir Sami Bey, vaktiyle Vali Mustafa Paşa ile Bağdat'ta beraber çalıştığını ifade ederek, yakınlık göstermekte ve bir fenalığını görmedikçe valiyi kovmayacağını beyan etti.¹²¹ Buna karşın diğer subaylar, Vali Mustafa Paşa'yı görevinden uzaklaştırmak için çabalamaya devam etti. Esasen bu sırada vali de subaylara karşı çok olumsuz bir tutum takınmıştı. Vali Mustafa Paşa maaş almaya gelen dul ve yetimlere "Şimdi bana geleceğinize, vaktiyle kocalarınızı, babalarınızı cephede köpek gibi öldüren adamlara saldıraydınız." diyerek onları İttihat ve Terakki Fırkası ve taraftarları aleyhine kışkırtıyordu. Bunun üzerine Yarbey Rahmi Bey bu olayı subaylara anlattı. Bu durumda subaylar da valinin şehirden uzaklaştırılmasını telefonla kumandanlıktan istedi.¹²²

Bursa'da bu gelişmeler olurken, İstanbul'da Damat Ferit Paşa Hükûmeti istifa etti. Bu gelişmelerin akabinde 3 Ekim 1919 tarihinde merkez kumandanı Yarbey Rahmi Bey 56. Fırka Kumandanlığı'na şu resmi yazıyı sundu: "Dün Bursa Valisi Nemrut Mustafa Paşa hükûmet dairesinde nezdinde bulunan Ermeni ve Müslüman zevat yanında bir takım sözler arasında Birinci Dünya Harbi meşru olmadığından, meydan-ı harpte terk-i hayat eden zabitan ve efradın köpek ölüsünden farkları olmadığını söylemiş, bu lakırdı şehirde

¹¹⁸ Dâhiliye Nezareti arşivlerinde, Mirliya Mustafa Paşa'nın Divan-ı Harb-i Örfi eski üyesi iken 25 Eylül 1919 tarihinde 10 bin kuruş maaşla Hüdavendigâr (Bursa) Vali Vekilliğine atandığı, 11 Ekim 1919 tarihinde de görevden alındığı gözükmektedir. Kâmil Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, s. 338.

¹¹⁹ Görevli olarak 28.8.1919'da İstanbul'a giden Yüzbaşı Selahattin Bey'e Yarbey Kemalettin Sami Bey, istihbaratına dayanarak "Bursa'ya vali tayin edilmiş olan Nemrut Mustafa'nın (tutumu ve davranışlarından dolayı halk tarafından bu lâkap verilmiştir) büyük namussuzluklar yapmakla görevlendirildiği, yanında jandarma binbaşılığında emekli Anzavur Ahmet'i götürdüğü, bu adam vasıtasıyla bölgede ayaklanmaları kışkırtacağı, Bekir Sami'yi öldürteceği, büyük ve kanlı olay meydana getirerek yabancı devletlerin müdahalesini sağlayacağı" bilgilerini verir. İlhan Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, s. 119-120.

¹²⁰ Yukarıda belirttiğimiz gibi 28.8.1919'da İstanbul'a görevli olarak gitmişti. Buradan Karakol Cemiyeti ile ilişki içinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü orada görüştüğü kişiler bu cemiyetin kurucusu ve üyeleridir.

¹²¹ Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, s. 122; TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 3.9.335 (3.09.1919) şifre.

¹²² Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, s. 120-122.

şayi olduğundan, zabitan şiddetli bir infial ve heyecana düçar olmuş, geç vakit keyfiyetten haberdar olarak dün gece zabitanı teskin etmeye çalışmakta isem de umuma, muhterem şühedaya tevcih edilen bu hareketi, şehit arkadaşlarının ruhunu şad edecek icraatta bulunarak intikam almaya teşebbüs edeceklerine kuvvetle memul olduğumdan, kıtaat arasında inzibatsızlığa mani olmak ve şehirde sükûnet ve asayiş muhafaza için Vali Bey'i keyfiyetten haberdar ederek hareket etmesini tebliğ ve salimen Mudanya'ya muvasalatını temin etmeye çalışıldığı maruzdur."¹²³

Bunun üzerine Bekir Sami Bey, aynı gün "Hüdavendigâr Valisi Mirliva Mustafa Paşa Hazretlerine" hitabıyla başlayan ve kendisine sunulan yazıda yer alan durumu izah ettikten sonra "bu hareketin intikamı alınması için müteheyyiç zabitan mukarrerat-ı mühimme ittihaz etmiş olduklarından, şehrin sükûn ve asayişini ve kıtaat-ı inzibatının muhafazası için vilayeti hemen ve Bursa'yı da yarın terk etmeliğiniz elzemdir. Merkez Kumandanlığı'na yarın sabahki trenle salimen Mudanya'ya hareketinizi temin etmesi emrolunmuştur. Ve bu andan itibaren de daire-i hükûmette Merkez Kumandanlığı'nca emniyetiniz teminat altına alınacaktır. Keyfiyet Harbiye Nezaret-i Celilesine ayrıca bildirilmiş olduğunu ve yerine vekil olarak intihap buyrulacak zevatın iş'ar buyrulması babında ilgili makama yazıldığı" bilgilerini ve yapılması gerekli emrini içeren bir resmi yazı hazırladı.¹²⁴ Bu yazı bizzat Merkez Kumandanı'na verildi. Bunun üzerine Vilayet Merkez Kumandanı, Bursa vilayet binasını sararak bu emri hükûmet makamındaki Vali Mustafa Paşa'ya tebliğ etti. Bu durumda Vali Mustafa Paşa, "Ben irade-i saniye ile geldim. İrade-i Sami ile gitmem." diyerek istenenlere karşı çıktı. Bu cevap karşısında subaylar silahlarını çekerek valiyi öldürmeye kalktı. Merkez Kumandanı subayların bu galeyanını zorla yatıştırdı. Bunu gören Vali Mustafa Paşa eşyalarını toplayarak bir subay refakatinde valilik binasından ayrıldı. Vali Mustafa Paşa o gece Çekirge'de bir otelde emniyet altında bulundurulduktan sonra ertesi gün 4 Ekim 1919 sabahı muhafaza altında Mudanya'ya kadar götürüldü. Oradan da İstanbul'a gönderildi.¹²⁵ Vali ile birlikte Bursa'ya gelmiş olan Anzavur Ahmet de validen ayrı olarak İstanbul'a gitti.¹²⁶

¹²³ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 3.10.335 şifre.

¹²⁴ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 3.10.335 Valiye hitaben şifre.

¹²⁵ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, aynı tarihli belge; Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler*, s. 339.

Kürt Mustafa Paşa, 9 Kasım 1919'da Millî Mücadele'ye karşı olan *İkdam* gazetesinin yazdığına göre İstanbul'da yayımlanan Ermenice *Jamanak* adlı gazeteye demeç vermiş ve "Divan-ı Harb-i Örfi"de memleketin iç güvenliğini bozduğu gerekçesiyle sorguya çekilmiştir. Kürt Mustafa Paşa, 5 Nisan 1920'de Damat Ferit Paşa yeniden sadrazam olunca "Divan-ı Harb-i Örfi" Başkanı yapıldı. Bu sırada Kürt Mustafa Paşa Millî Mücadele liderlerini idama mahkûm etmeye başladı. Bu ve diğer faaliyetleri sebebiyle yukarıda da belirttiğimiz gibi halk kendisine Nemrut adını verdi. Kendisi yüz ellilikler listesinin 31. sırasında "Divan-ı Harp Reislerinden Nemrut Mustafa" olarak yer alacaktır. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler*, s. 340.

¹²⁶ Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, s. 122.

Bekir Sami Bey, bu gelişmeyi 3 Ekim 1919'da 14. Kolordu Komutanlığı'na bildirdi.¹²⁷ Ardından 4 Ekim günü Bursa'da 17. Kolordu Kumandan vekili ve 56. Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami imzasıyla, yukarıda anlatılan gelişmeleri açıklayan ve bu çerçevede valinin İstanbul'a gönderildiğini bildiren bir beyanname neşredildi.¹²⁸ Bu şekilde Hüdavendigâr (Bursa) Vilayeti tamamen Heyet-i Temsiliye'ye bağlanmaktaydı. Bundan sonra Sivas Kongresi kararları alenen tatbik edilmeye başlandı.¹²⁹ Bu durumda daha önce illegal olarak çalışmalarını sürdüren Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı yapılan başvuruyla resmen kuruldu ve Avcılar Kulübü'nde faaliyet göstermeye başladı. Bununla ilgili olarak Müdafaa-i Hukuk ve Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Mehmet Ali Bey imzasıyla 5 Ekim 1919 tarihinde Merkez Kumandanlığı'na başvuru yapıldı. Bu başvuruda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Kuvâ-yı Milliye'nin çalışmalarına başladığı belirtilerek destek isteniyordu: "Vatanın düçar olduğu felâketlere nihayet vererek dâhilde hürriyet, hukuk-ı tabiiye, insaniye ve milliyeyi temin etmek, istiklâl ve haysiyet-i devleti muhafaza maksad-ı mübecceli ile hareket eden Kuvâ-yı Milliye'nin Bursa'da da vazife-i âliye-i vataniyesini ifaya başladığını arz eyler, müzaherat-ı âliyelerini rica ederiz, efendim."¹³⁰

Bundan sonra, Bekir Sami Bey'in emirleri doğrultusunda 7 Ekim'de Kirmastı (Mustafakemalpaşa) kazası ve Kasım 1919 ortalarında Orhaneli ile Karacabey kazalarında Kuvâ-yı Milliye kuruldu.¹³¹ Yine Yenişehir'de Tabur Komutanı Binbaşı Yahya Hakkı Bey'in girişimleri ile Ekim 1919'da kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, bilahare kasım ortalarına kadar kazanın 53 mahallesinde ve 17 köyünde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubesi açtı.¹³²

Bir taraftan Bursa ve yöresinde bu teşkilatlanma faaliyetleri sürdürülürken diğer taraftan Bursa'da, Müdafaa-i Hukuk hareketine muhalif grubun tahrik edip desteklediği bir olay meydana geldi. Sivas Kongresi'ne katılmış olan eski Belediye Reisi Ahmet Nuri Bey ile Osman Nuri Bey 8 Ekim 1919'da Bursa'ya gelişlerinde parlak bir törenle karşılandı. Bu durum Bursa'da bulunan "bazı âlim ve münevver zevat arasında derin bir su-i tesir" meydana getirdi. Bunlar, 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey'e müracaat ederek, Ahmet Nuri Bey'in evvelki faaliyetleri ve davranışları sebebiyle Bursa halkınca sevilmediğini açıkça beyan ederek hoşnutsuzluklarını ortaya koydu. Bunun üzerine Bekir Sami Bey, gelişmeleri 9 Ekim 1919 tarihinde Sivas'a çektiği şifre telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. Telgrafta, "Mumaileyh Bursa'dan uzaklaştırılmazsa kemal-i salâh ve hararetle başlanılan Teşkilât-ı Milliye'nin mukabil taraflardan yapılan propagandalarla işâa edildiği gibi bazı menâfi-i şahsiyesine alet olduğu kanaati hâsıl

¹²⁷ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 3-10-335 şifre; 61. Fırka Kumandanı Kâzım Bey 4.10.1919'da Bekir Sami Bey'e cevaben "Olayın pek büyük memnuniyetle karşılandığı ve Karesi (Balıkesir) ile Saruhanlı (Manisa) sancaklarınca da Vali'nin Hükümet-i Merkeziyece tediyesi için makamat-ı lazıme telgraflarla müracaatta bulunmağa karar vermiş olduklarını" belirtmektedir. TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, şifre.

¹²⁸ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 4-10-335 beyanname.

¹²⁹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 5/6-10-335 tarihli Ali Fuat Paşa'ya şifreler.

¹³⁰ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 5.10.335 telgraf.

¹³¹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 33; TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 17 ve 19.10.335 (1919) şifre.

¹³² TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 15.11.335 şifre; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 33.

olarak akamete mahkûm olacağına kaniim. Arzettiğim seyyiat-i ahvaline bendeniz gibi bittabi zât-ı sâmilîleri de vakıf değildiniz. Bendeniz müşkül bir vaziyetten kurtulmak ve emr-i devletlerinize tevfikân Teşkilât-ı Milliye'ye bihakkın ahalinin müzaheretini temin edebilmek için mumaileyh Ahmet Nuri Bey'in Teşkilât-ı Milliye hitama erinceye kadar Sivas'a veyahut diğer münasip bir mahalle süratle celbedilmesi suretiyle Bursa'dan uzaklaştırılmasını rica ederim." denerek Ahmet Nuri Bey'in Bursa'dan uzaklaştırılmasının iyi olacağı bildiriliyor ve kendisine başka bir millî görev verilmesi isteniyordu.¹³³

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey aracılığıyla 10 Ekim 1919'da Ahmet Nuri Bey'e bir şifre telgraf gönderdi. Telgrafta, "Hakk-ı âlinizdeki itimadımıza bittabi şüpheleri olamaz. Yalnız Teşkilât-ı Milliye'nin ilk şekillenme ve teşkili sırasında Bursa'da birçok dedikodu olduğu müteaddit müracaatlardan anlaşılmakta ve bu gayri tabii halin devamı ise selamet-i memleket namına zararlı görülmekte olduğundan bu sıralarda bir iki aya kadar Bursa'dan gaybubet edilmek üzere ya Dersaadet'e veyahut münasip bir mahalle teşriflerini rica eyleriz." deniyordu. Yani Mustafa Kemal Paşa, mevcut durumda onun Bursa'dan ayrılmasını daha doğru buluyor ve bunu istiyordu.¹³⁴ Bunun üzerine Ahmet Nuri Bey, Bekir Sami Bey'e 11 Ekim'de kendini savunan bir tahrirat sundu. Bekir Sami Bey buna 12 Ekim günü Bursa'dan ayrılmasının daha doğru olacağı yönünde bir cevap verdi. Bilahare Ahmet Nuri Bey Bursa'dan uzaklaştırıldı.¹³⁵

Bu gelişmeler sırasında Bursa'da 10 Ekim 1919 Cuma günü Kuvâ-yı Milliye lehinde bir miting düzenlendi.¹³⁶ Ayrıca Bursa halkını tamamen Kuvâ-yı Milliye etrafında toplamak gayesiyle camilerde de faaliyet gösterilmeye başlandı. Miting günü matbu bir vaazname yazılarak bütün camilerde halka tebliğ edildi. Bu etkinlik halk üzerinde çok iyi bir tesir bıraktı.¹³⁷ Buna rağmen Bursa şehrinde tabandan teşkilatlanma çok güçlü. Bu sebeple yukarıdan aşağıya bir teşkilatlanmaya gidilecekti.¹³⁸ Bu sırada Mustafa Kemal Paşa, 11 Ekim 1919 tarihli telgrafıyla Bekir Sami Bey'den, Bursa'da kuvvetli bir millî teşkilat yapılmasını ve bunun vilayet genelinde yaygınlaştırılmasını istedi. Nitekim telgrafta "Bursa'da nizamname ¹³⁹ mûcibince kuvvetli ve şayan-ı itimat ve itibar zevattan

¹³³ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 9.10.335 şifre. Bu hadisede İstanbul'un yeni yeni hükûmetin (Ali Rıza Paşa Hükûmeti ile Karakol teşkilatının) Bursa üzerindeki etkinliğini göstermek istemesi ihtimali çok yüksektir.

¹³⁴ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 10.10.335 şifre.

¹³⁵ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 11.10.335 ve 12.10.335 şifreler.

¹³⁶ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 10.10.335 şifre.

¹³⁷ "Vali Beyefendi, bilumum rüesa-yı mülkiye ve Belediye Riyaseti, Polis Müdüriyeti, Jandarma Kumandanlığı zabitan ve efradı: 1- Bilumum Kolordu ve Fırka zabitan ve efradı Cuma namazını Ulu Cami'de eda edeceklerdir. Mekteb-i İdadi-i Askerî, Medresetü'l-Muallimin, Sultani Darülmuallimin, Darülmuallimat, Mekteb-i Sanayi talabelerinden cuma namazını eda edebilecekler Ulu Cami'ye geleceklerdir. 2- Bilumum ahali civar bulunan ve hatibi olan selatin camilere cuma namazı için gideceklerdir. Polis, jandarma, belediye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Cuma namazı zamanında hiçbir Müslümanın hariçte kalmamasını ve dükkânı açık bulunmamasını tenbih edeceklerdir 3- Müftü Efendi her cuma namazı kılınacak cami hatiplerine matbu vaiznameyi vererek bilumum Müslümanlara tebliğ edeceklerdir." TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 10.10.335 beyanname.

¹³⁸ *Nutuk*, C. III, vesika 155 a.

¹³⁹ Nizamname için bkz. Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Ek 1, s. 219-226.

mürekkep bir heyet-i merkeziyenin ve Bilecik'te bir heyet-i idarenin teşekkülü ve Bilecik livasının merkeze raptıyla bütün Hüdavendigâr vilayeti dâhilinde nahiyelere varıncaya kadar teşkilatın teşmili ifadeleri yer almaktaydı.¹⁴⁰ Bu şifre telgrafa Bekir Sami Bey 13 Ekim 1919'da, Bursa'da mevcut yedi cemiyet-i hayriye ve milliyelere intihap ettirdiği murahhas Osman Nuri Bey'in de dâhil olduğu memleketin en namuskâr ve münevver zevatından mürekkep Heyet-i Merkeziye'nin 10 Ekim 1919'dan itibaren faaliyete başladığını ifade ederek cevap verdi.¹⁴¹ 12 Ekim 1919 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Bursa murahhasları adına Osman Nuri Bey Bursa'daki teşkilatlanma ile ilgili Sivas'a bilgi sundu. Buna göre; "Memleketin tanınmış, hamiyet sahibi kişilerinden müteşekkil olmak üzere Meclis-i Belediye, Ticaret Odası, Muallimler Cemiyeti, Türk Ocağı ve Çiftçiler Derneği ve Avcılar Kulübü, Cemiyetü'l-Müderrisîn ve Dava Vekilleri Cemiyeti gibi memlekette mevcut bütün millî müesseseler azası ile on kişilik bir Heyet-i Merkeziye" oluşturulduğu ifade edilmişti. Ayrıca seçilecek isimlerin bilahare bildirileceği de beyan edilmekteydi.¹⁴² Görüldüğü gibi Bursa'da yukarıdan aşağıya bir yapılanma söz konusuydu.

Sivas'ta bulunan Heyet-i Temsiliye bu arada yani Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin kurulması sonrasında İstanbul'la her türlü haberleşme yasağını kaldırmıştı. Bunu 7 Ekim 1919 tarihinde bütün fırka kumandanlıklarına ve tabii ki Bursa 56. Fırka Kumandanlığına da duyurdu. Buna göre yeni durum; "hükûmet-i seniyye (Ali Rıza Paşa Hükûmeti kastediliyor) ile âmal-i milliye (Müdafaa-i Hukuk teşkilatı ve Heyet-i Temsiliye kastediliyor) arasında itilâf-ı tâmme husul bulduğunu kemal-i memnuniyetle tebşir ederiz. Hükûmet, Teşkilât-ı Milliyemiz heyetleri arasında servis suretiyle eskisi gibi telgraf muhaberatı icrasını kabul buyurmuştur. Binaenaleyh Ferit Paşa kabinesine karşı resmi haberleşmelerin kesilmesi hususunda telgrafhanelere zaruri olarak alınmış olan engelleme tedbirleri kaldırılacaktır." şeklinde bildirildi.¹⁴³

Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki cemiyetlerle (Karakol Cemiyeti gibi) irtibatını sürdüren Bursa Vilayeti'ni, 10 Ekim 1919 tarihinde gönderdiği telgrafla uyardı.¹⁴⁴ Bursa'da, Karakol Cemiyeti de faaliyet göstermekteydi. Ancak Bekir Sami Bey, yaptığı müdahale ile Bursa'daki diğer cemiyet şubelerini Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti altında birleştirmişti. Bu sebeple, Mustafa Kemal Paşa'nın bu konudaki isteğine,¹⁴⁵

¹⁴⁰ *Nutuk*, C. III, Vesika: 149

¹⁴¹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 13.10.335 telgraf.

¹⁴² *Nutuk*, C. III, Vesika: 155 a.

¹⁴³ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 7.10.335 şifreler.

¹⁴⁴ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 10.10.335 Sivas mahreçli şifre.

¹⁴⁵ Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'e yazdığı telgrafta Redd-i İlhak, Karakol vesaire gibi değişik adlardaki birtakım millî cemiyetlerin teşkilat ve çalışmalarına devam ettiklerini, Balıkesir'de kongre toplanacağını öğrenildiğini belirttikten sonra, Sivas Kongresi'nin kararlarından hâlâ haberleri bulunmadığı anlaşılan bu gibi Kuvâ-yı Milliye'nin uyarılmasını istedi. Bkz. *Nutuk*, C. III, Vesika: 155 b ve 155 c.

verdiği cevapta bu durumu açıkça beyan etti.¹⁴⁶ Böylece Bursa ve yöresindeki bütün cemiyetler, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namını alarak, Sivas Kongresi'nin kararlarına uygun faaliyete başlamışlardı.¹⁴⁷

1.5.6. Bölgedeki Komutanların (Ali Fuat Paşa, Bekir Sami Bey, Asım Bey) Bilecik Toplantısı

İstanbul'da Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin kurulmasından sonra ortaya çıkan yeni durum karşısında bölgede genel vaziyeti görüşmek ve asayişin temin etmek gayesiyle bir toplantı düzenlenmesine karar verilmişti. Bu sırada 7 Ekim 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'e gönderdiği şifre telgrafla "Temin-i asayiş ve sükûn hususunda son derece dikkatli ve tedbirli bulunmanızı tavsiye ederiz." dedikten sonra, "Eskişehir'de Ali Fuat Paşa ile tesis-i muhafaza ve irtibat buyrulması mercûdur" diye ekledi.¹⁴⁸ Bu durum karşısında Bekir Sami Bey, o sırada Bilecik'e gelmiş olan Ali Fuat Paşa ile hem bölgenin genel durumunu görüşmek, hem de Bilecik'te Heyet-i Merkeziye'yi teşekkül ettirmek için 12 Ekim 1919'da Bilecik'e gitti. Aynı tarihte aynı maksatla İzmit'te 1. Tümen Komutanı Asım Bey de Bilecik'e geldi. Burada Ali Fuat Paşa ile birlikte yapılan toplantıda, bölgede yapılacak faaliyetlerle ilgili kararlar alındı ve faaliyet sahaları tespit edildi. Buna göre; Bilecik ve Bursa bölgesinin Millî Mücadele çabalarının yönetimi Bekir Sami Bey'e, Bolu ve İzmit havalisi Millî Mücadele çabalarının yönetimi Asım Bey'e verildi.¹⁴⁹ Bunun yanında kumandanlar, asayişin temini, millî teşkilatın takviyesi ve birliğin idâmesi bakımından birbirleriyle pek sıkı temasta bulunacaklar ve iş birliği edeceklerdi. Bundan başka İzmit ve Bursa kumandanları kara ve denizden birçok vasıtalar temin edecek, emniyetli menziller kuracak, İstanbul'dan gizli yollarla gönderilecek silah ve cephanenin Ali Fuat Paşa'nın emrine göre içeriye sevkini sağlayacaklardı.¹⁵⁰

Bu sırada Bekir Sami Bey, Bilecik'te bir heyet-i idare teşkil olunarak, Bursa Heyet-i Merkeziyesi'ne bağlanması için çalışmalar yaptı.¹⁵¹ Neticede Bilecik'te Mehmet Nuri Bey'in kumandanlığında Kuvâ-yı Milliye teşkilatı kuruldu.¹⁵²

¹⁴⁶ Bekir Sami Bey bu telgrafta 18.10.1919'da şu cevabı vermiştir: "İzmir işgalini müteakip bir blöf tarzında sırf Yunanlılara karşı ilan edilen ve Redd-i İlhak Cemiyeti namını vürudumla beraber tenkil ettiğim cemiyetlere tevdiât maksadı ile kabul ve tamim ettim. Bursa'da teşkilata gizli olarak çalışırken muhtelif namlarla tevsimine ehemmiyet vermemiştim. Kongre mukarreratı vasıl olduktan ve iş alenen icraya başladıktan sonra mevcut bilumum millî cemiyetleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namı ile tevhid ve kongre mukarrerâtını tatbik başladım. Binaenaleyh elyevm Bursa vilayetinde başka nam altında ve mukarrerât haricinde icra-yı mesai eden hiçbir millî cemiyet olmadığı gibi yeni teşekkülde Millî Kongre mukarrerâtına tevfiğ-i hareket edecekleri elyevm Bursa'da bulunan Balıkesir murahhası ile görüşülerek halledilmiş, binaenaleyh iş tevlihd edilmiş olduğu maruzdur." TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 18-10-335 şifre.

¹⁴⁷ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 18.10.335 şifre.

¹⁴⁸ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 7.10.1919 şifre.

¹⁴⁹ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 240; Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, s. 59.

¹⁵⁰ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 240

¹⁵¹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 13.10.335 şifre.

¹⁵² TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 18.10.335 şifre.

2. Sivas Kongresi'nden Sonraki Dönem

2.1. Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul ile Yeniden İrtibat Kurması ve Güney Marmara Bölgesindeki Yansımaları

2.1.1. Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin Heyet-i Temsiliye ile İrtibat Kurması

Damat Ferit Paşa'nın Sadaret'ten istifasından sonra kurulan Ali Rıza Paşa Hükûmeti 2 Ekim 1919'da göreve başladı.¹⁵³ Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele hareketine sıcak bakan Ali Rıza Paşa Hükûmeti'ne, "Yeni kabine Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tayin ve tespit edilen millî teşkilat ve maksatlara riayetkâr olduğu takdirde Kuvâ-yı Milliye ona yardımcı olacaktır."¹⁵⁴ ifadelerini içeren bir telgraf gönderdi. Böylece İstanbul'la kesilmiş bulunan irtibat yeniden kurulmuş olmaktadır. Hemen aynı gün Mustafa Kemal Paşa, valiliklere, mutasarrıflıklara ve kolordu komutanlarına, yeni hükûmetten istenecek millî istekler hakkında çekilecek telgraflarda belirtilecek hususları içeren telgraflar gönderdi.¹⁵⁵ Bu sırada Sadrazam Ali Rıza Paşa, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararları bilmezlikten gelerek, incelemek üzere bu kongrelerde alınan kararların acele hükûmete gönderilmesini Mustafa Kemal Paşa'dan istedi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, sadrazama 4 Ekim 1919'da Sivas Kongresi Beyannamesini gönderdi.¹⁵⁶ Bu arada Dâhiliye Nezareti de Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nce 17 Eylül 1919'de telgraf haberleşmesine konulan sansürün kaldırılmasını Sadaret'ten istedi.¹⁵⁷ Bir taraftan bu gelişmeler olurken, bir taraftan da Mustafa Kemal Paşa Anadolu'daki bütün millî teşkilatları Heyet-i Temsiliye'ye bağlamaya çalışıyordu. Bu sebeple Heyet-i Temsiliye ile yeni hükûmet arasındaki yazışmalar çıkmaza doğru girme istidadı gösterdi.¹⁵⁸ Bunun üzerine Harbiye Nazırı Cemal Paşa, (Mersinli Cemal Paşa) girişimde bulundu ve hükûmet ile Heyet-i Temsiliye arasında anlaşma zemini meydana getirmek gayesiyle Yunus Nadi Bey'i nezarete davet etti. Yunus Nadi Bey, vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa ile bir telgraf görüşmesi yapıldı.¹⁵⁹ Fakat bu görüşmeden de bir netice alınamadı. Bunun üzerine Harbiye Nazırı Cemal Paşa, 7 Ekim 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya direkt olarak bir telgraf gönderdi. Telgrafta, hükûmetin kendisiyle aynı düşüncede olduğu, devletin dışarıya karşı itibarını yeniden temin etmek için millî iradeye ve Heyet-i Temsiliye'ye dayanacağı, buna mukabil Heyet-i Temsiliye'nin de hem içeriye hem de dışarıya karşı hâkimiyet görüntüsü vermeksizin hükûmete yardımcı durumda kalması gerektiği belirtilmekteydi.¹⁶⁰ Aynı gün hükûmet, Meclis-i Mebusan için mebus seçimine

¹⁵³ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, s. 50; *Takvim-i Vekayi*, 4.10.1919; İbnülemin Mahmut Kemâl İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969, s. 2111.

¹⁵⁴ *Nutuk*, C. I, s. 195; C. III, Vesika: 128; Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le*, C. II, s. 365.

¹⁵⁵ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 233; *Nutuk*, C. I, s. 197-199.

¹⁵⁶ *Nutuk*, C. I, s. 200-201; C. III, Vesika: 130.

¹⁵⁷ Sadaret de 12 Ekim 1919'da Dâhiliyeye, "Hareket-i Milliye'ye müteallik telgrafnamelerin murakabeye tâbi tutulması hakkında hükûmet-i sabıkaca müttehez usulün ref edildiğini bildirdi. BOA.BEO, Umumi No: 344517

¹⁵⁸ Bu yazışmalar için bkz. *Nutuk*, C. I, s. 201-208, C. III, Vesika: 132; Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le*, C. II, s. 370-373.

¹⁵⁹ *Nutuk*, C. I, s. 208; C. III, Vesika: 133

¹⁶⁰ *Nutuk*, C. I, s. 214; Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le*, C. II, s. 380-381.

başlanacağını ilan etti.¹⁶¹ Bu durumda Mustafa Kemal Paşa, Cemal Paşa'ya gönderdiği cevabi telgrafta, Heyet-i Temsiliye'nin iç ve dış ilişkiler konusunda hiçbir zaman hâkimiyet durumunu almayacağına ve Sivas'la İstanbul arasındaki haberleşme ve ulaştırma sıkıntılarının kaldırılacağına söz verdi. Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa, hükûmetle tam bir anlaşmaya varıldığını, gönderdiği bir bildiri ile bütün illere duyurdu.¹⁶²

Bu gelişmelerin ardından Harbiye Nazırı Cemal Paşa, 9 Ekim 1919'da, İstanbul Hükûmeti'nce Heyet-i Temsiliye ile görüşmek üzere Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın Anadolu'ya hareketinin uygun görüldüğünü belirterek Mustafa Kemal Paşa'ya görüşme yerini sordu. Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün yani 10 Ekim 1919'da verdiği cevapta görüşme yeri olarak Amasya'nın tespit edildiğini, Heyet-i Temsiliye adına görüşmede kendisi ile beraber Rauf Bey ile Bekir Sami Bey'in de yer alacağını bildirdi.¹⁶³ Nihayet her iki taraf heyetlerinin Amasya'ya ulaşmasının ardından 20 Ekim 1919'da Amasya görüşmeleri başladı. Görüşmelerin neticesinde beş adet protokol tanzim edildi. Bunların üçü imzalandı. 4. ve 5. protokoller gizli sayılıp imzalanmadı. İmzalanan protokollerden biri Meclis-i Mebusan'ın toplanması ile ilgili idi.¹⁶⁴

2.1.2. Heyet-i Temsiliye'nin Balıkesir Üzerindeki Baskısı ve Dördüncü Balıkesir Kongresi'nin Ertelenmesi

Yeni hükûmetin iş başına gelmesinden sonra hükûmetle irtibat sağlayan ve görüşmelerde bulunan Heyet-i Temsiliye, ihtiyatlı hareket etmekte ve diğer bölgelerin de hükûmete karşı ihtiyatlı ve temkinli davranmalarını istemektedir. Böylece Heyet-i Temsiliye'nin Anadolu'da tek merkez olduğunu ortaya koymaya ve göstermeye çalışmaktaydı. Bu sebeple hükûmetle sağlanmış olan irtibat neredeyse tekrar kopma noktasına gelmişti.

Bu ortamda Mustafa Kemal Paşa, Bursa'ya olduğu gibi Balıkesir'e de 5 Ekim 1919'da Kuvâ-yı Milliye Reisi Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey'e hitaben şifre telgraf gönderdi. Telgrafta şöyle denilmektedir: "İhaneti tahakkuk eden Ferit Paşa Kabinesi'nin düşürülmesinden sonra Ali Rıza Paşa Hazretlerinin taht-ı riyasetinde teşekkül eden yeni kabinenin millî emellere tamamen uyacağını ummakla beraber, bu hususun her türlü şüphe ve tereddütten azade bir surette temin ve teşviki maksadıyla vuku bulan tekâlifimizin cevabına intizar olunmaktadır. Neticesinin taraf-ı âlilerinize bildirilmesine değin tedbir ve mevcut tertibatınızı muhafaza buyurunuz." Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey bu telgrafa aynı gün şu cevabı verdi: "Ali Rıza Paşa'nın teşkil buyurdıkları kabinenin gelecekte de âmâl-i milliyeye uygun olarak hareket eyleyeceğini biz de ümit ediyoruz. Haklı

¹⁶¹ *Tarih*, C. IV, İstanbul: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 1931, s. 349.

¹⁶² *Nutuk*, C. I, s. 215-216. Beyanname için bkz. *Nutuk*, C. III, Vesika: 137.

¹⁶³ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, s. 76-77; *Nutuk*, C. I, s. 234.

¹⁶⁴ Amasya görüşmeleri hakkında geniş bilgi için bkz. *Nutuk*, C. I, s. 242-249; C. III, Vesika: 158-159, Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le*, C. II, s. 418-422; Mithat Sertoğlu, "Amasya Protokolünün Tam ve Gerçek Metni", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 3 (Aralık 1967), s. 9-13; Mithat Sertoğlu, "Amasya Mülakatı Tam Metni", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 14 (Kasım 1968), s. 28-29. Belgelerin asılları Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde Bab-ı Âli Evrak Odası Siyasi Karton 34/64'de mevcuttur. Ancak umumî numaraları tespit edilemediğinden tarafımızdan elde edilememiştir.

teklifimizin kabul edildiği cevabına intizar tabî olmakla beraber Yunanlıların Aydın (İzmir) vilayetine taarruzu ile başlayan harekât-ı milliyenin vatanın tamamen kurtarılmasına değin faaliyetini durdurmayacağını hürmetle arz ederim.”¹⁶⁵

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa'nın 11 Ekim 1919 tarihinde Balıkesir'de tümen kumandanı Kâzım Bey'e (Özalp) hitaben gönderdiği şifre telgrafta ise şu ifadeler yer almıştı: “1. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilat nizamnamesinin Bursa'dan celbiyle o mıntıkanın gereklerine göre millî ve askerî teşkilatı birleştirme hususunda himmet-i biraderleri mercûdur. 2. Teşkilât-ı Milliye'ye dâhil heyetlerin ve şahısların muhtelif tarzda İstanbul Hükûmeti'nden taleplerde bulunmaları, Kuvâ-yı Milliye'nin vahdet ve ahengine halel vereceğinden icap edenlere bu hususta lazım gelen nasihatlerde bulunulması münasip olur.”¹⁶⁶ Esasen İstanbul Hükûmeti Sivas ile anlaştığından Batı Anadolu'daki harekâta ehemmiyet vermemeye de başlamıştı.

Durum bu şekilde iken, daha önce yani Üçüncü Balıkesir Kongresi'nde alınan karar gereği, dördüncü defa toplanacak olan Balıkesir Kongresi'ne, Bursa'nın da iştirakini sağlamak için delege tayinini gerçekleştirmek üzere memuren Dava Vekili Süleyman Sadi Efendi 10 Ekim 1919'da Balıkesir'den Bursa'ya gönderildi.¹⁶⁷ Bu durumu, Osman Nuri Bey (Özpay) Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Bursa Delegatesi sıfatıyla bir şifre ile 12 Ekim'de Sivas'a bildirdi.¹⁶⁸ Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'dan, 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey ve aynı zamanda 61. Fırka Kumandanı Kâzım Bey'e bir şifre telgraf geldi. Telgrafta, “Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti Reisi Hacim imzasıyla ayın yirmisinde büyük bir kongreye delege talep olduğu bildirilmektedir.” denildikten sonra Sivas Umumî Kongresi ile aynı mukaddes gayeler uğrunda çalışan bilumum millî cemiyetlerin birleştirilmiş olduğu belirtiliyordu. Bu çerçevede Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'nin de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi ile doğrudan doğruya temas etmesi ve Sivas Kongresi nizamnamesine uygun olarak teşkilatlarını değiştirmesi, teklif ve taleplerini ancak Heyet-i Temsiliyemiz marifetiyle yapması isteniyordu. Ayrıca telgrafta bu durumun “vatanımızın bu günkü muhtaç olduğu birlik ve iç düzen nokta-i nazarından kat'î ve zarurî” olduğu belirtilerek, lâzım gelenlere izah edilmesi ve durumun kontrol altına alınması talep ediliyordu.¹⁶⁹ Telgrafın içeriğinden de anlaşıldığı gibi Mustafa Kemal Paşa, birlik ve bütünlüğün sağlanmasını, aynı gaye uğrunda çalışan teşkilatların Sivas Kongresi'nde alınan kararlar çerçevesinde birleşerek bir ve beraberlik içinde hareket etmesini, bu çerçevede ve mevcut yeni durumda Balıkesir'de kongrenin toplanmaması için gerekli girişimin yapılmasını komutanlara tebliğ ediyordu.

¹⁶⁵ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 81-82.

¹⁶⁶ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 60-61.

¹⁶⁷ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 83-84.

¹⁶⁸ Nutuk, C. III, Vesika: 155 a.

¹⁶⁹ Nutuk, C. III, Vesika: 155 c. Bu konuda ilk telgraf 11.10.1919'da önceki bölümde belirttiğimiz gibi, Bursa'ya ve aynı anda 61. Fırka Komutanı Kâzım (Özalp) Bey'e de gelmişti. Goloğlu, *Sivas Kongresi*, C. II, s. 173.

Bu durum üzerine Balıkesir'de toplanan Heyet-i Merkeziye'de, gayet hararetli müzakere cereyan etti. Sivas'tan gelen telgrafnamelerde tamamıyla mütehakkim bir vaziyet görüldüğünden kısmen bağımsız hareket eden ve bunu devam ettirmek isteyen Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi, "vaziyet ve mevkilerini bizzat izah ederek kısmen müstakil bir vaziyet almak zaruretinde bulunulduğu"nu anlatmak için Sivas'a bir memur göndermeyi düşündü. Buna Osman ve Hulusi Beyler rıza göstermedi. Ancak Hacim Muhittin Bey, Vasıf Bey ve Hamdi Bey'in etkisi sonucu Sivas'a bir kişinin gönderilmesine karar verildi. Buna göre Ethem Bey bir mektupla Sivas'a gönderilecekti.¹⁷⁰ 13 Ekim 1919'da bir mektup yazıldı. Mektupta şöyle denilmekteydi: "Hain Yunanlıların karşısında cephelerimizi, vaziyet-i askeriye ve siyasiyemizi muhafaza ve siyaset bizler için en evvel düşünülecek bir mesele olduğundan bu gibi mesailde sizlerle olan mesafenin baidiyeti, mevki ve vazifemizin hususiyet ve ehemmiyeti dolayısıyla re'sen hareket ve ittihazı mukarrerâtta mecburiyetimi bittabi takdir buyurursunuz. Seksen bini mütecaviz olan bir kuvve-i muntazama-i askeriye karşısında ve bilhassa vaziyet-i coğrafiyemiz dolayısıyla ecnebi müdahalelerine en çok maruz kalması muhtemel olan bir mevkide Heyet-i Merkeziye'mizin ve harekâtımızı idare eden kumandanlığımızın müstakilen hareketi menafi-i vatan icabatındandır. Bittabi teşebbüs ve harekâtımız hakkında heyet-i âliyenize peyderpey arz-ı malûmat edilecek ve müteakiben Heyet-i Merkeziye'nizin de oradaki teşebbüs hakkında îtâ-yı malûmat buyurması rica edilecektir." denilmekteydi.¹⁷¹ Burada açıkça görüldüğü gibi Sivas'ın üstünlüğü kabul edilmeyerek eşitlik prensibi benimseniyor ve müstakil kalınması gereği ortaya konuluyordu.

Bu mektup hazırlanıp Ethem Bey ile gönderileceği sırada 14 Ekim 1919'da Sivas'tan Kâzım Bey'e (Özalp) bir şifre telgraf geldi.¹⁷² Yukarıda bir kısmını verdiğimiz bu telgraf Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'nde tekrar kargaşa meydana getirdi. Nitekim bunun üzerine 17 Ekim 1919'da yapılan Heyet-i Merkeziye toplantısında, daha önceki toplantıda Müdafaa-i Hukuk isminin kabulü yönünde oy kullanan Vehbi Bey de, şimdi Osman ve Hulusi Beylerin muvafakat etmemeleri üzerine verdiği oydan döndü. Hatta bunlar Ethem Bey'in bile Sivas'a gitmesine itiraz etmeye başladı. Neticede Heyet-i Temsiliye'ye yazılan mektubun değiştirilerek Ethem Bey'in Sivas'a gitmesine muvafakat edildi. Bilahare Ethem Bey Sivas'a hareket etti.¹⁷³

Ethem Bey'in hareketinden hemen sonra 18 Ekim'de Hacim Muhittin Bey Sivas'a bir şifre telgraf çekti. Bu telgrafta özetle; "14 Ekim 35 tarihli telgrafname-i âliyelerinin mucib-i teessürüm olduğunu arz edersem maruz görülürüm itikatındayım. Evvela samimî ve temiz bir kalbin yansıması olan açık bir lisanla şurasını arz etmek isterim ki, burada Yunanlılar karşısında her türlü müşkülata rağmen vatanımızı kurtarmak için çalışan biz acizler, daha asil ve büyük gayeler takip eden şark harekâtını daima yüceltip takdis ettik

¹⁷⁰ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 86-87.

¹⁷¹ Mektubun tam metni için bkz. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 87-88.

¹⁷² *Nutuk*, C. III, vesika 155b; Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 90; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 61.

¹⁷³ Mektupta yapılan değişikliğin ne olduğu belirtilmemektedir. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 90.

ve o muhiti bir büyük kardeş tanıdık. Hiçbirimizin aklına en ufak bir fikri ihtilâf bile cari olmadı ve olamaz. Vatanın selametinin millî birlikte olduğunu takdir eyleyebileceğimize itimad buyurmanızı da bilhassa istirham ederim. Ayın 20'sinde kongre akdedileceğine dair taraf-ı acizanemden hiçbir müracaat ve tebligat yoktur... Bir de yeni seçimler azanın dağıtılmasına meydan verilmeyerek ittihad-ı milliyi daha bariz ve müessir bir şekilde göstermek için, her liva merkezinde kazalardan celbedilecek ikişer murahhasla birer danışma meclisi akd ve namzetlerinin kararlaştırılmasını Kütahya, Bilecik ve Bursa'ya tavsiyede buldum ki bunların hepsi ittihad-ı millînin temini düşüncesinden başka bir maksada atfedilemez zannındayım. Bursa meselesine gelince; orada teşekkül eden veya etmeye çalışan 'Nigehban' ve 'Karakol' gibi cemiyetlerden kat'iyen haberdar değilim... Mamafih yukarıdaki maruzatım şayan-ı itimat görülerek teşebbüsât-ı acizanem hakkında şüphe edilirse yine aynı hisle bütün mesai-i acizanemi feda ederek ayrılacağımı da kemal-i ciddiyetle arz ve pek yüksek olan hürmet ve saygılarımla tebciillerimi takdim ederim.”¹⁷⁴ Önemli görülen kısımları alıntılanan bu telgrafın içeriğinden anlaşılacağı üzere Hacim Muhittin Bey, İstanbul'la anlaşılan, aynı zamanda Anadolu'da büyük ölçüde hâkimiyet kuran Heyet-i Temsiliye ile çatışmaya girmek istememekte ve bunu açıkça beyan etmekteydi. Nitekim bu ortamda, 20 Ekim'de toplanacağı ifade edilen kongre de ertelendi.

2.1.3. Meclis-i Mebusan'ın Toplanma Yeri Tartışmalarının Güney Marmara Bölgesindeki Yansımaları

Ali Rıza Paşa Hükûmeti ile Heyet-i Temsiliye arasında gerçekleşen Amasya görüşmelerinde alınan kararlardan biri de Meclis-i Mebusan'ın toplanma yeri ile ilgili idi. Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi meclisin İstanbul'un dışında emniyetli bir yerde toplanması şeklindeydi. Bu sebeple taraflar arasında meclisin toplanacağı yerle ilgili tartışma çıktı. 27/28 Ekim 1919'da Harbiye Nazırı Cemal Paşa “meclisin İstanbul dışında toplanmasını tehlikeli gördüğünü” belirterek İstanbul'da toplanmasının uygun olacağını ifade etti.¹⁷⁵ Mustafa Kemal Paşa buna 29 Ekim 1919'de “Kabinenin mütalaaları millî meclisin toplantı yeri hakkında görüşümüzü değiştirecek emniyeti henüz bahsetmemektedir.” diye cevap verdi.¹⁷⁶ Aynı gün Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye üyelerine Amasya Görüşmeleri hakkında açıklamalarda bulundu¹⁷⁷ Ardından ortaya çıkan meseleleri görüşmek üzere 15., 12., 3. ve 20. Kolordu kumandanlarını Sivas'ta yapılacak toplantıya davet etti.¹⁷⁸ Bu arada Meclis-i Mebusan'ın İstanbul dışında toplanmasının çeşitli siyasi sakıncaları olup olmadığı kanaati hususunda Sivas'ta bulunmayan ve toplantıya katılamayacak olan komutanların da fikrini sordu. Bu çerçevede şifreli telgraflardan biri de 4/5.11.1919'da Yüzbaşı Selahattin aracılığıyla

¹⁷⁴ Telgrafın tam metni için bkz. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 91-92.

¹⁷⁵ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, s. 111.

¹⁷⁶ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, s. 114.

¹⁷⁷ Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, s. 36.

¹⁷⁸ *Nutuk*, C. I, s. 271. Bu toplantıya Diyarbakır'daki kolordu kumandanı, Edirne'deki kolordu kumandanı Cafer Tayyar Bey, Bandırma'da kolordu kumandanı Yusuf İzzet Paşa, Balıkesir'de Kâzım Bey (Özalp), Bursa'da Bekir Sami (Günsav) Bey uzaklıkları ve özel durumları sebebiyle davet edilmedi. *Nutuk*, C. III, Vesika: 185-186.

Bekir Sami (Günsav) Bey'e gönderilerek onun görüş ve teklifleri de soruldu. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafta Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasını çeşitli nedenlerle mahsurlu gördüğünü de beyan etmekteydi.¹⁷⁹

Bekir Sami Bey bu telgrafa 7.11.1919'da şöyle cevap verdi; "1- 2. Maddede tespit buyurulduğu veçhile mevad-ı mühimmenin müzakeresine mecbur olan Meclis-i Mebusan düşman süngü ve tehditleri ve müzakerâtının efrad-ı millete arzı için vasıta olan matbuatın düşman kontrolü altında bulunmasını intihabata başlanıldığından beri düşündüm. Binaenaleyh bu husustaki kanaat-i sâmilere tamamen iştirak ederim. Bursa Heyet-i Merkeziyesi'nden zeki bir iki zat da bendenizle aynı fikirdedir. 2- Hariçte toplanmaktan mütevellit ve tâdat edilen mahzurları aynen kabul ediyorum. Yalnız bundan İstanbul'un terki gibi bir mana icadına kalkışacak düşman bulunursa da inanacakların pek mahdut kalacağına kailim. Berlin'de İstanbul'daki gibi işgal askeri bulunmamakla beraber Alman Meclisi dağdağalı ve her türlü cereyanların menbası olan koca Berlin'i terk edip tarihi küçük Weimar'ı intihap ettiklerini misal olarak kabul edemez miyiz? 3- Meclis-i Millî'nin hariçte içtima etmesi kat'iyen elzem olup vehle-i ülâda payitaht ile vesait-i nakliye-i seriaya malik beş saatlik bir mesafede kaim, vesait-i muhabereye, emakine ve esbab-ı istirahat malik, birinci payitaht olması dolayısıyla tarihi bir ehemmiyeti haiz olan Bursa şehri hatıra gelmektedir. Şehr-i mezkûr Meclis-i Milli'nin içtima mahalli için tekmlî şeraiti camidir."¹⁸⁰ Görüldüğü gibi Bekir Sami Bey cevabi telgrafında kendi düşüncelerini ifade ettikten sonra Meclis-i Mebusan'ın Bursa'da toplanmasını önermişti. Aynı şekilde 14 Kasım 1919'da Bilecik Müdafaa-i Hukuk Reisi Mehmet Nuri Bey de Heyet-i Temsiliye'ye bir telgraf göndererek, "Bilecik'in şimendifer güzergâhı olması, emniyetli bir yer ve Ertuğrul Gazi'nin otağının kurulduğu tarihi yer olması hasebiyle Bilecik'te Meclis-i Milli'nin toplanması uygundur" teklifini getirdi.¹⁸¹

Bekir Sami (Günsav) Bey ve Mehmet Nuri Bey'in bu görüşlerine katılmayan Bursa Heyet-i Merkeziyesi ise, 21 Kasım 1919'da Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta konuyla ilgili şumütalaada bulunuyordu: "Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da içtima halinde kuvâ-yı ecnebiye ve gayrimeşruanın muhit-i nüfuzunda menâfi-i âliye-i vataniyenin teminine ve müstakil bir milletin ihtisâsât-ı vatanperveranesini arza imkân tam hâsil olmayacağı hakkında mütalaa musîb olmakla beraber meclisin makam-ı saltanat ve hilâfet haricinde içtimai da, bilâd-ı ecnebiyenin, Müslümanları küh-i meseleden haberdar etmek, bu münasebetle aleyhte yapılacak propagandalar tesirini imha, maksad-ı hakikî millete münafi surette Müslümanlar arasında teheyhüç ve teessür vücuda getirilmesi için âsab izhar ve Kanun-ı Esasî'nin ahkâm-ı mahsusasını ihlâl edeceği cihetle iptidaen tecviz olunmamıştır. Mâmâfih her iki surette vârid-i hatır olan mahâzırı

¹⁷⁹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 4-5.11.1919 şifre

¹⁸⁰ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 7.11.1919 şifre. Meclis-i Mebusan'ın Bursa'da toplanması Amasya görüşmelerinde kabul edilmişti. Ancak bu hükümetçe uygun görülmediğinden uygulanmamıştır. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 357.

¹⁸¹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 14.11.1919 şifre

def ve menâfii temin edebilmek üzere Meclis-i Mebusan'ın Kanun-ı Esasiye ahkâmı dâhilinde İstanbul'da küşadı ve fakat menâfi-i âliye-i vataniye icap ettirdiği takdirde emsal-i tarihiyeye kıyasen ve hukuk-ı hilâfet ve saltanatı ber vefk-i dilhah tamamen muhafaza etmek için mebusanın tasvip edeceği bir mahalde akd-ı içtima edilmesi muvafık olacağına ittifak edilmiş olmakla arz-ı keyfiyet olunur.”¹⁸² Görüldüğü gibi Bursa Heyet-i Merkeziyesi, Meclis-i Mebusan'ın ilk etapta İstanbul'da toplanmasının uygun olacağını, icap ederse de yine Meclis-i Mebusan'ın alacağı karar doğrultusunda başka bir yerde toplanabileceğini belirtiyordu.

Bu ortamda 16 Kasım 1919'da Sivas'ta toplanan komutanların 29 Kasım 1919'a kadar süren toplantısında, Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasının uygun olacağı kararı alındı.¹⁸³ Bu karar sonrasında Heyet-i Temsiliye Meclis-i Mebusan'a katılacak mebusların İstanbul'a gitmeden önce bilgilendirilmek üzere toplanma yerlerini tespit etti. Bu yerlerden ikisi de Bursa ile Bandırma idi.¹⁸⁴

2.1.4. Meclis-i Mebusan'a Güney Marmara Bölgesinden Seçilen Mebuslar

Meclis-i Mebusan'ın toplanma yeri ile ilgili tartışmalar sürerken, diğer taraftan mebus seçimi ile ilgili çalışmalar da başlatılmıştı. Hükûmet, 7 Ekim 1919 günü beyannamesi gereğince 9 Ekim 1919'da “Mebuslar seçimine mahsus kararnameyi yayımlayarak bunu telgrafla ilgililere duyurdu ve seçimleri başlattı.¹⁸⁵ Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 13 Ekim 1919'da bütün Müdafaa-i Hukuk teşkilatına tamim yayımladı ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına şahsen müracaat yoluyla mebus adaylarının tespitini istedi.¹⁸⁶ Ali Fuat Paşa ise 16 Ekim 1919'da, “Bursa'da 17. K. K. lığına” hitabıyla gönderdiği şifre telgrafla, “Millî Kongre Heyet- i Temsiliye'sinden alınan şifrede Meclis-i Mebusan için seçilecek vekillerin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin esasatını vicdanen kabul etmiş erbab-ı namus olması ve bunun şimdiden temin edilmesi istenmekte” olduğunu beyan ederek Bekir Sami Bey'den gereğinin sağlanmasını istedi.¹⁸⁷

¹⁸² TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D.2, 21.11.1919 şifre. Bekir Sami Bey 28.11.1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta özetle şöyle bir teklif getirmekteydi: “Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanmaması veya herhangi bir suikast vuku bulursa derhal taşrada müzakerâtın devamının münevver fedakâr zevattan maksad-ı hadim olacak “mahallî küçük Meclis-i Mebusan” toplanması bunun için azaların istifaya mecbur edilmeleri pek mümkündür. Şu hâlde milletle, Meclis-i Millî'nin ahiddar olarak müdafaa edecekleri mesail-i milliyeyi Avrupalıların nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alacağı kanaatindeyiz.” TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 28.11.1919 şifre.

¹⁸³ Toplantıda görüşülen konular ve alınan kararlar için bkz. *Nutuk*, C. I, s. 271-274; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K.2, s. 79; Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 250; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. II, Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973, s. 168; Hayri Mutluçağ, “Heyet-i Temsiliye Üyeleri ile Komutanlar Arasında Gizli Görüşmeler”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 12/69 (1973), s. 70-72; İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanaqları*, s. 3-17.

¹⁸⁴ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 364.

¹⁸⁵ Goloğlu, *Sivas Kongresi*, s. 43.

¹⁸⁶ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 60-61.

¹⁸⁷ Esasında Heyet-i Temsiliye'nin bu isteği Bursa'da pek uygulanamadı. Nitekim Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Bursa ve Bilecik'ten adaylığını koyan Fahrettin Bey Heyet-i Temsiliye üyesi Kara Vasıf ve Bekir Sami'nin çabalarına rağmen iki yerde de seçimi kazanamadı. N. Tepedelenlioğlu, *Yeni İstanbul*, 20.7.1969'dan nakleden Goloğlu, *Sivas Kongresi*, s. 45.

Yapılan hazırlıklardan sonra nihayet, 1908'de yayımlanarak kanunlaştırılan 1876 tarihli İntihâb-ı Mebusan Kanun Lahiyası'na göre seçimler yapıldı.¹⁸⁸ Seçimler sonucunda Bursa'dan Hasan Fehmi Efendi (hâkim), Osman Nuri Bey (dava vekili), Hacı İlyas Efendi (müderris), Ahmet Münir Bey (maliye müfettişi); Bilecik'ten Ahmet Sadık Bey, Mehmet Bey; Karesi'den (Balıkesir) Abdülaziz Mecdi Efendi (öğretmen), Fuat Bey (eski kaymakam), Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey, Orhan Şemsettin Bey (dışişleri memurlarından), Rasim Bey (Erdekli); İzmit'ten Hakkı Bey (Sapançalı), Sırrı Bey (Bellioğlu - Kıbrıslı, eski mutasarrıf) ve Ali Bey seçildi.¹⁸⁹

2.1.5. Ali Rıza Paşa Hükûmetinin Anadolu'da Etkinlik Kurma Çabaları

Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nden sonra iş başına gelmiş olan Ali Rıza Paşa Hükûmeti; Damat Ferit Paşa döneminde kaybolmuş olan Anadolu'daki denetimi ve etkinliği tekrar sağlamak için Heyet-i Temsiliye ile irtibat kurduktan sonra Anadolu'da bazı tasarruflarda bulunmak istedi. Bu çerçevede ilk olarak yeni hükûmet, daha önce belirtildiği gibi Sivas Kongresi'nce Umum Kuvâ-yı Milliye Kumandanı sıfatıyla Batı Anadolu cephesine tayin edilen Ali Fuat Paşa'ya, bu konuda ne hususî ne de resmî olarak muvafakat etmeyerek cepheye doğrudan doğruya müdahale etti. Cepheyi 14. ve 12. Kolordular arasında taksim etti. Ancak İtilaf devletleri mümessilleri, hükûmetin bu müdahalesine karşı şiddetli tazyik gösterdi. Bu duruma mukavemet edemeyen hükûmet, bu tasarrufundan vazgeçmek zorunda kaldı. Bu sırada bölgeye gönderilen Miralay Refet Bey (Bele) bu konu üzerinde çalışmak istedi. Ancak faydalı olamadı.¹⁹⁰

Ali Rıza Paşa Hükûmeti, bu müdahalenin yanı sıra aynı zamanda vilâyetlere yeni valiler tayin etti. Bu sırada boş bulunan Bursa valiliğine 11 Ekim 1919 tarihinde Ebubekir Hazım Bey (Tepeyran) tayin edildi.¹⁹¹

Hükûmetin bu konuda diğeri bir girişimi de Damat Ferit Paşa Hükûmeti döneminde Batı Anadolu'ya teftişe gönderilen Jandarma Umum Kumandanı Heyeti'ne benzer heyetlerin, Kasım ayı başlarından itibaren yeniden tertiplenerek çeşitli istikametlere gönderilmesidir. Bu çerçevede ilk olarak Harbiye Nezareti eski müşteşarı Fevzi Paşa (Çakmak) Batı Anadolu'da bir teftiş gezisine memur edildi. Fevzi Paşa, İzmir çevresinde Kuvâ-yı Milliye'nin toplandığı mevkilere giderek askerî kıtaları teftiş edecekti. Bunu takiben hükûmet, iki heyetin daha Anadolu'ya gönderilmesini kararlaştırdı. Bu husustaki kararname Meclis-i Vükelâ'nın 3 Kasım 1919'da yaptığı toplantıda kabul edildi. Aynı gün İtilaf devletleri mümessillerince Milne hattı ile ilgili bir nota da hükûmete verilmişti.

Bu heyetlerin vazifeleri, "Gittikleri yerlerde umumî vaziyeti incelemek, mevcut kanun ve nizamlar dâhilinde seçimlerin serbest ve tarafsız bir şekilde ifa edilip edilmediğini araştırmak, müslim ve gayrimüslim bütün tebaa arasında iyi geçinmeye ve imtizaca aykırı bir hal olup olmadığını teftiş etmek, memuriyetlerinde devamları caiz görülmeyen

¹⁸⁸ Gologlu, *Sivas Kongresi*, s. 43.

¹⁸⁹ Gologlu, *Sivas Kongresi*, s. 295-303, Ek 1.

¹⁹⁰ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 243-244.

¹⁹¹ Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 342.

memurlar hakkındaki düşüncelerini ait oldukları mercilere bildirmek, bu gibileri icabında vazifelerini ifaya davet etmek ve nihayet gördükleri ve tahkikatlarının sonuçları hakkında zaman zaman hükûmete bilgi vermek ve rapor göndermek” olarak tespit edildi.¹⁹²

Tespit edilen bu iki heyetten biri emekli Birinci Ferik Hurşit Paşa'nın başkanlığında Sadaret eski müsteşarı Emin ve Temyiz Mahkemesi azalarından Ömer Lütfi Beylerden teşkil edildi. Bu heyetler İzmit, Bilecik, Eskişehir, Konya, Karahisar-ı Sahip (Afyonkarahisar), Aydın, Karesi (Balıkesir) ve Bursa taraflarına memur edildi. Yol masrafı olarak bin lira tahsis edildi. Şahsi masrafları için de her birine dört yüzer lira verildi.¹⁹³

Bu heyetler 10 Kasım 1919'da İstanbul'dan hareket etti. Batı Anadolu bölgesine gönderilen Hurşit Paşa başkanlığındaki heyet, trenle Haydarpaşa'dan yola çıktı ve ilk önce Konya'ya gitti. Orada on gün kaldı. Daha sonra Afyonkarahisar'a geçti.¹⁹⁴ Bilâhare Kütahya'ya, oradan Eskişehir'e ve Bilecik'e geçen Hurşit Paşa Heyeti 15 Aralık 1919'da Balıkesir'e geldi. Burada ilgililerle görüştü. Millî Hareket yanlısı olan Hurşit Paşa, Balıkesir Belediyesi'ndeki toplantıda, diğer bölgelerde de yaptığı gibi Kuvâ-yı Milliye'nin vatanperverliği lehinde, o sırada baş göstermiş olan Anzavur Ahmet tahrikâtı aleyhinde bir beyanat verdi. Daha sonra Hurşit Paşa ve heyeti Soma Cephesi'ne giderek Kuvâ-yı Milliye'nin Yunanlılara karşı aldığı tertibatı yerinde gördü. Oradan da Akhisar'a geçerek burada da Millî Hareket lehinde konuşmalar yaptı.¹⁹⁵

2.2. İktidardan Düşmüş Olan Grubun Yeniden İktidara Gelme Hesapları ve Çabalarının Güney Marmara'daki Yansıması

2.2.1. Bursa ve Adapazarı Yöresi

Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin istifasıyla Millî Hareket'e muhalif olan grup tabii ki mücadelesine son vermedi. Aksine o sırada yabancılar üzerinde özellikle Fransızlar üzerinde iyi tesirler bırakmakta olan Hareket-i Milliye'ye karşı basın ve çeşitli propaganda vasıtalarıyla harekete geçerek, ortaya çıkmış olan iyi imajı bertaraf etmeye yönelik faaliyetlere girişti. Bu çerçevede Hareket-i Milliye'nin İttihatçılığı diriltmek olduğunu ve ordunun da Alman taraftarı olduğu propagandasını yapıyorlardı. Diğer taraftan şayia şeklinde, Anadolu'da Hristiyan ahalinin hayatının tehlikede bulunduğu, her tarafta Hristiyanların hicret ettikleri gibi haberler uydurularak yayılmaya başladı. Bu şekilde esasında Hareket-i Milliye'ye sıcak bakan Ali Rıza Paşa Hükûmeti'ne karşı

¹⁹² Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, s. 147-148.

¹⁹³ Teşkil edilen diğer heyet Ferik Ahmet Fevzi Paşa, Temyiz Mahkemesi azasından Cafer İlhami Bey, Fetva Emni Muavini Hasan Efendi'den müteşekkil olup, Ankara-Sivas-Erzurum vilâyetlerinde vazife yapmak üzere görevlendirilmişlerdi. Bu heyet de görev bölgesine gitmek üzere Şam adlı vapurla Samsun'a doğru yola çıktı. Bkz. Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, s. 148; *Nutuk*, C. I, s. 282, C. III, Vesika: 189.

¹⁹⁴ Hurşit Paşa'nın buralardaki faaliyetleri ve beyanatları için bkz. Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, s. 148-150.

¹⁹⁵ Hurşit Paşa, İstanbul'a döndüğünde Kuvâ-yı Milliye için silah gönderilmesini temine çalışacağını belirtmişti. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 79.

muhalefet ediyorlardı. Aynı zamanda başka hedefleri de seçimlere mâni olmak, Millî Hareket'i ayakta tuttuğunu düşündükleri orduyu ve millî kuvvetleri etkisiz kılmaktı.¹⁹⁶ Yerine ise kendilerine tam bağlı yeni bir ordu tesis etmek istiyorlardı.

Bu durumda Harbiye Nazırı Cemal Paşa, kolordulara 16 Ekim 1919'da bir genelge gönderdi. Genelgede, muhaliflerin yaptıkları menfi propagandanın mahiyeti açıklandıktan sonra "Buna her surette mukabele için kolordulara esaslı bir propaganda vazifesi düşmektedir." deniyor ve onlara propagandada takip edilecek yöntemler açıklanıyordu. Bu hususlar şöyle ortaya konuyordu: "1. Ordunun siyasetle ve Alman taraftarlığıyla hiçbir alâkası olmadığı, yalnız vazife-i hazırasının en mühimlerinden olan muhafaza-i asayişle meşgul olduğu. 2. Hristiyanların her veçhile hayat, hukuk ve emvalinin taht-ı emniyette olduğu, asayiş-i mahalliyeye yönelik bir hareket mevcut olmadığı. 3. Cemiyet ve Kuvâ-yı Milliye'nin ancak sine-i milletten doğduğu, bunların İttihatçılıkla hiçbir münasebetinin bulunmadığı ve bilhassa memleketimizi felâket-i hazıraya sürükleyen rüesa-yı İttihat-Terakki'nin artık bu memlekete dönmelerinin mümkün olmadığı." Yine aynı genelgede propagandada takip edilecek usuller de şöyle belirtilmişti; "1. Sırası düştükçe tesadüf edilen her ecnebiye sözünü bilir bir zevat tarafından telkinat icrası. 2. Mevakideki İtilaf devletleri mümessilleri ve zabitanı ile temas edilerek aynı surette telkinat yapılması. 3. Mümkün olursa gayrimüslimler imzası ile payitaht matbûatına ve memalik-i ecnebiyeye, memleket asayiş ve emniyet-i mahfuziyeti hakkında telgraflar çekilmesi."¹⁹⁷

Faaliyetlerini sadece propaganda ile sınırlı tutmayan Millî Hareket'e muhalif gruplar ve özellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkası, aynı zamanda 75 sadık adamını propaganda yapmak ve Kuvâ-yı Milliye'ye karşı hareket oluşturmak gayesiyle Anadolu'nun muhtelif mahallerine göndermiş, İngilizler de bunlara iştirak etmişlerdi.¹⁹⁸ Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Nigehbancılar, İngiliz Muhipleri Cemiyeti ve Teali-i İslâm Cemiyeti bir blok olmuştu. Bunlar gayrimüslimleri mütemediyen Kuvâ-yı Milliye aleyhine tahrik ediyorlardı.¹⁹⁹ Bu faaliyetlerle varmak istedikleri hedef ise, mevcut hükûmeti düşürmek ve yerine tekrar Damat Ferit Paşa, Kiraz Hamdi Paşa veya Müşir Zeki Paşa'dan birisinin başkanlığında yeni bir hükûmet oluşturmaktı.²⁰⁰ Yine bu blok, parayla bazı muvazzaf ve ihtiyat subayları elde ederek Marmara ile Karadeniz sahilinde ücra mahallere göndermek, bunlar vasıtasıyla teşkil edecekleri silahlı gruplarla ve aynı zamanda İtilaf devletlerinin ama özellikle İngilizlerin desteğiyle, İttihatçılık hareketi olarak gördükleri Kuvâ-yı Milliye'yi etkisizleştirmek istiyorlardı.²⁰¹

¹⁹⁶ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 72-79; C. II, Belge 98.

¹⁹⁷ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 16.10.335 (16.10.1919) şifre; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K.2, s. 34.

¹⁹⁸ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 16.10.335 şifre; *Nutuk*, C. I, s. 241.

¹⁹⁹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 20.10.335 Miralay Şevket şifresi. Nitekim Rum ve Ermeni Patrikleri bu hususta İtilaf devletleri mümessillerine müracaat etmişlerdi. Bkz. *Nutuk*, C. I, s. 258.

²⁰⁰ *Nutuk*, C. III, Vesika: 177.

²⁰¹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 20-10-335 aynı şifre. Bu konudaki Ankara mahreçli 17-10-335 tarihli 56. Fırka Kumandanlığından yazılan şifre şöyledir "1- Beyazıt Sefa Kiraathanesi müdavimini umumiyetle

Bu yönde çalışmalarını neticesinde faaliyete geçtikleri yerlerde bazı hareketler görülmeye başlandı. Bu sırada Bursa'da, Gümülcineli İsmail Bey'in valiliği döneminde teşkil edilen çeteler, Kuvâ-yı Milliye aleyhinde hareket halindeydi ve asayişini ihlâl ediyorlardı.²⁰² Şimdi bunlara Kürt Mustafa Paşa'nın valiliği döneminde bir günde tamamı hapisten çıkartılan Nigehbancılar da eklenmişti.²⁰³

Bu ortamda Bursa Kirmastı'da (Mustafakemalpaşa) Arnavut ve Çerkezler arasında büyük bir çatışma meydana geldi. Bekir Sami (Günsav) Bey'in müdahalesiyle olay bastırılabilirdi.²⁰⁴ Yine benzer şekilde kargaşalık çıkmış olan Bursa Yenişehir ve Bilecik havalisine de nasihat heyetleri gönderilerek buradaki kişiler aydınlatıldı. Çerkezlerin ileri gelenlerinin desteği elde edildi.²⁰⁵

Bursa'nın yanı sıra Kuvâ-yı Milliye'ye muhalif gruplar özellikle İzmit, Adapazarı ve yöresinde faaliyete geçmişti. Bu çerçevede Maslûb Kâzım'ın kardeşi Hikmet, İstanbul'dan aldığı talimat ile Adapazarı civarında faaliyet göstermeye başladı.²⁰⁶ Hikmet iki ay kadar evvel Amasya'dan Adapazarı'na gelmişti. Bu sırada Hikmet Bey, İzmit, Adapazarı ve havalisinde öteden beri kendisine ve ailesine muhalif olan Sait Bey ve sairenin Kuvâ-yı Milliye teşkilatını kurduklarını görmüş, bu havalı halkının umumunun da Kuvâ-yı Milliye'ye iltihak ettiklerine dair telgraf çektiklerini öğrenmişti. Bunun üzerine kendisinin Amasya'dan geldiğini ve Mustafa Kemal Paşa'yı tanıdığını, ancak kendisinin böyle bir teşkilat kurmakla görevli olduğunu ileri sürerek gelişmelere muhalefet etti. Sivas'la yani Mustafa Kemal Paşa ile muhabere etmek istedi. Ancak karşı taraf, Hikmet'in Sivas'la muhabere etmesini engelledi. Hikmet, Mahmut Şevket Paşa vakasından dolayı idama mahkûm olduğundan ve karşısındakilerin de İttihat ve Terakki zamanında mevki ve servet sahibi olduklarını bildiğinden bir hiss-i rekabet ve korku ile Kuvâ-yı Milliye taraftarlarına muhalif bir hareket takibine başladı. Bu çerçevede Adapazarı'nda teşkilat oluşturmaya girişti ve aynı zamanda Adapazarı'nda beş on silahlı adam topladı. Bu arada İzmit Değirmendere civarında da para ile adam toplayarak çete teşkil edip Kuvâ-yı

Nigehbancı maiyet mensubini imiş. Sivil kıyafetinde Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey namında birisi bu kahvede aza kayıt ve muamele-i kaydiyesi icra edilenlere Nigehban Cemiyeti âmâline hizmet edeceğine dair bir kâğıt imzalatıyormuş. Tahkikata nazaran Topçu Kaymakamı Sami, Köse Muhittin ve mütekait Tayyar, Eşşek Hamdi Paşa'nın Yaveri Yüzbaşı Kemal, Nigehban'ın faal azalarından bir binbaşı, bir kaymakam ile Yüzbaşı Kemal ve üç yüzbaşı, bir mülâzım ki cem'an (toplam) yedi zabıt ve iki şerir memuriyet-i mahsusa ile Karabük'e ve Bandırma taraflarına gönderilmiş ve mezkûr kaymakamın Köse Muhittin olduğu zannediliyormuş." TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 17.10.335, Ankara çıkışlı şifre.

²⁰² TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 20.10.335 Ali Fuat şifresi

²⁰³ *Nutuk*, C. I, s. 258-259, C. III, Vesika: 171-172

²⁰⁴ TTK Arşivi Bekir Sami Dosyası, D. 2, 24.10.335 Bekir Sami şifresi. Kirmastı (Mustafakemalpaşa) olayı şöyle bastırıldı: "Karacabey ve Kirmastı havalisindeki Çerkezlik ve Arnavutluk meselesi ile tahrik edilen ve binnetice asayişsizlik tevhit ettirilmek istenilen vakayı da vali ile beraber (vali Ebubekir Hazım Bey'dir) Karacabey ve Kirmastı'ya giderek bizzat Çerkez rüesasını minnettar kalmaları icap eden bu vatana en mühlik zamanda yapacakları böyle bir ihanete karşı tamamen imha edileceklerini bir lisan-ı kati ile temin edilmesi üzerine bütün rüesa teminat-ı kati verdikleri gibi eşkıyaları da istimâm etmiştir." TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 2.11.335 şifre.

²⁰⁵ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 24.10.335 şifre.

²⁰⁶ Mahmut Şevket Paşa'nın katili Çerkez Kâzım'ın kardeşi Adapazarlı Hikmet'tir. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 475.

Milliye'nin merkezlerinden olan Geyve'yi basmaya karar verdi. Bu durumu gören Sait Molla derhal İngilizlere haber verip onların da desteğini sağlayarak Hikmet'i elde etti ve kendisini Hristiyanlar aleyhinde isyana teşvik etti.²⁰⁷ Bu girişim İstanbul'da Miralay Şevket Bey²⁰⁸ tarafından öğrenilince derhal harekete geçildi ve durum, belgeleriyle Fransa ve Amerika mümessillerine bildirildi. Bu belgeler o sırada Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa'ya da verildi. Neticede Hikmet ile İstanbul'da görüşülerek Kuvâ-yı Milliye'ye muhalefet etmemesi sağlandı.²⁰⁹

Bu sırada Kuvâ-yı Milliye teşkilatından bazı kişilerin, kendi şahsî menfaatlerini temin ve ahaliye tahakküm etmelerinin haber alınması üzerine, Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsiliye namına İzmit, Adapazarı, Bursa, Konya, Balıkesir Heyet-i Merkeziyelerine bir tamim yolladı. Tamimde; "Kuvâ-yı Milliye'ye mensubiyetlerini iddia eden bazı eşhasın menafi-i zatiyelerini temin maksadıyla hareket ve tahakküm etmek teşebbüsünde buldukları iştirildi. Gayrimeşru ve gayrikanunî harekâtın teşkilat-ı milliyede yeri yoktur. Bu gibiler hakkında hükûmetin kanunu tatbik eyleyeceği muhakkaktır." denilmekteydi.²¹⁰ Böylece bu tip hareketlerin önüne geçilmesi için gerekli girişimlerin yapılması istendi.

Bu olayın hemen akabinde Adapazarı ve yöresinde sabık Adliye Nazırı Hoca Vasfi Efendi'nin yakın adamlarından olan Manyaslı Çerkez Bekir hadisesi ortaya çıktı. Bekir Bey, Millî Hareket karşıtlarınca sağlanan külliyetli para ve talimatla İstanbul'dan gelerek Adapazarı ve yöresindeki Çerkez ileri gelenleriyle temas etmeye başladı. Millî Hareket'e karşı silahlı bir teşkilat kurmak gayesiyle hareket eden Bekir Bey, teşkilata katılacak süvarilere 30, piyadelere 15 lira maaş verileceğini vaat etti. Bu şekilde etrafına adam toplamaya çalıştı. Aynı zamanda halkı tahrik edip Millî Hareket'e karşı tavr almalarını sağlamak ve yanına çekmek için Mustafa Kemal Paşa'nın padişah olacağını da propaganda ediyordu.²¹¹ İstanbul'da mühimce zevatla ilişkisi olduğu davranış ve konuşmalarından belli olan Çerkez Bekir Bey'in gösterdiği faaliyetlerle esas maksadı, Ali Rıza Paşa Hükûmet'ni düşürecek ortamı hazırlamaktı.²¹² Bekir Bey, faaliyetleri ve girişimleri sonucu bölgedeki Çerkez ileri gelenlerinden Akyazı taraflarında Talustan Bey ile Sapanca'nın Akçay köyünde Arslan Efendi ve yine aynı köyde Geyve 6. Daire Tahsildarı Arslan, kardeşi Hüseyin, Kayalar köyünde Tahir, yine aynı köyde Kâmil'i yanına çekmeyi başarmıştı. Akçay köyünden olanlar İzmit'te mutasarrıf vekilliği yapacak olan aynı köyden Çerkez İbrahim Bey'in de yakınlarıydı. Çerkez Bekir Bey bunlarla birlikte bölgede dolaşıyor ve toplantılar düzenliyordu.

²⁰⁷ *Nutuk*, C. I, s. 263, C. III, Vesika: 174. Sait Molla'nın mektupları için bkz. Birinci Mektup, *Nutuk*, C. I, s. 292.

²⁰⁸ Bahr-i Sefid (Akdeniz) Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket Bey.

²⁰⁹ *Nutuk*, C. III, Vesika: 174.

²¹⁰ *Nutuk*, C. III, Vesika: 175.

²¹¹ BOA.BEO, Umumî No: 345166. Çerkez Bekir Bey subaylıktan atılmıştı. Manyaslı idi. Bkz. *Nutuk*, C. I, s. 257 ve C. III, Vesika: 165-166.

²¹² *Nutuk*, C. III, Vesika: 162.

İstanbul'daki hükûmeti düşürmek için yapılan plan şöyleydi: Başlarına topladıkları sayıları 600'ü bulan silahlı kişilerle Adapazarı'nı basarak telgrafhaneyi işgal etmek ve bu şekilde hükûmeti sıkıştırıp istifaya zorlamak. İngilizlerle irtibatlı hareket ettiği anlaşılan Çerkez Bekir, bu konuyla ilgili yapılan son toplantıda, toplantıya katılanlara; "İngilizler bu iş için bir hafta müddet tayin ettiler. Beş gün geçti, iki günümüz kaldı, işe acele edelim." diye hitapta bulunarak onları bir an önce harekete geçirmeye çalıştı. Bu gelişmelerden haberdar olan Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey, elde ettiği bilgiler ışığında bölgedeki bütün faaliyet ve girişimleri İzmit Mutasarrıfı'na rapor ederek "Bunların Adapazarı'nı basacaklarını, gelecekte vuku bulacak durum için bu faaliyetin önüne kuvvetle geçilmesi gerektiğini" bildirdi.²¹³

Diğer taraftan meseleyi genişlemeden ve silah patlatmadan halledebilmek için İzmit Mutasarrıfı ile birlikte jandarma binbaşılığında emekli Hafız Bey, yine binbaşılıktan emekli ve çiftlik sahiplerinden İzmit Heyet-i Merkeziyesi 2. Reisi Çerkez Kâzım ve Sapanca'dan Sefer Beylerden oluşturulan bir heyet, Bekir'in faaliyetlerini sürdürdüğü mahalle gönderilmeye karar verildi. Ancak meselenin kuvvet kullanarak çözümünün gelecek için daha önemli olduğu da düşünülmekteydi. Yine bu meselenin kimlere kadar uzandığı ve ne kadar kök saldığı, 25. Kolordu Komutanı Çerkez Mirliya Ali Sait Paşa'dan (Akbaytogan - TBMM VI. Dönem Kocaeli Milletvekili) sorulması uygun görülerek, bu yönde girişimde bulunulması Heyet-i Temsiliye'ye tavsiye olundu. Ayrıca Ali Fuat Paşa'nın da Düzce taraflarına bir miktar kuvvet göndermesinin pek mühim olduğu belirtildi.²¹⁴

Bu gelişmeler olurken 21 Ekim 1919 gecesini Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey, 35 kişilik bir askerî birlik ve Adapazarı Çerkez ileri gelenlerinin yardımıyla, birliğe katılan atlılar ve mevcut jandarmalardan mürekkep bir kuvvetle Çerkez Bekir ve taraftarlarının üzerine yürüdü.²¹⁵ Bu esnada Talustan Bey de Millî Hareket'i destekleyen civar Çerkez beyleri tarafından ikna edilmişti. Böylece Çerkez Bekir Bey ile mühim miktarda toplanmış ve toplanmakta bulunan taraftarları üzerine yürüyen kuvvet, tüfek patlatmaksızın onları dağıtmayı başardı. Tahsildar Aralan Bey ile biraderi İhsan Çavuş yakalandı. Çerkez Bekir Bey ise geceden istifade ile firar etti. Bunun üzerine 18 kişilik bir müfreze oluşturularak Çerkez Bekir Bey'in gizlenebileceği yöne sevk edildi.²¹⁶ Ancak yakalanamadı. İstanbul'a kaçması ihtimaline karşı da önemli istasyonlara özel memurlar gönderildi. Buna rağmen Çerkez Bekir Bey önce İzmit'e oradan da Çüle İbrahim'in yardımı sayesinde bir yük treni

²¹³ BOA.BEO, Umumî No: 345 166.

²¹⁴ *Nutuk*, C. III, Vesika: 162.

²¹⁵ BOA.BEO, Umumî No: 345 166; *Nutuk*, C. III, Vesika: 165.

²¹⁶ BOA.BEO, Umumî No: 345166. Buradaki Hüseyin Çavuş ismi *Nutuk* C. I'de Hasan Çavuş olarak *Nutuk* C. III'te yukarıda verdiğimiz belgelerde Hüseyin Çavuş olarak geçmektedir. Asıl isim bizim de metinde yazdığımız gibi Hüseyin Çavuş'tur. Nitekim bu isim Başkanlık Arşivi belgelerinde de Hüseyin Çavuş olarak geçmektedir.

ile İstanbul'a kaçmayı başardı. Çerkez Bekir Bey İzmit'te iken burada bulunan İngiliz temsilci ile de bir görüşme yapmıştı.²¹⁷ Çerkez Bekir Bey bu faaliyetleri sırasında Hendek ve Düzce havalisine de gitmiş ve propaganda yaparak adam toplamaya çalışmıştı.²¹⁸

Bu sırada henüz son durumdan haberdar olmayan Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Bekir meselesinin derhal şiddetle halli için 23 Ekim 1919'da yani gecikmeli olarak Adapazarı Kaymakamlığı'na²¹⁹ ve Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya telgraf gönderdi. Telgrafta, "Hükûmet-i seniyyece bu gibi efal ve harekât-ı mefsedetkâraneye karşı vakt-i zamanında tedabir-i müessire alınmayıp mesele Teşkilât-ı Milliye'ye temas eylediği takdirde en şedit tedabire tevessülde kendimizi mazur göreceğimizi..."²²⁰ ifadeleri yer almaktaydı. Ancak Mustafa Kemal Paşa tarafından şiddetli tedbirlerin alınması istendiği sırada, mesele yukarıda izah edildiği gibi halledilmişti. Bu sebeple Kaymakam Tahir Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın 23.10.1919 tarihli şifre telgrafına, 27 Ekim 1919 tarihinde "Meselenin bir hafta evvel hallolunduğu ve bu gibi hadiseler zerre kadar meydan verilmeyeceği" cevabını verdi.²²¹ Bu cevap üzerine Mustafa Kemal Paşa 31 Ekim 1919 tarihli şifre ile Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey'den, "Tutuklananların kimler olduğunu ve Teşkilât-ı Milliye'nin teftiş maksadıyla Adapazarı bölgesine İstanbul'dan gönderilen Erkân-ı Harp Yüzbaşı Cemal Bey'e temas edilip edilmediğini" sordu.²²² Tahir Bey buna; "Tahkikat ikmal edilmiş. Tevkif edilenler Akçay Karyeli Arslan ve Hüseyin Çavuştur. Teşvik ve tertip edenler arasında olduğu tahakkuk edenler, Divan-ı Harb'e sevk edilmişlerdir. Bunlardan başka İzmit'teki İngiliz İbrahim²²³ olarak tanınan şahsın düzenleyici olduğu da tahakkuk ederek bu şahıs ile Talustan Bey'in yeğeni Kâmil ve Kayalar'dan (Adapazarı Kayalar) Tahir hakkında muvakkat tevkif müzekkeresi sadır olmuştur. İbrahim'in derdestini livaya yazdım. Diğerlerini de takip ediyoruz, inşallah yakında onları da tevkif edip kanunun pençesine teslim edeceğiz. Cemal Bey ile görüştük Beraberce Karasu'ya Rüştü Bey'in nezdine de gittik..." şeklinde gelişmeleri aktararak cevap verdi.²²⁴ Bu şekilde Adapazarı yöresinde ortaya çıkan ve Millî Hareket için oldukça tehlikeli olan muhalif hareket şimdilik bastırılmış oluyordu.

²¹⁷ *Nutuk*, C. III, Vesika: 165. Binbaşı rütbesinde olduğu anlaşılan Çerkez Bekir, İzmit'te İngiliz temsilci Bahriye Yüzbaşısı Campbell ile yaptığı görüşmede eski sadrazam Kâmil Paşa taraftarı ile hareket etmekte olduğunu,

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının şöhretli İttihatçılardan olduklarını, kendilerinin İngiltere ile dostluk politikası gütmek istediklerini beyan ederek, İngilizlerden yardım talebinde bulundu. İngiliz yüzbaşı görüşmeyi rapor halinde İstanbul'daki Yüksek Komiserliğe sunmuştur. Bkz. Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973, C. I, s. 260-262.

²¹⁸ *Nutuk*, C. III, Vesika: 170 a. b. c.

²¹⁹ *Nutuk*, C. III, Vesika: 163.

²²⁰ *Nutuk*, C. III, Vesika: 164.

²²¹ *Nutuk*, C. III, Vesika: 166.

²²² *Nutuk*, C. III, Vesika: 167.

²²³ BOA.BEO, Umumî No: 345 166. İngiliz İbrahim, Sapanca'nın Akçay köyünden Çerkez eşrafından olup son Damat Ferit Paşa Hükûmeti döneminde çalışmamızda da anlatıldığı gibi bir müddet İzmit mutasarrıflığı da yapmıştır. Bkz. Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 47-48.

²²⁴ *Nutuk*, C. III, Vesika: 168.

2.2.2. Balıkesir Yöresi ve Anzavur Ahmet Olayı

Adapazarı'nda Çerkez Bekir hadisesi çıktığı günlerde Manyas taraflarında da Anzavur Ahmet²²⁵ olayı ortaya çıktı.²²⁶ Işıklar Nahiye Müdürü'nün 29/30 Ekim 1919 tarihinde Bandırma Kaymakamlığı'na sunduğu rapora göre; Anzavur Ahmet on beş günden beri Manyas'ın Haydar karyesinde at koşusu düzenlemek bahanesiyle, Gönen, Manyas, Işıklar köylerinde dolaşmakta ve köy eşrafiyla temas ederek Kuvâ-yı Milliye aleyhine teşkilat kurmaya çalışmakta idi. Bunun için dolaştığı bölgelerde Kuvâ-yı Milliye aleyhine "Anadolu'da müteşekkil Kuvâ-yı Milliye'nin şekli-i hükûmeti tağyir ve hükûmdarın ıskatıyla Memalik-i Osmaniye'de cumhuriyet usulünün tatbiki için hareket etmekte olduğu ve binaenaleyh bu harekâta karşı durmak, makam-ı saltanat ve hükûmetin devam ve bekasını temin eylemek maksadıyla Balıkesir cihetine gitmek üzere bir kuvvet celb arzusunda bulunduğu"nu söyleyerek adam toplamaya ve teşkilat oluşturmaya çalışmaktaydı.²²⁷ Nitekim böyle bir teşkilatı gerçekleştirmek için Manyas nahiyesi dâhilinde Haydar köyünde bilumum eşrafı toplayarak müzakerede bulundu. Burada alınan karara göre; at koşusu bahanesiyle toplayacağı atlarla cepheye geçeceğini beyan ederek oradan hareket edecekti. Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'ne de cepheye geçeceğinden, Balıkesir'de bir iki saat kalacağını bildirerek müzakere için heyetin toplantı halinde hazır olmasını isteyecekti. Böylece onları şüpheye düşürmeden Balıkesir Heyet-i Merkeziye üyelerini sessizce yakalayarak hükûmete el koyacak ve Hareket-i Milliye'yi dağıtacak idi. Hatta kendi etrafındakilerini şimdiden memuriyetlere tayin etmişti. Anzavur, meseleyi halledince bunlar derhal vazifeye başlayacaktı.²²⁸

Anzavur Ahmet, eşraf daha önce uyarıldığından Manyas'ta pek taraftar bulamadı.²²⁹ Bu arada Anzavur taraftar toplamaya yönelik olarak Çerkezleri elde etmek için yanındaki adamları vasıtasıyla "Kuvâ-yı Milliye'nin Çerkezleri tehcir ve taktik edeceğini, fırsattan

²²⁵ Hüsamettin Ertürk, Anzavur Ahmet hakkında şu bilgileri veriyor: "Anzavur Ahmet, Çerkez olup jandarma binbaşılığında emekli, genel harp yıllarında özel örgütten (Teşkilat-ı Mahsusa) olarak Kafkasya'ya gönderilen kişilerden biridir. Anzavur mütareke (Mondros Mütarekesi) üzerine padişahın kayınbiraderi ve aynı zamanda padişaha özgü ödenekler, mallar ve taşınmaz mallar sorumlu komutanı Yüzbaşı Çerkez Zeki Bey'le anlaşarak saraya ve padişaha yaklaşmış ve Anadolu'daki millî teşkilat etkinliklerini kökünden giderme ile yok etme görevini üzerine alarak bu görevi padişah huzurunda ettiği yeminle canla başla yerine getireceğini beyan etmiş. Bilâhare Anzavur İstanbul'da, İngilizler ve Feritçiler (Damat Ferit Paşa taraftarları) hilâfet ordusu kuruluşuna başlamadan önce sarayın eline verdiği önemli paralarla ve İstanbul'dan hareket ettirilen özel vapurla ve emrine verilen makineli tüfek ve topçu kuvvetleriyle birlikte Bandırma'ya gönderilmiş ve Balıkesir-Biga çevresinde faaliyete geçmişti." Hüsamettin Ertürk, *Millî Mücadele'de Teşkilât-ı Mahsusa Faaliyetleri*, Askeri Tarih Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, ATASE Kitaplığı, A/1/218 D. 449/A, s. 172-173 ile 271-272.

²²⁶ Esasında bu sırada Milne Hattı meselesi gündemeydi. Bu hatta direniş güçleri ve tabii ki Balıkesir Kuvâ-yı Milliyesi de karşı çıkmaktaydı. Bu sebeple Anzavur, hem Milne Hattı'nın uygulanabilmesi için baskıda bulunmak hem de bu arada direniş güçlerini en azından zayıflatıp direncini kırarak Yunanlıları ve boğazlar bölgesini tehditlen korumak adına İngilizlerce desteklenmekteydi. Milne hattına karşı çıkışlar için bkz. Tevfik Bıyıkhoğlu, *Atatürk Anadolu'da 1919-1921*, İstanbul: Kent Basımevi, 1981, s. 127; M. Şefik Aker, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Millî Cidali*, C. 1 (104 sayılı *Askeri Mecmua*'nın Tarih Kısmı), Ankara: 1973, s. 59; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 65.

²²⁷ ATASE Arşivi, Kls. 320, Dos. 6, Fih. 75.

²²⁸ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 27.10.335 Hacim imzalı tel; Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 96-97; BOA.BEO, Umumî No: 345166, 28.10.335 tarihli şifre.

²²⁹ ATASE Arşivi, Kls. 320, Dos. 6, Fih.76 d.

istifade bu kuvvet imha edilirse Çerkezlerin kurtulacaklarını” söyleyerek Kuvâ-yı Milliye’ye karşı tahrik edici ve kışkırtıcı propaganda yapıyordu. Ayrıca silahlı çete kurabilmek için bölgedeki eşkiyayı elde etmek maksadıyla eşkiyaya yönelik olarak, “kendilerini İtilaf (Hürriyet ve İtilaf Fırkası) Hükûmeti’nin affettiğini, şayet Meclis-i Mebusan toplanacak olursa yine tevkif edileceklerini” söyleyerek propaganda yapıyordu.²³⁰ Bu propaganda sayesinde ilk olarak oralarda eşkiya Kadir diye anılan Hacı Yakup’la anlaştı.²³¹ Bunun yanında Şah İsmail, Canbazlı Hakkı, Kadir Nuri, Sülüklülü Davut gibi birtakım eşkiyayı etrafına toplamayı başardı.²³²

Anzavur Ahmet’in bölgedeki bu faaliyetleri üzerine Hacim Muhittin Bey, 27 Ekim 1919’da 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey’e alınması gerekli ilk tedbir olarak gördüğü düşüncesini aktardı. Buna göre; meselenin önüne kan dökülmeden geçilebilmesi için, Değirmenboğazlı Ali Bey, Mehmet Paşa, Hacik Ali, İbrahim Bey, Hâlvurlu Tahir Bey ve daha icap eden Çerkez beylerin, 14. Kolordu Kumandanı İzzet Paşa ile makine (telgraf) başında görüşmelerini temin etmek yararlı olurdu.²³³

Bu sırada Anzavur, 28 Ekim 1919’da “Balıkesir livasına bağlı Manyas ve Işıklar nahiyeleri merbutanı namına İzmit mutasarrıf-ı sabıkı Ahmet Anzavur” imzalı ve müsveddesi daha önce yazıldığı ve İstanbul’da bazı yüksek mahfillerce hazırlandığı anlaşılan telgrafi Manyas’tan padişaha gönderdi. Telgrafta, bölgedeki millî teşkilatlar kötüleniyor, onlar, saltanata ve hilafete karşı zararlı hareketler olarak gösteriliyor, kendilerinin ise saltanat ve hilafete bağlı oldukları ve kötü olarak niteledikleri millî harekete karşı mücadele edecekleri söyleniyordu.²³⁴ Bu şekilde padişahın desteği alınmaya çalışılıyor, aynı zamanda padişah, Kuvâ-yı Milliye ve buna sıcak bakan Ali Rıza Paşa Hükûmeti’ne karşı harekete geçirilmek isteniyordu. Bunun üzerine Dâhiliye Nazırı Mehmet Şerif Paşa, Bandırma ve Gönen kaymakamlarına 30 Ekim 1919’da bir telgrafi göndererek, durumun açıklığa kavuşturulmasını, Anzavur Ahmet’in kimler tarafından ne sebeple davet edildiğini, kimlerle temasta bulunduğunun araştırılarak belirlenmesini ve gerekenin yapıp durumun acele bildirilmesini istedi.²³⁵

Esasında bu sırada Millî Hareket’e muhalif olan İngiliz Muhibleri Cemiyeti başkanı Sait Molla’nın, İngiliz Rahip Frew’a yazdığı mektuplar elde edilmiş (4.11.1919), bu mektuplardan Millî Hareket’e ve mevcut hükûmete muhalif blokun hedef ve gayesi anlaşılmıştı. Ele geçirilen bu mektuplar, Heyet-i Temsiliye’ye, Amerika ve Fransız mümessillerine ve Ali Rıza Paşa Hükûmeti’ne gönderildi. Bu mektuplardan birinin son kısmında, Mebusan Meclisi’nin toplanmasına ve Kuvâ-yı Milliye faaliyetlerine karşı alınacak tedbirler yer alıyor ve şöyle deniyordu; “1. İntihabatı mümkün olduğu kadar tehir ve terk etmek için faaliyete geçmek. 2. Çerkez ve Arnavutlar arasına huzursuzluk

²³⁰ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 2.11.335, 20 nci K.K.’na telgraf.

²³¹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, Ankara: Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yay., 1974, s. 67.

²³² Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 65.

²³³ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 27.10.335 şifre.

²³⁴ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 97-98.

²³⁵ BOA.BEO, Umumî No: 345166, 30 Ekim 1919 tarihli Dâhiliye Nezareti şifresi.

sokarak ve bu kere Manyas ve havalisinde gerek Ahmet Anzavur gibi eşhası öteye beriye göndererek para kuvvetiyle Kuvâ-yı Milliye aleyhine kışkırtmak, karışıklık çıkarmak ve bu veçhile düvel-i İtilâfiyenin müdahalesini celb ederek kabinenin düşmesini sağlamak.”²³⁶ Nitekim muhalif blok faaliyetlerini bu yönde sürdürüyordu. Anzavur’un yanı sıra Nigehban Cemiyeti de diğer yerlerde olduğu gibi Balıkesir taraflarında gizli ve özel faaliyet göstermek üzere yedi subay ve iki memuru Karabiga ve Bandırma taraflarına göndermişti. Bunların içinde daha önce de belirttiğimiz gibi Köse Muhittin olduğu sanılan kaymakam da bulunmaktaydı. Bundan başka Kiraz Hamdi Paşa’nın yaveri Topçu Yüzbaşı Kemal Efendi ile Süvari Yüzbaşısı Süleyman Sırrı Efendi, Bandırma’ya gelip subaylara bazı vaatlerde bulunarak Manyas’ın Kabaklar köyünde bulunan Anzavur Ahmet’le birleşmek üzere Gönen’e gitmişlerdi.²³⁷

Diğer taraftan Padişah Vahdettin’e yukarıda verdiğimiz telgrafi çeken Anzavur Ahmet, hemen akabinde 29.10.1919’da Balıkesir Mutasarrıflığı’na da bir telgraf gönderdi. Anzavur bu telgrafta; İzmir’in işgalinden sonra memleketin geleceğinden endişelenen milletin kendi kuvvetine ve Cenâb-ı Hakk’a istinaden silaha sarıldığı ve kanını bu hususta akıttığı, ancak bazı menfaatperestlerin bu millî hareketten istifade arzusuna kapılarak “Kuvâ-yı Milliye müessi ve müdiran sıfatıyla” harekete geçtiğini bildirerek İttihatçıların en ileri gelenlerinin birkaç yılda toplayamadıkları serveti topladıklarını, bunların vatan duygusundan ve millî haysiyetten yoksun olduğunu, milletin bu gibilere artık tahammülü olmadığını, bu sebeple de milletin padişahın etrafında toplanarak memleketi bu halden kurtarmaya azmettiğini ifade ediyordu. Karesi livası halkının Anzavur’a güveni olduğunu ve bunların istek ve davetlerine uyarak harekete geçtiğini söyleyen Anzavur, bu istek ve davetlere uyarak Balıkesir’deki millî hareketi idare edenlerin hesaplarını kontrol etmek zorunda olduğunu belirtiyordu. Ardından şöyle devam ediyordu: “Binaenaleyh vatanî bir hisle çalışmakta olduğunu anladığımız gün ücret talebinde bulunmayarak bütün bu havalı sekenesinin yek vücud olarak düşman karşısına çıktıklarını beşeriyet görecektir. Netice-i maksadım ve bütün milletin arzusu artık memleketimizin mukadderatıyla bu derece oynanmaması ve masum ahalinin her gün parası soyulmaması lüzumunun gerek Balıkesir’deki erkân heyetine, gerek Memâlik-i Osmaniye’nin her tarafına müstevli bir

²³⁶ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 69. Bu konuda 20. Kolordu Kumandanı Vekili Mahmut Bey 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey’e şunları yazıyor: “Heyet-i Temsiliye’ce Dersaadet’ten alınan mesbuk malûmat.

1- İngilizlere satılmış olan Sait Molla ve hempalarını, İngilizler, Teşkilât-ı Milliye aleyhinde istihdam etmek üzeredirler. 2- Sait Molla Adapazarı’nda Hikmet’e maksad-ı melanetkârâneye sarf olunmak üzere iki bin lira göndermiştir. Hikmet daha para istiyormuş. 3- Sait Molla’nın Ferit Paşa ve Adil (Damat Ferit Paşa Hükûmeti Dâhiliye Nazırı Adil Bey) ile mülakatta bulunduğu ve mebusan intihabatından evvel Kuvâ-yı Milliye’nin dağılması maksadı ile Bab-ı Âli’ye müşterek nota vermeleri için İngiltere Hükûmeti nezdinde teşebbüsât-ı resmîye icrasını talep ettiklerini ve Sait Molla taraftarları çetelerinin Adapazarı, Karacabey ve Zile’de Rumlara karşı ikâ edecekleri harekât-ı tecavüzkârane hasebiyle Kuvâ-yı Milliye’nin asayiş-i ihlâl ettikleri iftirası ileri sürerek maksadın (...) ve İngiliz matbuatının Kuvâ-yı Milliye aleyhine neşriyatta bulunmasının teminini istemişlerdir.” TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 24-11-335 şifre.

²³⁷ Özalp, *Millî Mücadele*, C. II, Belge 89-90. Bunlar takibata alınmışlardı. Bandırma dışında Hacı Ali (Emin Bey) çiftliğinde 31 Ekim 1919’da bunları takiple görevlendirilen inzibat subayı Mülâzimevvel İhsan Efendi ile iki inzibat memuru ve üç süvari tarafından kısırıldı. Burada saklanmakta olan Yüzbaşı Kemal Efendi yakalanarak Bandırma’ya getirildi. Oradan da Balıkesir’e götürüldü. ATASE Arşivi, Kls. 320, Dos. 6, Fih. 79 ve 79-2.

halde yayılan İttihat ve Terakki Fırkası'nın ileri gelenlerinin ıslahından ibaret olduğunun bir vak'a husulüne mahal kalmamak üzere umuma ilânını arz ve rica ederim." Açıkça görüldüğü üzere Anzavur, Kuvâ-yı Milliye'yi İttihatçılık ile özdeşleştiriyor ve soygunculuk ve vatana ihanet etmekle suçluyordu. Halkın ise kendisini desteklediğini belirtiyordu.²³⁸

Mutasarrıf, bu telgrafi Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'ne bildirdi. Bunun üzerine Heyet-i Merkeziye üyeleri toplanarak aldıkları kararı Karesi Mutasarrıflığı'na açık olarak bildirdi. Bir bakıma cevap niteliği taşıyan bu kararda şöyle deniyordu: "Memleketimizin halâs ve istiklâli gibi bir gaye için uğraşan heyetimizin mesai-i milliyesi ve hesabâtı her zaman efkâr-ı umumiyeyi milliyemizin nazar-ı tâmikine maruz olduğu gibi, millete ve resmî makamlara açık olduğu, fakat düşman karşısında ahali-i İslâmiyeyi yekdiğeri aleyhine iğva ve tahrik gibi bir maksad-ı melunane ile hareket ettiğini haber aldığımız Ahmet Bey'in, bu cüretkârane hareketine icabında pek şedit surette mukabele edeceğimiz tabiidir." Yazının devamında da "Binaenaleyh zât-ı âlilerine asayiş-i mahalliye ihlâl kastını tamamiyle muhtevi olan bu gibi bir telgrafi çekecek kadar cüret gösteren muzır bir adamın hükûmet-i seniyece tedip edileceği tabii olduğu..." ifade ediliyordu. Bu durumda gerekirse kendilerinin de tedip hareketine bütün kuvvetleriyle yardımcı olacakları ifade bildiriliyordu. Bilahare bu mesele kolordu ve fırka kumandanlarıyla da müzakere edildi. Neticede Anzavur Ahmet'in askerî kuvvetle (düzenli birlikler) tedibine karar verildi.²³⁹ Bu kararın hemen akabinde Anzavur Ahmet'in Manyas'ta vukua getireceği ihbar olunan yolsuzlukları bastırmak üzere 30 Ekim 1919'da Balıkesir güneyinde Dağıstan köyü taraflarına Balıkesir'den bir müfreze tertip edilerek sevk edildi.²⁴⁰

Bu sırada aynı zamanda Ali Rıza Paşa Hükûmetiyle de yazışmalar olmakta, kuvvet ve talimat istenmekteydi. Hükûmet zorlayıcı tedbirlerin alınmasının yanı sıra meselenin millet arasına nifak sokmamak ve şu nazik zamanda birliği muhafaza etmek için Anzavur olayının, kan dökülmesine fırsat vermeden kuvvetli ikna ve nasihat yoluyla çözümlenmesini istemekteydi.²⁴¹ Bekir Sami (Günsav) Bey de buna uygun olarak Anzavur harekâtının genişlemesini engellemek maksadıyla Çerkez ileri gelenlerini elde etmeye çalışıyor, bu şekilde bir kısım Çerkezleri yanına çekerek ikiye ayırmak suretiyle Manyas'da meydana gelmesi muhtemel olaylara mani olabileceğini ümit ediyordu.²⁴²

Bu gelişmeler olurken Anzavur, 2 Kasım 1919'da 15 veya 50 (tam sayı belli değil) atlı ile Susurluk'a geldi. Halkı alanda toplayarak, onlara artık askerliğin kalmadığını, askerlere de babalarının yanlarına gitmelerini belirttikten sonra kendisinin hilâfeti ve asayişini koruyacağını, Teşkilât-ı Milliye namına toplanan paraların hesabını soracağını söyledi ve subayların 24 saat zarfında Susurluk'u terk etmesini istedi. Anzavur'un etkisi altında

²³⁸ BOA.BEO, Umumi No: 345166; Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 98-99.

²³⁹ Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 99-100.

²⁴⁰ ATASE Arşivi, Kls. 320, Dos. 6, Fih. 77.

²⁴¹ BOA.BEO, Umumi No: 345166, Umumi No: 345276.

²⁴² TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 2-11-335. 61. Fırka'ya şifre.

kalan Susurluk'taki nakliye taburu ve topçu taburunun bir kısım askerleri Anzavur'a katıldı. Bir kısmı da dağıldı. Anzavur buradaki silahlara ve hayvanlara el koydu.²⁴³ Bu gelişme üzerine hareketin Kirmastı (Mustafakemalpaşa) ve çevresindeki Çerkez köylerine yayılmasını engellemek için Bekir Sami (Günsav) Bey tarafından Kirmastı Kuvâ-yı Milliye Kumandanı ile Müfreze Kumandanlığı uyarıldı.²⁴⁴

Durumun bu şekilde gelişmesi üzerine, 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, İzmir Cephesi'nde Yunanlılara karşı kuvvetli bulunmak, cephedeki teşkilatı ve tertibatı arkalarından tehdit edebilecek dâhilî düşmanlara karşı cepheleri müdafaa ve himaye etmek gerektiğini belirterek, bu sebeple Bandırma, Manyas, Susurluk mevkiinde asayiş şiddetle men etmek için Kirmastı'daki kuvvetin 4 Kasım 1919 tarihinde öğle vakti Bandırma'da bulunacak şekilde hareket ettirilmesini, bundan başka kendi fırkasından 250 ile 300 kişinin zabitanı ile beraber gönderilmesini Bekir Sami Bey'den istedi.²⁴⁵ Ayrıca Bursa'dan hareket ettirilecek kuvvetin 7 Kasım 1919 günü öğle vakti Bandırma'ya varmış olmalarının elzem olduğunu da belirtti.²⁴⁶

Esasında daha 3 Kasım 1919'da, 174. Alay Komutanının idaresinde bir kısım kuvvet Bursa'dan hareket etmişti. Bu birlik 4 Kasım günü Karacabey'e geldiği vakit orada Anzavur'la hareket eden Şah İsmail ve Davut çeteleriyle karşılaştı ve bu çeteleri Karacabey'den uzaklaştırdı. Fakat birlik, 5 Kasım günü Çerkezlerin ani hücumuna uğradı.²⁴⁷

Diğer taraftan, daha önce 30 Ekim 1919'da da Balıkesir'den Gönen istikametine Anzavur Ahmet'in harekâtını bastırmak üzere kuvvetli bir müfreze sevk edilmişti. 31 Ekim'de de bu birlik, Anzavur'la birleşmek üzere bölgeye gelmiş olan Yüzbaşı Kemal Efendi'yi yakalamıştı.²⁴⁸

Bu gelişmelerin yanısıra Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin de isteği doğrultusunda, Müslüman kanı dökülmemesi ve meselenin silahsız halli için, Balıkesir Redd-i İlhak Heyet-i Merkeziyesi, Kaymakam Hamdi Bey'i Anzavur'a gönderdi.²⁴⁹ Hamdi Bey Anzavur'la 5 Kasım günü görüştü. Bu görüşme sırasında Hamdi Bey, Anzavur'a, yaptığı hareketin vatana ihanetten başka bir şey olmadığını beyan etti. O sırada sıkışmış olan Anzavur Ahmet işgal olunmuş olacağını ve bu hareketlerden artık kat'iyen feragat ettiğini ve istenirse cephede bir kumanda deruhte edeceğini ifade etti.²⁵⁰ Buna mukabil Ahmet Anzavur, Hamdi Bey'in beyanlarına pek de emniyet etmiyordu. Bu durumda Hamdi Bey Balıkesir'e döndü. 7 Kasım gecesi ise bu sefer Kuvâ-yı Milliye Reisi Hacim Muhittin

²⁴³ BOA.BEO, Umumi No: 345166; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 4/11 (1955), Vesika: 269.

²⁴⁴ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 2.İl.335 Kirmastı'ya iki şifre.

²⁴⁵ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 4/11 (1955), Vesika: 269; TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 2, 3, 4.11.335 şifre Yusuf İzzet Paşa ile görüşme.

²⁴⁶ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, aynı belgeler.

²⁴⁷ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 68; Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. II, s. 161.

²⁴⁸ BOA.BEO, Umumi No: 345166; ATASE Arşivi, Kls. 320, Dos. 6, Fih. 79 ve 79/2.

²⁴⁹ BOA.BEO, Umumi No: 345166; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 4/11 (1955), Vesika: 272.

²⁵⁰ BOA.BEO, Umumi No: 345166; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 4/11 (1955), aynı belge.

(Çarıklı) Bey, bizzat görüşmek ve anlaşmak üzere Anzavur Ahmet'in bulunduğu Geyikler köyüne gitti. Ancak görüşemeyerek geri döndü. Burada edindiği bilgiye göre Anzavur'un mahiyetindeki kuvvet 60 ile 70 kişi arasında idi ve henüz dağılmamıştı.²⁵¹

Anzavur esasında bu görüşmelerden zaman kazanmayı hesaplıyor ve buna çalışıyordu. Nitekim Hacim Mühittin Bey'in tespit ettiği gibi Anzavur, kuvvetlerini dağıtmamıştı ve aşar ambarlarından zahirenin Bandırma'ya naklini engellemektedir. Ayrıca Hristiyan ahaliyi tehdit etmekte ve Müslüman mahalleleri ise, bugün asker ve hükümet yoktur diyerek kışkırtmakta, buralardan adam devşirmeye çalışmakta ve jandarmaların silahlarını, köy halkının da atlarını almaktaydı.²⁵² Bu şekilde Anzavur, kendisinin üzerine gelinmediği bu zaman zarfında bin kadar silahlı adam topladı. Bilahare bunlarla 12 Kasım'da tekrar Susurluk'a geldi ve kışlayı bastı. Buradaki silah, cephane ve toplara el koydu. Burada halka hitaben, Kuvâ-yı Milliye hareketinin bir İttihatçı manevrası olduğunu söyledi ve kendisinin onların aleyhine harekete geçtiğini beyan etti. Aynı zamanda padişaha arz edilmek üzere, Dâhiliye Nezareti'ne telgraf çekti. 13 Kasım 1919 tarihli bu telgrafta, İttihatçılıkla ve ihtilalperver olmakla suçladığı Yusuf İzzet Paşa ve Bekir Sami Bey gibi kumandanların görevinden alınması ve mahkemeye teslim edilmesi istenmekteydi.²⁵³

Dâhiliye Nezareti ise, 13 Kasım tarihli telgrafla, Anzavur'a karşı tedbir alınmasını Bursa valisinden istedi. Ayrıca durumu Harbiye Nezareti'ne de bildirdi.²⁵⁴ Harbiye Nazırı Cemal Paşa Dâhiliye Nezareti'nin mütalaasına nazaran meselenin sulh yoluyla bir şekilde halledilmesini tekrar 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'ya bildirdi.²⁵⁵ Yusuf İzzet Paşa da buna 17 Kasım 1919 tarihli telgrafla cevap verdi. Telgrafta Anzavur'un kim olduğu ve ne yapmaya çalıştığı ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirdi: "Ahmet Anzavur nam şakinin mutlaka Dersaadet'te pek yüksek mehafilin birisi tarafından mürettep mukabil bir hareket-i ihtilaliye ve siyasiyenin fedakâr aleti olduğu tahakkuk etmiştir. Son defa 12 Kasım 1919 günü Susurluk'a geldiği vakit buradaki topları kendilerine aldıktan sonra askerinin kendisine iltihak ettiğinden ve İttihatçı manevrası olan Kuvâ-yı Milliye aleyhine yürümeye başladığından ve buna da muvaffak olacağından bahisle keyfiyetin ol suretle zât-ı akdes-i hazret-i padişahiye arzını yazdığı bir telgrafla Dâhiliye Nazırı Şerif

²⁵¹ BOA.BEO, Umumi No: 345166.

²⁵² BOA.BEO, Umumi No: 345166.

²⁵³ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 13-11-335 şifre; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 4/11 (1955), Vesika: 272; 12/13.11.335 tarihli Balıkesir mutasarrıflığına çekilen telgrafta ise Anzavur'un "Balıkesir'e gitmesi, sırf Yunanlılara karşı müdafaa için olup, yoksa hükümete karşı sû-i fikri ve niyeti olmadığı ve yarın öğleden sonra Balıkesir'e müteveccihen buradan hareket edeceği ve keyfiyetin bu yolda taraf-ı sâmillerine arzı" ifade edilmekteydi. Bu şekilde Anzavur, harekâtını ve esas gayesini yukarıda ilgili bölümde de ifade edildiği gibi gizlemeye çalışıyordu. BOA.BEO, Umumi No: 345166.

²⁵⁴ BOA.BEO, Umumi No: 345166 13 Kasım 335 tarihli şifre.

²⁵⁵ Mersinli Cemal Paşa'nın (Harbiye Nazırı) gayet mahrem telgrafı şöyledir: "Beyne'l-Müslimeyn kan dökülmesine ve memleket asayişinin büsbütün fena bir hale kesbetmesine meydan verilmemek için Ahmet Anzavur'un maiyetiyle Susıgırlık'tan (Susurluk) Demirkapı'ya hareketinden sonra meselenin muslihane bir sûrette halledilmesi hususunda Dâhiliye Nezaret-i Celilesi'nin mütalaası muvafık görülerek ol surette tebligat ifa edilmişti. Buna cevaben 14. Kolordu'dan vürüd eden şifre sûreti pek ziyade câlib-i nazar-ı dikkat görülmekle huzur-ı fahimanelerine takdim kılınmıştır. Ol babda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emridir." BOA.BEO, Umumi No: 345276.

Paşa hazretlerinden rica etmiştir. Ve bu melun adam ahaliye karşı beyanatta zât-ı hazret-i padişah canibinden memuren gönderildiğini söylemek süretiyle ahaliyi iğfale çalışmaktadır.” Son olarak kendi mütalaasını Ahmet Anzavur’un gerek şahsı gerekse taraftarının “ancak şiddetle tedmir ve tedibe layık olduğu” ve “etrafa tevessüü pek ziyade müsait olan bu nevi hareketlerde bidâyetlerinde şiddetle bertaraf edilmediği takdirde mâzallah teâlâ tasvir edilemeyecek derecede vahim netayiç zuhura geleceği” şeklinde ortaya koydu.²⁵⁶

Bir taraftan bu yazışmalar olurken diğer taraftan, Susurluk’a girmesinin ertesi günü Balıkesir’e doğru yola çıkan Anzavur’un kuvvetini karşılamak üzere, top ve makineli tüfek destekli askerî birlik ve Kuvâ-yı Milliye’den oluşan kuvvet yola çıkarıldı.²⁵⁷ Buna mukabil aynı zamanda Anzavur’a talimat ve nasihatte bulunmak üzere eşraf ve mahalli ulemadan oluşan bir heyet Demirkapı’ya doğru yola çıkarıldı.²⁵⁸ Bu arada daha önce Anzavur’un yanına gönderilmiş olan Çerkez Sait Bey geri geldi. Sait Bey Anzavur’un fikrinden vazgeçmediğini beyan etti ve Anzavur’dan 61. Fırka Kumandanı Kâzım Bey’e (Özalp) hitaben yazılmış bir mektup getirdi. Anzavur bu mektupta, gayesinin “Yunan cephesine karşı hakiki ve parasız hizmete amade bir millet ordusu vücuda getirmek olduğunu” belirterek, kendisine karşı alınan tedbirlerin yerinde olmadığını ifade ediyordu. Ardından da “ancak bu tutumda ısrar edilirse, bu durumun İttihatçıları himaye eder bir hareket telâkki olunacağını, bu durumdan da kendisinin sorumlu tutulacağı”nı söyleyerek, 61. Fırka Kumandanı Kâzım Bey’i (Özalp) tehdit ediyordu.²⁵⁹

Bu sırada Anzavur’un üstüne gönderilen birlikler, 15 Kasım 1919’da Demirkapı’nın güneyinde Sultançayırı bölgesinde Anzavur Ahmet’in nöbetçileriyle karşılaşarak çarpışmaya başladı.²⁶⁰ Çarpışma başlamasından az sonra da Anzavur’u takibe memur askerî birlikler bölgeye geldi ve onlar da çarpışmaya katıldı. Aynı zamanda Kirmastı’dan (Mustafakemalpaşa) gelen Kaymakam Rahmi Bey’in kumandası altındaki kuvvetler ile Bandırma’dan gönderilen Yüzbaşı Selim Efendi’nin (Milas Askerlik Şube Reisi) daha önce verilen talimata dayanarak Demirkapı’ya gelen kuvveti, Dereköyü civarında 300’den fazla olan Anzavur taraftarıyla karşılaştı. Bu kuvvetler de burada derhal çarpışmaya iştirak etti.²⁶¹ Böylece 16 Kasım günü her taraftan sarılan Ahmet Anzavur ile yanındaki Şah İsmail, Kadir, Davut, Canbaz Hakkı ve Elkesenin Nuri çeteleri şaşkın durumda 20’den

²⁵⁶ BOA.BEO, Umumi No: 345276, 15-17 Kasım 1919.

²⁵⁷ BOA.BEO, Umumi No: 345166, 14 Kasım 1919 tarihli şifre. Kuvâ-yı Milliye gücü Hamdi Bey emrinde Balıkesir eşrafından Rasim Bey, Hulusi Bey, Hayrettin Bey (Karan), Muzaffer Bey (sonradan Türkiye Büyük Millet Meclisi zabıt kalem müdürü) ve başkalarından kurulu bir süvari kuvveti idi. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 67.

²⁵⁸ BOA.BEO, Umumi No: 345166, 15 Kasım 1919 tarihli şifre. Anzavur Ahmet Yunanlılara karşı cepheye gittiğini bunlara da belirterek esas gayesini gizleyip oyalamak istiyordu. TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 13.11.335 Bursa mahreçli (çıkışlı) şifre.

²⁵⁹ Mektubun tam metni için bkz. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 66.

²⁶⁰ BOA.BEO, Umumi No: 345166, 15.11.335 (1919) Karesi (Balıkesir) Mutasarrıflığı şifresi, TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 14.11.335 Susurluk mahreçli şifre.

²⁶¹ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 67. Kaymakam Rahmi Bey’le birlikte yolda birleşen Mülâzım-ı Sani (Teğmen) Hakkı ve Zekai Efendiler de vardı. Bunların yanlarında on beş piyade ve üç süvari mevcuttu. BOA.BEO, Umumi No: 345166, Karesi (Balıkesir) Mutasarrıflığı ve Bursa-Dâhiliye, 16.11.335 tarihli şifre.

fazla ölü ve daha fazla yaralı vererek darmadağın bir halde kaçmaya başladı. Bu ortamda Anzavur da kaçmayı başardı.²⁶² Ama bu operasyonun hemen akabinde Manyas'a kaçtığı tespit edilen Anzavur Ahmet'i Kaymakam Rahmi Bey'in komutasındaki bir kuvvet takibe aldı.²⁶³ Bu şekilde takibat altında olmasına rağmen Anzavur, bir müddet burada gizlenmeyi başardı.²⁶⁴

Balıkesir ve Bursa yöresinde bu gelişmeler vuku bulurken, mesele İstanbul'da Meclis-i Vükelâ'da görüşüldü ve harekâta devam edilmesi kararı verildi. Ayrıca "ahaliye icabı veçhile nesayih ve telkinat icrası için" Mülkiye müfettişlerinden siyaset bilir bir zatın bölgeye gönderilmesi de kararlaştırıldı. Bu karar Dâhiliye Nezareti'ne şifahen bildirildi.²⁶⁵

2.3. Kuvâ-yı Milliye'nin Gelişmesi Karşısında İtilaf devletleri, İstanbul Hükûmeti (Ali Rıza Paşa Hükûmeti) ve Millî Hareket'in Tavrı

2.3.1. Dördüncü Balıkesir Kongresi

Üçüncü Balıkesir Kongresi'nde, kongrenin 20 Ekim 1919'da dördüncü defa toplanması kararlaştırılmıştı. Ancak Heyet-i Temsiliye'nin 56. ve 61. Fırka Kumandanları vasıtasıyla müdahalesi neticesinde toplanamayıp ertelenmişti. 4. Balıkesir Kongresi, Anzavur Olayı ile Milne Hattı meselesinin yoğunluk kazandığı ve Yunan saldırısının arttığı bir sırada, bir ay gecikmeyle 19 Kasım 1919'da Balıkesir'de toplandı.²⁶⁶ Doğal olarak bu kongrenin gündem maddelerini, o sırada çok önemli meseleler haline gelen Anzavur Olayı, Milne Hattı ve Yunan saldırıları ile Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ne katılma meseleleri oluşturacaktı. İşte bu meseleleri görüşmek üzere toplanan ve üç gün süren kongreye, o sırada mebus seçildiği için Balıkesir'de bulunmayan Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey katılmadı. Kongreye Vehbi (Bolak) Bey başkanlık etti.²⁶⁷

Kongrede ilk olarak Anzavur meselesi ele alındı. Bu çerçevede ilk sözü Merkez Heyeti (Balıkesir Redd-i İlhak Heyet-i Merkeziyesi) adına Vasıf (Çınar) Bey aldı. Vasıf Bey konuşmasında o sıradaki siyasi durumun genel bir açıklamasını yaptıktan sonra, Anzavur harekâtını ve Anzavur'a karşı alınan tedbirleri anlattı.²⁶⁸ Konuşmalardan sonra neticede kongre, Anzavur'a karşı yapılan harekâtı tasvip etti. Aynı zamanda bu harekât sırasında gayret ve fedakârlık gösterenleri de takdir etti.

Kongrede ikinci önemli konu olarak "Milne Hattı" meselesi ele alındı. Kongre, İzmir işgalini devamlı hale getirebilecek olan "Milne Hattı"nın kabul edilemeyeceğini ilan etti. Ayrıca kongre, o sırada bu hattın kabul ettirilmesi ve hattın icap ettirdiği yani Yunanlılara

²⁶² TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, Bursa 21.11.335 tarihli şifre; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 67; BOA.BEO, Umumi No: 345166, 19.11.335 Karesi (Balıkesir) Mutasarrıflığı şifresi; Demirkapı Muharebeleri hakkında geniş bilgi için bkz. Özer, *Kurtuluş Savaşı'nda Gönen*, s. 53-55.

²⁶³ BOA.BEO, Umumi No: 345166, 16.11.335 şifreler.

²⁶⁴ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 24.11.335, Bandırma mahreçli şifre.

²⁶⁵ BOA.BEO, Umumi No: 345276.

²⁶⁶ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 74-75. Kongreye katılan üyelerin kimler olduğu belli değildir.

²⁶⁷ M. Kâmil Su, *Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı*, Ankara: Kurtuluş Ofset, 1984, s. 108.

²⁶⁸ *İzmir'e Doğru*, Sayı 2.

birakılan kısımların işgali için başlatılan Yunan harekâtına karşı, cephelerde büyük çapta faaliyete geçilmesine ve bunu sağlamak için de büyük bir miting yapılmasına karar verdi.²⁶⁹

Kongrenin en önemli gündem maddelerinde birisi de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile ilgili olandı. Yani ad değiştirme ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'yle birleşme meselesiydi. Kongrede bu konu ele alındı. Daha önce bu yöndeki isteğe rağmen, Heyet-i Temsiliye'ye karşı bağımsızlığını sürdürülerek Redd-i İlhak ismi korunmuştu. Şimdi artık İstanbul'un (Ali Rıza Paşa Hükûmeti) Heyet-i Temsiliye'yi tanımış olması ve Müdafaa-i Hukuk hareketini benimseyip kabul etmiş olmasından olacak isim değişikliği kabul edildi ve Redd-i İlhak ismi "Müdafaa-i Hukuk" olarak değiştirildi. Böylece Sivas Kongresi sırasında alınan Anadolu'daki teşkilatların bütünleşmesi kararı yolunda önemli bir adım daha atılmış oldu.²⁷⁰

Kongrenin son oturumunda Heyet-i Merkeziye üyeleri seçilerek belirlendi. Bu seçime göre Osman Bey (Gönen Belediye Reisi), Vehbi Bey (sonradan Karesi Mebusu), Köprülüzade Hamdi Bey, Vasıf (Çınar) Bey, Hulusi (Zarbakoğlu) Bey (sonradan Karesi Mebusu) yeni Heyet-i Merkeziye'yi teşkil etti.²⁷¹

Diğer taraftan kongre çalışmaları başladığı sırada, 16 Kasım 1919'da, Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'nin hedef ve gayesini belirleyen, aynı zamanda kalıcı nitelik kazanmaya başlamış olan İzmir işgaline karşı Kuvâ-yı Milliye'nin sesini duyurmak ve kamuoyu oluşturmak gayesiyle çıkarılması kararı verilen "İzmir'e Doğru" adlı bir gazete çıkarılmaya başlandı. Mustafa Necati Bey, Vasıf Bey (Çınar) ve Esat (Çınar) Bey (Vasıf Bey'in kardeşi) bu gazetenin yazı kurulunu oluşturuyorlardı.²⁷²

Kongrenin bitiminden sonra 25 Kasım 1919'da Miralay Refet Bey (Bele) Balıkesir'e geldi. Balıkesir'de iki gün kalan Refet Bey, 61. Fırka Kumandanı Kâzım (Özalp) Bey ve Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi üyeleriyle millî cephelerle ilgili görüş alışverişinde bulundu. Bilahare Fransız Hükûmeti'nin büyük memurlarından general olan birisiyle görüşmek üzere Bandırma'ya gitti. Bu görüşmeden sonra Refet Bey, Bursa yoluyla İzmir (güney) cephesinde Demirci Mehmet Efe'nin yanına gitti.²⁷³

Bu arada kongrede alınan karar doğrultusunda 28 Kasım 1919'da "İzmir Mitingi" adıyla Balıkesir Belediyesi önünde büyük bir miting tertiplendi. Mitingin ilk ve açılış konuşmasını Müftü Efendi yaptı. Mitingde Vehbi (Bolak) Bey ve Vasıf (Çınar) Bey işgali kınayan ve "Milne Hattı"nın eleştiren heyecanlı konuşmalar yaptı. Miting sonucunda ilgililere iletmek üzere, Vasıf Bey'in konuşmasında açıkladığı hususlar miting kararı olarak belirlendi. Heyet-i Merkeziye azaları Mehmet Vehbi (Bolak) Bey, Vasıf (Çınar) Bey,

²⁶⁹ *İzmir'e Doğru*, Sayı 3; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 75.

²⁷⁰ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 75; Su, *Köprülülü Hamdi Bey*, s. 108.

²⁷¹ *İzmir'e Doğru*, Sayı 3; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 75.

²⁷² Gazetenin Yunanlılarca kendi işgal bölgelerine sokulması yasaklanmıştı. Su, *Köprülülü Hamdi Bey*, s. 108; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 39; Coşar, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, s. 21.

²⁷³ *İzmir'e Doğru*, Sayı 4; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 75.

Hamdi Bey (Köprülü Hamdi Bey), Belediye Reisi Keçecizade Hafız Emin, eşraftan Arabacızade Hafız Mehmet ve yine eşraftan Tirelizade Sabri'nin imzaladığı ve bütün cihan-ı medeniyete acele duyurulması istenen kararlar şunları ihtiva etmekteydi:

1. "İzmir, kahir bir ekseriyet-i nüfus, hakikî bir mülkiyet-i emlak ve arazi, gayrikabil-i inkâr hukuk-ı tarihiye ve milliye itibarıyla tamamen Türk'tür. Milletlerin hak ve saadeti namına vuku bulan ve milyonlarca insanın helâkına mucip olan Harb-i Umumi'den sonra İzmir Yunan işgali altında bırakılarak en feci bir misal-i itisaf gösterilemez.
2. Türk, Yunan idaresi altında yaşayamaz. Türk, bu hakikati Harb-i Umumi'nin felaketlerinden bitap çıkmasına rağmen altı aydan beri döktüğü kanlarla, yaptığı fedakârlıklarla katiyen ispat etmiştir.
3. Seksen bin İslâm muhacirinin manzara-i sefaleti, namuslarına tecavüz edilen binlerce kadının seda-i matemî karşısında Avrupa âlem-i medeniyeti hâlâ lakayt kalacaksa, Türkiçin silâhı başında her neye mal olursa olsun ölmekten başka çare yoktur.
4. Müttefikîn Meclis-i Âlisi'nin Yunan işgal-i muvakkatının devamını taht-ı karara alması, halka karşı gösterilen en büyük bir zulümdür. Türk milleti bunu cebr-i tahakkümün bir neticesi olanak telâkki eder ve kani olmağa mecburdur ki Harb-i Umumi'nin bidâyetinden beri düvel-i fâhime-i İtilâfiyenin ilan ettikleri bütün desatir-i ulviyeye rağmen dünyada milletlerin mevcudiyeti ancak kuvvet ve silâh ile temin edilebilecektir.
5. Türk milleti, Anadolu'nun kalbi olan İzmir'ini kurtarmak için her türlü fedakârlığı ihtiyar edecek ve Yunanlıların saha-i işgalinin tahdit edilip edilmemesi, bu kararı millî üzerine tesir îka edemeyeceğinden, gayesine doğru daha ateşin bir azimle yürüyecektir."²⁷⁴

Bu mitingden sonra aynı maksatla Karesi (Balıkesir) Mutasarrıflığı'nın bütün kazalarında ayrıca mitingler yapıldı ve benzer kararlar alındı.²⁷⁵ Böylece "Milne Hattı"nın tanınmadığı, Yunan işgaline karşı sonuna kadar mücadelenin sürdürüleceği İtilaf devletleri temsilcilerine ve her tarafa duyuruldu.

2.3.2. General Milne'nin Girişimlerine Devam Etmesi

Bölgede yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra Yunanlıların başlattığı saldırıların da başarısızlığa uğraması üzerine General Milne, tehditkâr bir üslûpla kaleme alınan bir notayı 1 Aralık 1919'da İstanbul Hükûmeti Harbiye Nezareti'ne gönderdi. Notada; "3 Kasım tarihli mektubumda bildirdiğim hattın geçen ayın yirmi birinde²⁷⁶ neticelenen işgali, Yunan kuvvetlerine pek mühim zayiata sebep olduğunu şimdi haber aldığımı zât-

²⁷⁴ *İzmir'e Doğru*, Sayı 5; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 76-77.

²⁷⁵ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 77.

²⁷⁶ Bu tarihi Tayyip Gökbilgin kitabında 21 Ekim 1919 olarak veriyor. Bu yanlıştır. Esası belgelerde geçtiği gibi 21 Kasım 1919'dur. Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, s. 247.

ı sâmillerine bildirmekle şeref duyarım. Bu zayıf orada silahlı Türk kıtalarının bulunmaması gereken bir günde hattın İzmir cihetindeki kısmında, Ödemiş'in doğu güneyinde bulunan Kurucaova civarında vuku bulmuştur. Ben bu harekete doğrudan doğruya bir itaatsizlik nazarıyla bakarım. Hatta Türk kıtalarının kaldırılması için gayret harcanmadığına dahi hükmeyleyiyorum. Sulh Konferansı adına verilen bu gibi emirlerin icrası hususunda Osmanlı Hükûmeti'ni mesul tutarım. Meseleyi derhal Sulh Konferansı'na arz ve iblağ edeceğim." denmekteydi.²⁷⁷

General Milne'nin hükûmete baskı yapmak istediği belli olan oldukça ağır bu notasına, Harbiye Nazırı Cemal Paşa derhal cevap verdi, Cemal Paşa bu cevabında, "Tespit edilen hattın kabûlünün Harbiye Nezareti'ne ait bir keyfiyet olmadığını, buna hükûmetin karar verebileceğini, notadaki iddiaları kabul etmeyeceğini, çok kan dökülmesi olaylarına Yunanlıların sebebiyet verdiğini, bu bakımdan Yunan mezalimi karşısında meydana gelen Müslüman Türk halkının direnişini men edecek durumda mevki itibariyle muktedir olamayacağını" belirtti.²⁷⁸ Esasında yukarıda verdiğimiz yazışmalarında yer alan değerlendirmelerinde görüldüğü gibi Cemal Paşa Milne'ye verdiği cevapta, kendisinin de kabul etmediği "Milne Hattı" ile ilgili bir şey yapamayacağını ifade ediyordu.

General Milne bu teşebbüslerde bulunurken 14 Kasım 1919'da İngilizler, İzmir'e 8 tabur asker çıkarmış ve Fransızlara da 6 tabur askeri İzmir'e göndermelerini teklif etmişlerdi. Ancak Fransızlar bu teklifi kabul etmediği gibi,²⁷⁹ bu sırada beliren Bursa'nın İngilizlerce işgali meselesi Bursa'da yatırımı bulunan Fransa'yı endişelendirmişti. Bunun üzerine, o sırada İstanbul'dan Paris'e gitmekte olan Franchet D'Esperey'nin mümessili Binbaşı Brisson güzergâhı değiştirerek Fransız gemisi ile beraber 9 Kasım 1919'da Mudanya'ya gelmiş, oradan da Bursa'ya geçerek Fransız muhibbi olarak tanınan Vali Hazım Bey'i ziyaret etmişti.²⁸⁰ Bir de Fransızların malı olan Mudanya-Bursa demir yolu hattının korunması için Mudanya'ya dokuz askerden ibaret bir Fransız kuvveti çıkarılmıştı. Bunların katiyen hattın muhafazası dışında hiçbir olaya karışmayacakları da Bursa'daki Jandarma Müfettişi ve Fransız Mümessili Capdeville tarafından ifade edilmişti.²⁸¹ Bu sırada İtalya ve Fransa Fevkalâde Komiserleri Kuvâ-yı Milliye yanlısı bazı beyanatlarda da bulundular.²⁸² Henüz tam olarak neticelenmemiş olan "Milne Hattı" meselesi bilahare görüleceği üzere bir müddet daha gündemi meşgul etti.

²⁷⁷ BOA.BEO, Umumi No: 346353; Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, s. 247.

²⁷⁸ BOA.BEO, Umumi No: 346353; Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, s. 247.

²⁷⁹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 14.11.335 tarihli şifre.

²⁸⁰ Bekir Sami Bey bu ziyareti şöyle değerlendiriyor: "...ki bendeniz bunu bir talimata atfediyorum. Zira arzusu ile gemi Mudanya'ya kadar yolunu değiştirmezdi. - Beyanat-ı âtîde bulunmuştur. 1- Bursa'da anâsır-ı gayrimüslimeye karşı asayişsizlik vuku bulursa İngilizler derhal Bursa'yı işgal edeceklerdir. 2- İngilizler kabineyi iskat için fevkalâde çalıştıkları Türk efkârı umumiyesini Fransızlar aleyhine çevirmek için de muhtelif beyannameleri İstanbul'da duvarlara yapıştırdığı 3- Karadeniz'de külliyetli miktarda esliha ve cephaneye çıkarak muhtelif mahallerde Kuvâ-yı Milliye'yi imha için teşkilat yapmaya uğraşmakta olduğu." TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 9.11.335 (1919) tarihli şifre.

²⁸¹ BOA.BEO, Umumi No: 345166.

²⁸² Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 77.

2.4. Millî Hareket'e Muhalif Grubun Devam Eden Girişimleri ve Neticeleri

2.4.1. Anzavur Ahmet'in Yeniden Toparlanması

Bir tarafta bu gelişmeler olurken diğer tarafta Manyas taraflarında bir müddet gizlenen Anzavur Ahmet 22 Kasım 1919'da, Bandırma kazası dâhiline gelerek yeniden teşkilatlanmaya başladı. Adamlarından olan Kadir ve Nuri, köyleri dolaşarak yeniden kuvvet toplamak için çalışmaya başladı.²⁸³ Bir miktar adam toplamayı da başardı. Bu durumda Biga'ya hücumları mümkün görüldüğünden, Biga Kuvâ-yı Milliye Reisi hükûmetten kuvvet talep etti.²⁸⁴ Bunun üzerine Hükûmet (Ali Rıza Paşa Hükûmeti), Anzavur Ahmet'in yeniden bir hadiseye meydan vermesine engel olmak için Dâhiliye ve Harbiye Nezareti'ni harekete geçirdi. Bu nezaretler de kendi nezaretlerindeki ilgililere gerekli talimatları verdi.²⁸⁵

Ancak gerekli tedbirler hemen alınmadığından epey kuvvet toplamayı başaran Anzavur, 24 Kasım 1919'da 50-60 süvari ile Gönen'i işgal etti. İlçedeki hükûmet merkezini ve telgrafhaneyi kontrol altına aldı. Gönen kaymakamını tevkif etti. Savcı ve Jandarma Kumandanı Ziya Efendi'yi azletti. Hapishaneyi tahliye etti. Hırsızlık, soygunculuk ve talan yapan adamları tarafından da Gönen yağmalandı.²⁸⁶ Gönen Belediye Reisi Tevfik Efendi kendisine taarruz edileceğini anlayarak ilçeden daha önce ayrılmıştı. Bilahare Gönen'de teşkilat oluşturan Anzavur, ilçenin giriş ve çıkışlarını kontrol altına aldırdı. Bu arada kuvvetleri de 150-200 civarına çıktı.²⁸⁷ Bu sırada İdris namında biri (Çerkez) İstanbul'dan kendisine talimat getirdi.²⁸⁸

Anzavur, Gönen'i tamamen kontrol altına aldıktan sonra buradan Bandırma Kaymakamlığı'na bir telgraf çekti. Telgrafta "Birkaç haftadan beri bu havalide dolaştığımı, Yunanlılar geliyor diyerek İzmir havalisindeki masum ahaliyi birçok silah atışı ile firar ettirdikten sonra mallarını gasp edenlerin yaptıklarının artık tahammül edilemeyecek hale geldiğini, kendisinin halkın reisleri tarafından davet edilerek Karesi livasına geldiğini ve bu hallere son vereceğini" belirterek, Bandırma kaymakamından kendisine katılmasını istedi. Ayrıca Anzavur yine gittiği her tarafta padişah adına hareket ettiğini propaganda etmekteydi. Bu sebeple 61. Fırka (Tümen) kumandanı, 28 Kasım 1919'da meseleyi Harbiye Nezareti'ne bildirdi. Telgrafta durum şu şekilde beyan edilmişti: "Ahmet Anzavur şimdiye kadar gezdiği yerlerde zât-ı şâhâne namına icraata memur olduğunu ve bunun için elinde ferman mevcut bulunduğunu ilan ederek Susurluk'ta topçu ve nakliye efradını terhis cesaretinde bulunmuş idi. Bu adamın zât-ı şâhâne namına hareket ettiğini ilan eylediği halde, hükûmet-i mülkiyenin bunu faalen tekzip etmek üzere elan kat'i bir

²⁸³ BOA.BEO, Umumî No: 345166.

²⁸⁴ BOA.BEO, Umumî No: 345166, 23.11.35 (1919) Dâhiliye şifre.

²⁸⁵ BOA.BEO, Umumî No: 345166, 24.11.335 (1919) Dâhiliye şifre.

²⁸⁶ BOA.BEO, Umumî No: 345166.

²⁸⁷ BOA.BEO, Umumî No: 345166, 25.11.335 Bandırma; Özer, *Kurtuluş Savaşı'nda Gönen*, s. 55 vd.

²⁸⁸ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 24.11.335 Bandırma Yusuf İzzet (Paşa) şifre.

icraatta bulunmadığını..." Bunun üzerine Harbiye Nazırı Cemal Paşa, durumu 7 Aralık'ta Sadaret'e aktararak Anzavur Ahmet'in iddialarının resmen tekzip edilmesini rica etmişti.²⁸⁹

Olayların bu şekilde gelişmesi üzerine hükûmet ile bölgedeki askeri birlikler ve Kuvâ-yı Milliye birlikleri tekrar harekete geçti. Daha önce Anzavur'u takiple görevli kuvvete, Biga'dan Kara Hasan çetesi, Bandırma'dan Yüzbaşı Rıza Bey'in emrindeki kuvvetler eklendi. Ayrıca Salihli Cephe Kumandanı Ethem Bey (Çerkez Ethem) de 50 atlısı ile bu kuvvetlere katıldı. Bu şekilde takviye edilen birliklerin Gönen'e yürümesi üzerine, Anzavur Ahmet Kirmastı (Mustafakemalpaşa) yönüne doğru çekilmeye başladı. Neticede Kirmastı yakınında Apolyont gölü (Uluabat Gölü) civarında Söğütalan köyünde 30 Kasım günü Anzavur ve yanındakilerle takip müfrezesi arasında şiddetli çarpışma meydana geldi. Çarpışma neticesi Anzavur'un en yakın adamlarından Şah İsmail ölü, yine Anzavur'un önemli adamlarından Sefer yaralı ele geçirildi. 50 kişiden ibaret kalmış olan Anzavur'un diğer adamları ise ağır silahları terk ederek dağlara çekilip dağıldı.²⁹⁰ Takip Müfrezesi bunları takibe aldı. Bu müfrezeye Biga Kaymakamlığı'nın emri ile Biga kuvvetleri de katıldı. Bu sırada Anzavur'un firarına meydan verilmemesi için Çanakkale Mutasarrıflığı'ndan sahilin kontrol altına alınması istendi.²⁹¹ Balıkesir Mutasarrıflığı da Anzavur ve adamlarının takibine katıldı. Bu sırada Anzavur'un beş kadar adamıyla Balıkesir taraflarına firar eylediği tespit edildi ve Yunanlılara iltihak etmeye çalıştığı haber alındı. Bunun üzerine Anzavur'un adamları ile birlikte Yunanlılara iltihakını önlemek ve yakalamak için İvrindi - Soma ve Akhisar mıntıkaları kumandanlıklarına talimat verildi. Ancak bütün her yönde takibe rağmen Anzavur'un yakalanması mümkün olmadı.²⁹²

Hadiseler bu biçimde gelişirken 4 Aralık 1919'da, bölgedeki Çerkezlere nasihat etmek üzere İstanbul Muhafızı Ahmet Fevzi Paşa (Big) iyi niyetle Balıkesir'e geldi. Buradan Gönen'e ve Manyas'a geçti. Kendisi buralarda teskin edici nasihatlerde bulundu, fakat etkili olamadı. Yalnız Çerkezler zaman kazanmak için suret-i haktan görünerek Ahmet Fevzi Paşa'ya yumuşak davrandı.²⁹³ Anzavur'un 25 Kasım 1919'da Manyas'tan geçtiği öğrenildi. Yine bu sırada Kirmastı (Mustafakemalpaşa) hadisesi faillerinden ve Anzavur'un adamlarından Davut Çetesi'nin de Kepsut nahiyesi üzerinden Kirmastı'nın Soğucak karyesi istikametine doğru geçtiği haber alındı. Bunun üzerine kendisi takibe alındı.²⁹⁴ Bu gelişmeler olurken Yusuf Ziya Bey'in Bandırma Kaymakamı'ndan aldığı 17

²⁸⁹ BOA.BEO, Umumî No: 345166.

²⁹⁰ BOA.BEO, Umumî No: 345166. Balıkesir ve Hüdavendigâr (Bursa) ve Bandırma şifreleri; TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 30.11.335 Bursa çıkışlı şifre.

²⁹¹ BOA.BEO, Umumî No: 345166, 2.12.335 Dâhiliye şifre.

²⁹² Bu konuda birkaç belge mevcuttur. Ancak belgelerden Anzavur'un nerede olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Yani Anzavur'un nerede olduğu belgelerde yer almamaktadır. BOA.BEO, Umumî No: 345166.

²⁹³ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 70-71. Ahmet Fevzi Big 1871 Düzce doğumludur. 1947'de vefat etmiştir. Çerkez Ubih aşiretindedir. Daha fazla bilgi için bkz. *Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1972, s. 15.

²⁹⁴ BOA.BEO, Umumî No: 345166, 29.12.335 Dâhiliye, şifre.

Aralık 1919 tarihli istihbarata göre, Anzavur'la bir İngiliz subayı görüşmelerde bulunmuştu. Bu durumda Anzavur'un İngiliz para ve teşvikleriyle hareket ettiği kanaati daha da güçlendi.²⁹⁵ İlk Anzavur hadisesi şimdilik bu şekilde sonuçlanmış oluyordu. Ancak Anzavur tam olarak etkisiz hale getirilememişti.

2.4.2. İlk Anzavur Olayının Ortaya Çıkardığı Problemler

Millî Hareket'e muhalif blokun gayelerine erişmek için kullanmak istedikleri Anzavur Olayı, vuku bulduğu yerlerde etnik çatışmaya dönme istidâdı göstermişti. Nitekim İstanbul basınının bir kısmında özellikle *Alemdar* gazetesinde, Anzavur Olayı, Türklerle-Çerkezler arasında idaresizlik yüzünden çıkmış bir ihtilaf olarak gösterilerek Ali Rıza Paşa Hükûmeti'ne yüklenilmekteydi. Esasında mesele tabii ki bu değildi. Ancak Ayvalıkdere mevkiinde meydana gelen çarpışmalardan sonra olay, Türklük-Çerkezlik meselesi haline gelme potansiyelini gösterdi.²⁹⁶ Bu durum karşısında Karesi Mutasarrıfı 15 Kasım 1919'da Dâhiliye Nezareti'ne, Anzavur ve ona tabi olanların esasında millî teşkilat yöneticilerine karşı olduğunu, bölgedeki Türklerle Çerkezler arasında huzursuzluk ve nefret bulunmadığını, ancak bir çatışma çıkması halinde iki taraf arasında böyle bir meselenin ortaya çıkacağını ve vahim bir şekil alacağını belirten bir telgraf çekti.²⁹⁷ Bunun üzerine hükûmet, siyaseten etkili mülkiye müfettişlerinden bir kişiyi nasihatçi olarak bölgeye gönderme kararı aldı.

Meselenin bu şekle dönüşmesinde, Gönen harekâtı için Biga Kuvâ-yı Milliyesi'nden gelen ve müstesna bir hal olmak üzere hükûmetin ve kolordunun hatta Karesi Müdafaa-i Milliye Heyet-i Merkeziyesi'nin hükmü ve nüfuzu haricinde addedilen Hacı ve Kara Hasan kumandasındaki çetelerin rolü söz konusuydu. Çünkü bu çeteler, Anzavur'a karşı hareket edeceği yerde bazı geçmiş hadiselerin intikamını almak fikri ve maksadıyla Çerkez köylerine giderek yağmakârlığa başlamışlar, bölgeye gelirken yolda Şah İsmail'in zevcesine ait çiftlikten ve Çerkez Hasan'dan zorla atlarını almışlardı. Bunun üzerine Çerkezlerle bu çete ve bu çeteyi tazyik eden diğer bir Arnavut kuvveti arasında çarpışma vukua gelmişti. Bu sırada Gönen'den Anzavur'a karşı hareket ettirilmiş olan başka bir kuvvet de Kara Hasan çetesi ile birleşerek çatışmaya katılmıştı. Bu şekilde Gönen havalisinde Anzavur meselesinden daha mühim olarak bir Türklük-Çerkezlik meselesi ortaya çıktı.²⁹⁸

Bu gelişme üzerine bölgeye derhal bir nizamiye piyade alayı gönderildi. Aynı zamanda önceki bölümde belirttiğimiz gibi İstanbul Muhafızı Çerkez Ahmet Fevzi Paşa (Big), 4 Aralık 1919 günü İstanbul'dan Bandırma yoluyla Balıkesir'e geldi. Ahmet Fevzi Paşa bilahare Gönen'e oradan da Manyas havalisine gitti. Buradaki Çerkez yerleşim yerlerini dolaştı. Bu arada bölgeye bir de mülkiye müfettişi gönderilmişti.²⁹⁹

²⁹⁵ BOA.BEO, Umumî No: 345500, Mülkiye Müfettişi Ziya Bey'in raporu.

²⁹⁶ BOA.BEO, Umumî No: 345500.

²⁹⁷ BOA.BEO, Umumî No: 345166.

²⁹⁸ BOA.BEO, Umumî No: 345276.

²⁹⁹ 5 Aralık 1919. Mülkiye Müfettişi Ziya Bey'di. BOA.BEO, Umumî No: 345500, 17 Ocak 1919.

Bunun dışında Harbiye ve Dâhiliye Nezaretlerinin her biri kendilerine bağlı 14. Kolordu Komutanı ve Karesi Mutasarrıfı'ndan birer şifre telgrafla bu gibi kuvvetlerin dağıtılmasını istedi.³⁰⁰ Bunun üzerine bilahare Kuvâ-yı Milliye kumandanı Hamdi Bey (Köprülü), Kara Hasan çetesini³⁰¹ Biga'da bir tertiple bertaraf ederek kuvvetlerini dağıttı.³⁰² Diğer taraftan bölgeye gönderilen Ahmet Fevzi Paşa, Gönen'den 10 Aralık 1919'da 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'ya, suçluların affedilmeleri ile ilgili bir rapor yazdı.³⁰³ Ahmet Fevzi Paşa'nın bu yönde talebi üzerine Yusuf İzzet Paşa, "galeyanın teskini için Anzavur'un mevkuf bulunan avenesinin serbest bırakılmaları" hususunda Gönen'deki müfreze kumandanına emir verdi. O sırada bölgede bulunan Hurşid Paşa da kumandanlığın bu hareketini tasvip etti.³⁰⁴ Hatta bu durumda bir kısmı serbest bırakıldı. Ancak bunu Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi uygun bulmamaktaydı.³⁰⁵ Esasında Gönen'de Ahmet Fevzi Paşa'nın nasihati Çerkezlere pek tesir etmemişti. Bu sebeple daha evvel Anzavur'un yanında iken Ahmet Fevzi Paşa'nın nasihati üzerine köyüne dönmüş olan Şevket Bey'e, Gönen'e telgraf çektirilmesi uygun görülmüştü, fakat bu girişim de fazla etkili olmadı.³⁰⁶

Bu durumda bölgede bulunan Mülkiye Müfettişi Yusuf Ziya Bey, vaziyeti Dâhiliye Nezareti'ne aksettirerek, "ahval ve vekayii müteaddit makamat yerine ancak makam-ı livaca (Balıkesir Mutasarrıflığı makamı kastediliyor) takip ve idaresinin lüzum ve ehemmiyetli olduğunu... bu hususun makam-ı livada evsaf-ı mukteziyeyi haiz bir ehil bulunmasıyla temin edilebileceğini" belirtti.³⁰⁷ Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, hükûmet tarafından Karesi Mutasarrıflığı'na tayin edilmiş olan eski mutasarrıf İzzet Bey'in bir an önce göreve başlatılması için Sadaret'e yazı yazdı.³⁰⁸

³⁰⁰ BOA.BEO, Umumi No: 345276, 14.12.1919 Dâhiliye telgrafi.

³⁰¹ Kara Hasan Bigalı'dır. 1. Dünya Harbi'nde Biga bölgesinde eşkıyalık yapmış, bilahare aftan yararlanarak şehre inmiş, ancak adamlarını dağıtmayarak şehirde büyük söz sahibi olmuş, herşeye karışmaya başlamıştı. Millî Mücadele başlarında ise Biga Kuvâ-yı Milliyesi'ne kazanılmıştı. Fakat yine de başına buyruk hareket etmekteydi. Özer, *Kurtuluş Savaşı'nda Gönen*, s. 68-71.

³⁰² Geniş bilgi için bkz. Zühtü Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 31-34. Hurşid Paşa Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği raporunda Türklük - Çerkezlik meselesi hakkında şunları yazıyor: "Anzavur meselesinin bidâyet-i tahaddüsünde gerçi makam-ı acizice bu vakânın tevsi-i daireye sirayet edememesi için her türlü tedabir-i müslihaneye teşebbüs vaz' edilmesi tariki tercih ve ihtiyar olunmuş ise de diğer taraftan da her türlü ihtimale binaen kuva-yı askeriyenin dahi muavenetine müracaat edilmiş idi. Ancak hadisenin henüz tevessü etmeden bastırılması ve bu yüzden mahal bırakılmaması gibi bir maksad-ı ihtiyatkâriye münbais ve hâl ve zamana muvafık olan makam-ı nezaretin şu tedbiri mahal cihet-i askeriyesince her nasılsa kendi nokta-i nazarlarına muvafık görülmemiş ve sûret-i evvelce münferit 14. Kolordu Kumandanlığı'nın telgrafnameleriyle Harbiye Nazırı paşa hazretlerinin o babdaki emirnamesinde sarahaten muharrer olduğu üzere gayrimesul olan ve intikam hissiyle hareket eden kuvvetlerin de takibata iştirakleri sûretiyle hadisenin tevessüüne ve işin şekl-i asliyesinden çıkarılarak Gönen havalisinde Türklük ve Çerkezlik meselesinin tahaddüsüne sebep verilmiştir" BOA.BEO, Umumi No: 345500, 17-18.12.1919.

³⁰³ Özalp, *Millî Mücadele*, C. II, s. 172-179, Belge 98.

³⁰⁴ Yusuf İzzet Paşa, Çerkezlere gönderdiği nasihatçiler vasıtasıyla "Anzavur'un padişah tarafından gönderildiği söylentilerinin yalan olduğunu, bunu aralarından kovmalarını ve onunla beraber olmadıklarını, padişaha sadık olduklarını Başbakanlığa ve Harbiye Nezareti'ne bildirmelerini, eğer bunları yaparlarsa Anzavur'a katılanların affı için aracılık edeceğini" bildirdiğini, Ahmet Fevzi (Big) Paşa'ya gönderdiği telgrafta (11.12.1919) belirtiyor. Özalp, *Millî Mücadele*, C. II, Belge 98.

³⁰⁵ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 3, 6.1.1336, Kongre mahreçli şifre.

³⁰⁶ BOA.BEO, Umumi No: 345500, 17.12.1919.

³⁰⁷ BOA.BEO, Umumi No: 345500, 17-18.12.1919.

³⁰⁸ BOA.BEO, Umumi No: 345500, Aynı Belge.

Bu mesele ve bölgedeki farklı uygulamalar, aynı zamanda yöneticiler arasındaki ikiliğe ve itimatsızlığa sebep oldu. Nitekim 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'nın tutumu ve faaliyetleri, Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'ni endişeye sevk etti. Bu durumda Yusuf İzzet Paşa'nın tutumu, Garbi Anadolu Heyet-i Merkeziyesi adına Heyet-i Temsiliye'ye ve Harbiye Nezareti'ne rapor edildi. Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa, 6 Ocak 1920 tarihli şifre telgrafla, 20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut Bey aracılığıyla durumu 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami (Günsav) Bey'den sordu ve Yusuf İzzet Paşa hakkında tarafsızca kanaat ve mütalaalarını istedi.³⁰⁹

Bekir Sami Bey buna 7 Ocak 1920 tarihinde şu cevabı vererek kanaat ve mütalaasını bildirdi: "Mıntika dâhilinde bulunan Karacabey'de katiyen bir Çerkez içtması yapılmamıştır. Pek büyük ümitler ve gayretlerle mahâfil-i âliye-i malûmeden idare edilen Anzavur harekâtının sönmesinde şüphesiz Yusuf İzzet Paşa'nın şahsı ile gösterdiği hüsnüniyet ve gayretin büyük tesiri olmuştur. Kuvâ-yı Milliye namına gelen her şey gönderilmekte ise de Yusuf İzzet Paşa kolordunun ihtiyacı olarak 1200 tüfenk alıkoymuştur. Yusuf İzzet Paşa'nın şimdiye kadar büyük bir hiss-i samimiyet ve muhabbetle merbut olduğu vatana en son ve âlî hidematını ifada hiçbir zaman tereddüt etmemiş olduğuna kanaat getirdim. Hakayika gayrivâkıf nifakçı ve evhamperest insanların pek mühim anlarda zât-ı sâmîlerini işgale çalışmaları cidden şâyân-ı teessüftür. Anzavur harekâtı bir Çerkez meselesi değildir. Doğrudan doğruya bir fırka meselesi olduğu maruzdur."³¹⁰

İlgili belgelerden, Anzavur'un üstüne gidilirken ona mütareke akdi talebinde bulunulduğu anlaşılmaktadır. Ancak buna hükûmet şiddetle karşı çıkmış ve bunun nereden kaynaklandığı Dâhiliye ve Harbiye Nezaretleri tarafından araştırılmıştır. Neticede mesele, Sadaret tarafından gönderilmiş olup halen bölgede bulunan Hürşit Paşa'ya 22/23.12.1919 tarihli bir şifre ile izah edilmiş ve meselenin nazikçe ve arabuluculukla çözülmesi istenmiştir.³¹¹

Nihayet yapılan girişim ve nasihatlerle Türkçülük-Çerkezlik meselesinin büyüyüp genişlemesine engel olundu ve anlaşmazlık çözümlendi. Böylece çok büyük tehlike oluşturabilecek bir durum önlenmiş oldu.

2.4.3. Yalovalı İbo Meselesi

Adapazarı ve Balıkesir yöresinde yukarıda ifade ettiğimiz gelişmeler vuku bulurken, İstanbul'daki millî harekete muhalif çevreler tarafından desteklendiği anlaşılan Yalovalı İbo Orhangazi, Yalova ve Karamürsel taraflarında, faaliyete geçti. Bu kişi, İstanbul'da Ferit Paşa ve eski Dâhiliye Nazırı Reşit Bey'le görüştüktan sonra Yalova'ya gelip burada Bekçi Teşkilâtı adı altında bir teşkilat oluşturmak için Yalova ve çevresinde şahıslar toplamaya başladı. Kısa zamanda Bekçi Teşkilatı'na iki-üç yüz kişi kaydetti. Bu iş için Dâhiliye Nezareti'nden külliyetli miktarda para aldığı da söylenen İbo, Yalova'da teşkilatı

³⁰⁹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 3, 6.1.336 (1920) yukarıda metindeki aynı belge.

³¹⁰ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 3, 7.1.336 (1920) Bursa mahreçli şifre.

³¹¹ BOA.BEO, Umumi No: 345500.

tamamlandıktan sonra, bunu Orhangazi, Gemlik kazalarına doğru yaymak ve Bursa'ya kadar genişletmek düşüncesindeydi. İbo, propagandalarında, bu şekilde bir teşkilat oluşturmasının bölgede asayişin temin etmek maksadıyla olduğunu söylemekteydi.³¹² Ayrıca İbo'nun, Orhangazi kazasına bağlı Cengiler ve Yeniköy adlı Ermeni köylerine giderek ferman ve beyanname dağıtacağı da gizli ve fısıltı halinde söylenmekteydi.

Bu gelişmelerden ötürü Orhangazi'deki millî teşkilat endişe içindeydi. Bu bakımdan millî teşkilatın heyet-i idaresi namına Bahattin adlı biri, bu durumu Bursa Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'ne 19 Kasım 1919'da bildirdi. Aynı zamanda kaza kaymakamı da kazaya gelmesi muhtemel İbo'ya karşı yeterli müdafaa mevcut olmadığını belirterek, kâfi miktarda kuvvet gönderilmesini vilayete yani Bursa'ya yazdı. Ayrıca Orhangazi Heyet-i İdaresi "ahval ve vaziyeti yakından ve mahallinden tetkik etmek üzere" bölgeye gideceği haber alınan Celâl Bey'in "yarın behemehâl burada bulundurulması ehemmiyetle maruzdur" diyerek hemen gelmesini istedi.³¹³

Diğer taraftan Millî Mücadele'yi destekleyen İstanbul'daki gruplar (özellikle Karakol Teşkilâtı) eşya-yı tüccariye (bu ad altında Anadolu'ya silah ve cephane gönderilmekteydi) için Karamürsel'i merkez olarak seçtiklerini 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami (Günsav) Bey'e bildirdi. Bunun üzerine Bekir Sami Bey, Yalova'daki olayları, 2 Aralık 1919'da bir şifre telgrafla Dersaadet'teki Bahr-î Sefid Boğazı (yani Çanakkale) Mevki-i Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket Bey'e bildirdi. Bekir Sami Bey telgrafta şöyle diyordu: "Yalova ve Gemlik'te İngilizlerin delâleti ile Rum ve Hürriyet ve İtilafçıların müştereken bir merkez-i iğtişâş vücuda getirmeye çalıştıkları ve Yalova'nın hemen cenubunda Samanlı karyesini merkez ittihaz ettikleri ve İbo namında bir reise motor tahsis ettikleri haber alınmış ve bu işlerle alâkadarların kısmen isimleri elde edilmiştir." Bekir Sami Bey bölgenin durumunu böylece ortaya koyduktan sonra bölgedeki diğer eşkiyadan da bahsederek Mudanya'nın merkez seçilmesini uygun gördüğünü bildirdi.³¹⁴ Yalovalı İbo bir müddet sonra millî teşkilat taraftarlarınca elde edildi. Miralay Şevket Bey bu durumu 20.12.1919'da Bekir Sami Bey'e "Yalova'daki İbo tamamen elde edilmiştir. Her hususta lehimize çalışacağını ve katiyen bir fenalıkta bulunmayarak meşru işler ile meşgul olacağını vaat ve temin eylemiştir" şeklinde bildirdi.³¹⁵

Bu sırada İngilizler Damat Ferit Paşa ile birlikte, Gürcü İbrahim diye birini, Millî Mücadele yanlısı olarak gördükleri 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'yı yok etmek üzere görevlendirmişti. Ancak bu kişi, bilahare bu eylemi gerçekleştirilmeden millî kuvvetler tarafından sıkıştırılarak yanındaki silahlı çetesiyle birlikte ortadan kaldırıldı.³¹⁶

³¹² TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 2.12.1335 Bursa mahreçli şifrede Bekir Sami Bey'in bildirdiğine göre "Gemlik'in 10 kilometre şark-ı şimalisinde Kumla karyesi Laz ve Gürcülerden mürekkep yüz kişilik bir çete tarafından" basılmıştı.

³¹³ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 19.11.1335 (1919) Bursa şifre.

³¹⁴ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 2.12.335 (1919) Bursa şifre.

³¹⁵ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 2.12.1335 Beşiktaş (İstanbul) şifre.

³¹⁶ Ertürk, *Millî Mücadele'de Teşkilât-ı Mahsusa*, s. 245-246.

2.5. Güney Marmara Bölgesindeki Kuvâ-yı Milliye Birliklerinin İhtiyaçlarının Temini Meselesi ve Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin Tutumu

Kuvâ-yı Milliye'nin ihtiyaçları yiyecek ve giyecek ile silah ve cephane olarak iki kısımda mütalaa edilebilir. Esasında Kuvâ-yı Milliye'nin ilk dönemlerinde mali kaynağa pek ihtiyaç duyulmamıştı. Çünkü bu dönemde askerî depolardan ihtiyaçlar çeşitli şekilde karşılanmıştı.³¹⁷ Mesela Batı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye'ye destek veren 61. Fırka'nın depolarındaki silahlar Kuvâ-yı Milliye'ye dağıtılmıştı. Aynı zamanda bölgedeki efeler ve eşkiya elde edilerek Kuvâ-yı Milliye müfrezeleri oluşturulmada faydalanılmıştı. Bu şekilde silah ve cephane ihtiyacı karşılanmaya çalışılırken, depolardaki silahların mekanizmasız ve topların kamasız olması gibi önemli zorluklarla da karşı karşıya kalınmıştı.³¹⁸ Çünkü bu malzemelerin çoğu İtilaf devletlerince İstanbul'a götürülmüş ve oradaki depolarda bulunmaktaydı.³¹⁹ Bu bakımdan İstanbul'da oluşturulan çeşitli gizli gruplar, çeşitli yollarla temin ettikleri silah, cephane ve çeşitli malzemeyi, Karadeniz limanlarından, İzmit üzerinden veya Marmara'da Karamürsel, Bandırma ve Mudanya yoluyla Anadolu'ya sevk etmeye çalışmaktaydı.³²⁰

Ancak Yunan işgali genişledikçe ve buna karşı oluşturulan cephele büyüdükçe millî kuvvetlerin de o nispette çoğalması ve daimî hale gelmiş bulunması sebebiyle artık ihtiyaçları sadece ordu tarafından ve kendi imkânlarınca karşılanamaz hale gelmişti. Dolayısıyla Kuvâ-yı Milliye varlık ve etkinliğini sürdürebilmesi için mali kaynaklara ihtiyaç duymaya başlamıştı. Bu durumda Kuvâ-yı Milliye'nin yiyecek, içecek, barınma, atlarının bakımları vb. ihtiyaçlarının karşılanması ve satın alınabilmeleri için bir formül arandı. Bulunan formül de "nakdi ve aynı" teberru formülü oldu ve bu formül uygulandı. Bu bir bakıma para ve mal bağış anlamına gelen bir çeşit vergi mükellefiyeydi. Çünkü adı bağış olmakla beraber, herkes istese de istemese de bağışta bulunmak, daha doğrusu kendisinden istenileni vermek zorundaydı. Balıkesir kongrelerini anlatırken belirttiğimiz gibi Batı Anadolu'da nakdî ve aynı teberrunun miktar ve cinsini Redd-i İlhak

³¹⁷ Aker, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen*, C. I, s. 64; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 73-74. Konumuzla ilgili olarak İstanbul ile Batı Anadolu bölgesinde bulunan silah depoları: Karaağaç mühimmat ambarı, Maçka silahhanesi, Zeytinburnu cephaneliği, Hadımköy topçu mühimmat deposu, Nadırağa cephaneliği, Çobançeşme cephaneliği, Çanakkale ve Bolayır yöresiyle 14. Kolordu bölgesinde, Bolayır piyade cephane deposu, Borator piyade cephane deposu, Karapınar piyade cephane ve sahra (top) mermisi deposu, Gaziler piyade cephane ve top mermisi deposu, Alibey Çiftliği piyade cephane ve sahra mermisi deposu, Maydos (Eceabat), Akbaş, Hasanoba, Türecik, Ezine, Ayvacık piyade cephanesi ve top mermisi depoları. ATASE Arşivi, Kls. 508, Dos. 66, Fih. 34.

³¹⁸ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 38, 73-74.

³¹⁹ ATASE Arşivi, Kls. 508, Dos. 66, Fih.34.

³²⁰ Bu konuda Bahr-î Sefid Boğazı Kumandanı Miralay Galatalı Şevket Bey idaresinde 10. Kafkas Fırkası (Tümen) Kumandanı Kaymakam (Yarbay) Kemalettin Sami Bey, depoların en yakın amir-i mesulü olan Harbiye Dairesi Birinci Şube Müdürü Erkân-ı Harb Binbaşısı Naim Cevat ve Maçka Silahane Müdürü Topçu Yüzbaşısı Şevki Bey elbirliği etmişlerdi. Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bkz. Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 2 cilt, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1975.

kuruluşları ve kongrede oluşturulan Heyet-i Merkeziye tespit etmekteydi. Böylece bu mesele bir sisteme bağlanmaya çalışılmıştı. Ama bunlar da zaman zaman yetersiz kalmaktaydı. Çünkü halk aynı zamanda hem devlete hem de Düyun-u Umumiye idaresi ile reji idarelerine de vergi ödemekteydi. Bu sebeple halkın imkânları kısıtlıydı.³²¹ Kuvâ-yı Milliye bu yüzden zaman zaman yardım toplayabilmek için sert ve zorlayıcı tedbirlere başvurmakta idi.³²²

Diğer taraftan Kuvâ-yı Milliye birlikleri adedi çoğalınca bunların iâşe işleri ve devamlı görevde bulunan erlerin ve birlik komutanlarının aylıklarının ödenmesi zorlaştı. Alınan tedbirler de zamanla yetersiz hale geliyordu. Nitekim Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi Yunan harekâtının ilerlediği ve iç karışıklıkların baş gösterdiği 1919 yılı sonlarında en sıkıntılı günlerini yaşamaya başladı. Bu ortamda Kuvâ-yı Milliye'nin ihtiyaçlarının karşılanarak birliklerin ayakta tutulabilmesi için zaman zaman aşar ambarlarında bulunan ürünlere, halkın tarladaki mahsûllerine ve Düyun-u Umumiye'nin topladığı para ve ürünlere hatta banka olan yerlerde bazı bankaların paralarına Kuvâ-yı Milliye tarafından el konuldu.³²³

Bu zor ortamda Kuvâ-yı Milliye ihtiyaçlarının bu şekilde temininin yanı sıra 16 Kasım 1919'da Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan "Kuvâ-yı Milliye efradının iâşe, giydirme, teçhiz ve gereken silahların nezaretçe teminini" istedi.³²⁴ Esasında hükûmet bu sırada Anadolu'da etkinlik kurmaya çalışıyordu. Bu çerçevede Batı Anadolu'daki Yunanlılara karşı cephede bulunan Kuvâ-yı Milliye'yi benimserken, diğer bölgelerdeki Kuvâ-yı Milliye'yi kabul etmemekteydi.³²⁵ Nitekim Harbiye Nazırı Cemal Paşa diğer bölgelerdeki Kuvâ-yı Milliye'ye karşı sert tedbirler alırken, Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi için "Kuvâ-yı Milliye iâşesinin sûret-i teminine ait talimatname" hazırladı ve bunu çok gizli kaydıyla Bandırma'da bulunan 14. ve Konya'da

³²¹ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*, Ankara: Maliye Bakanlığı, 1974, s. 183-184; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 74.

³²² BOA.BEO, Umumi No: 346842; Ayrıca Süleyman Sururi Bey'in (Kütahya Kuvâ-yı Milliye Kumandanı) zorla iâne topladığına dair: BOA.BEO, Umumi No: 345478, 9.12.1919 tarihli şifre.

³²³ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*, s. 239; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 78, C. II, Belge 94. 18 Kasım 1919'da Sadaret'e yazılan raporda Kuvâ-yı Milliye tarafından Bozdoğan kazasında aşar ambarındaki zahireye el konulduğu belirtilmekteydi. BOA.BEO, Umumi No: 345339.

³²⁴ Tahsin Ünal, "Mustafa Kemal ile Cemal Paşa'nın Muhaberatı", *Türk Kültürü*, 13 (1968), s. 111.

³²⁵ Nitekim Harbiye Nezareti Levazimat-ı Umumiye Dairesi 3.12.1919'da Süleyman Sururi Bey'in Harbiye Nezareti talimatına istinaden iâne toplaması üzerine 12. ve 14. Kolordulara yazdığı çok gizli kayıtlı şifrede şöyle denilmekteydi: "Kuvâ-yı Milliye iâşesi hakkındaki emrin bütün memlekete teşmili muvafık olamayacağından kıtaat-ı nizamiyece iâşe edilecek Kuvâ-yı Milliye yalnız İzmir cephesinde düşman karşısında bulunanlar olabileceği, yoksa dâhili mülhakatta hâl-i içtima ve silah altında Kuvâ-yı Milliye'nin mevcudiyeti şayan-ı kabul olmadığından iâşesi de mevzubahis olamayacağı..." BOA.BEO, Umumi No: 315518, 4.12.1919 tarihli şifre. Yani Batı Anadolu dışındaki Kuvâ-yı Milliye'nin meşruiyeti İstanbul Hükûmeti'nce kabul edilmemekteydi.

bulunan 12. Kolordulara Bildirdi.³²⁶ Bu şekilde aynı zamanda Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi de kontrol altına alınmak isteniyordu.”³²⁷ Sadaret de bu rapora istinaden tebliği tasvip ederek uygulanmasını istedi.³²⁸

Ancak alınan tedbirler yetersiz kalacak ki Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliye'si işeyi kendi yöntemleriyle sağlamaya devam etti.³²⁹ Nitekim 10 Aralık 1919'da İzmir Düyun-ı Umumiye Başmüdürü, Akhisar Düyun-ı Umumiye Memuriyetinden aldığı bu yöndeki bilgi üzerine, Anadolu Teftiş Heyeti Riyaset-i Celilesine durumu bildirerek bu tür müdahalenin men edilmesini istedi. Yine Maliye Nazırı da İzmir Düyun-u Umumiye Baş Müdüriyeti'nden aldığı; “Kuvâ-yı Milliye heyetince Gördes Düyun-ı Umumiye Sandığı'ndan makbuz mukabilinde iki bin lira alındığı gibi, Akhisar kazası zeytin aşarının da mazbata mukabilinde ahzına başlanıldığı ve bedelen tâşir olunacak zeytin aşarı tahsilatının da Kuvâ-yı Milliye veznesine teslimi kararlaştırıldığı ve işe hususunda Kırkağaç ambarında zeytinyağının da ambarlardan kaldırıldığı ve her hafta Akhisar mıntıkası için altı yüz kıyye ve Marmara mıntıkası için gayrimuayyen balık alınacağı ve Marmaracık gölü hasılatına vaziyet edeceği beyan olunduğu” bilgisini aktararak, “şu işin icra edeceği sû-i tesir vâreste-i arz ve izan olmasına binaen Gördes Düyun-ı Umumiye sandığından alınan meblağın hemen iade edilmesi ve iş'arı vuku bulan müdahalenin de serian men'i” için Harbiye Nezareti'nden icap edenlere kati tebligat yaptırılmasını Sadaret'ten istedi.³³⁰

³²⁶ 4.12.35 tarihli ve çok gizli işaretli talimatname şöyledir: “Kuvâ-yı Milliye işesinin sûret-i teminine ait talimatname sûretidir: 1- Teşkilât-ı Milliye işesi, mıntıkasında bulunduğu kıtaat-ı nizamiye tarafından temin edilecektir. 2- Kuvâ-yı Milliye rüesası, mıntıkasında bulunduğu kıtaat-ı nizamiye kumandanına mevcudiyile ihtiyacatını bildirecektir. 3- Kıtaat-ı nizamiye kumandanlarının mıntıkasında bulunan Kuvâ-yı Milliye mevcudiyesini bâki îâşe ettikleri insan ve hayvan adedini kadro noksanı var ise verecekleri mevadd-ı işeyi tabelasına idhâlen neferen masraf ve kayıt gösterecek kadar ve noksanı yok ise bütçeye taalluku hasebiyle fazla tahsisattan tekabül ettirmek üzere fazladan işe ettiği kuvveti kolordusuna bildirecek ve kolorduda da o civarda olmayan diğer kıtaat kadrosunda gösterilerek kıtaat arasında muamele-i mahbube icra edecektir. Kuvâ-yı Milliye mevcudu kolordu kadrosundan dahi taşkın olduğu takdirde kadrosundan aldığı mevcuttan ziyade olan insan ve hayvanata yedireceği mevadd-ı işe bedeli bilhassa nezarete bildirilecektir. Gerek tabelalarda ve gerekse işe cetvel ve makbuzlarında Kuvâ-yı Milliye namı dercedilmeyerek kolordunun kıtaat-ı sairesinden mekâsıbdır mahlasıyla idhal ettirilecektir. 4- Kuvâ-yı Milliye rüesa ve memurini hiçbir nam ile (...) olarak memurini mülkiye ve mâliyeden talepte bulunmayacakları gibi hod-be-hod âşar ve işe ambarlarında vaz-ı yed etmeyecektir. 5- Kıtaat-ı nizamiye kumandanları kendi mıntıkasında bulunup işe ettiği Kuvâ-yı Milliye mevcudunu ve tarz-ı işesini mahramene olmak üzere murakabe ve teftiş etmek hakkına haiz olacaktır. 6- Kıtaat-ı nizamiyeden Kuvâ-yı Milliye işesine verilen mevadd-ı îâşe âharın nazar-ı dikkatini celbetmeyecek derecede temin ve îtâ edilecek ve bu husustaki muharebat ve vesaikin daima tarafeynce mahrem bir sûrette cereyan-ı hıfzettirilecektir.” BOA.BEO, Umumi No: 345518, 4.12.1919.

³²⁷ BOA.BEO, Umumi No: 345518, 4.12.1919.

³²⁸ BOA.BEO, Umumi No: 345518 ve 345838, 25.12.1919.

³²⁹ Nitekim Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet imzasıyla, Selendi karyesi âşar kol memurluğuna 10.12.1919'da yazılan tezkerede “Bu sene hisse-i öşriyeye mukabil nakden ahz ve istifi ve cibâyet muamelesi yapılmakta olduğu istihbar kılınmıştır. Zeytin mahsulatının istifi ve muhafazası katiyen matlûb ve bu hususta mercinizden emir tebliğ edilmiş olsa bile Kuvâ-yı Milliye'nin ihtiyac-ı katiyesi karşısında meşrû olamayacağından şimdiki kadar zeytin sahiplerinden nakden hisse-i öşriye alınmış ise paraların hemen sahiplerine red ve iadesi ve badema da katiyen ve hiçbir sûrette para alınmaması ve mahsulün aynen muhafaza ettirilmesi ve bu serd olunan tebligatımız tamamıyla ifâ edilmediği takdirde şiddetle mesuliyet terettüp edeceğinin bilinmesi lâzımdır.” denmekteydi. BOA.BEO, Umumi No: 346842, 10.12.1919.

³³⁰ BOA.BEO, Umumi No: 345518, 24.12.335 (24.12.1919).

Bu durumda Sadaret 27 Aralık 1919'da durumu Harbiye Nazırına aktararak müdahale edilmesini istedi.³³¹ Bunun üzerine Harbiye Nezareti kendi yaklaşımıyla gerekli müdahalede bulundu. Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın 8 Ocak 1920'de çok gizli kaydıyla Sadaret'e bildirdiği bu müdahale; "önceki tebliğ münasebetiyle Kuvâ-yı Milliye işe ihtiyacatının kolorduca temin edilerek Kuvâ-yı Milliye tarafından muamelat-ı cebriyeye ve müdahelata mahal bırakılmaması"nın 14. Kolordu Kumandanlığı'na bildirilmiş olduğu şeklinde idi.³³²

Bütün bunlara karşın Kuvâ-yı Milliye ise yabancıların müdahalesinin yanı sıra ihtiyaçlarını karşılamada alınan tedbirlerin yetersizliği sebebiyle, istenilen şekilde yardım alamadığından ihtiyaçlarını kendi kendine karşılamaya devam etti.

2.6. Yahya Kaptan Hadisesi

Sivas'ta yapılan Heyet-i Temsiliye ile Ordu komutanları arasındaki toplantıda alınan kararlardan biri de Meclis-i Millî'nin görevini tam bir serbestlik ve güvenlik içinde yerine getirebileceği zamana dek, Heyet-i Temsiliye'nin çalışmalarını sürdürmesi, Paris Barış Konferansı Türkiye için olumsuz bir karar verdiği takdirde derhal millî iradeye başvurulmasıydı.³³³ Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin aksine Ali Rıza Paşa Hükûmeti Millî Mücadele'ye sıcak bakmasına rağmen siyaseten Anadolu'da her vesile ile Heyet-i Temsiliye'nin yetkisini azaltmaya ve hükûmetin etkinliğini artırmaya çalışıyordu. Bu durum aralarındaki ilişkileri gittikçe gerginleştiriyordu. Tarafların birbirlerine güveni yoktu.³³⁴

Nitekim 9 Kasım 1919 tarihinde Harbiye Nazır Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'dan yetki üstlenmemesini istediği telgrafında; "Hükûmet beyannamesinde tespit ve ilan edilen bitarafılıktan ayrılamayacağı cihetle Teşkilât-ı Milliye'ye muhalif içtihatla bulunanların tazyik ve tecziyesi cihetine gidemez. Fakat bunlar meyanında birtakım kimselerin muhalif-i kanun ef'âle cüret edecekleri sabit olursa haklarında lâzım gelen muamele-i kanuniyeyi de bilâtereddiüt tatbik eder. Maahaza Teşkilât-ı Milliye'ye mensup olanların müdehalatına nihayet verilmediği halde yalnız muhaliflerle uğraşmak hükûmetin taht-ı tesir ve nüfuzunda olduğuna delâlet edeceğinden evveleminde Teşkilât-ı Milliye'nin itilâf-ı vâki mucibince kabineye tamamen itimat ve icraat-ı hükûmete inkıyat eylemesi zaruridir. Zaten bu maksat temin olunmadıkça ve memlekette yalnız bir hükûmet mevcut olduğuna kanaat husule gelmedikçe Sulh Konferansı'na davet olunmaklığımız mümkünattan değildir. Düvel-i Mütelif mümessillerinin beyanatı da buna müeyyittir." diyordu.³³⁵

³³¹ BOA.BEO, Umumi No: 345833.

³³² Sadaret bu cevabı Maliye Nezareti'ne 20.1.1920'de bildirdi. BOA.BEO, Umumi No: 345833.

³³³ *Nutuk*, C. III, Vesika: 185-186; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C. IV, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1964, s. 112-113.

³³⁴ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973, s. 154.

³³⁵ *Nutuk*, C. III, Vesika: 191.

Heyet-i Temsiliye ise hükûmetle anlaşmış olmakla beraber millî teşkilâtı genişleterek ülkenin her yanına yaymaya ve hâkimiyeti bırakmamaya çalışıyordu. Nitekim mutasarrıflara ve komutanlara gönderdiği telgraflarla, bölgelerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasını, Karakol ve diğer namlarla kurulan veya kurulmaya çalışılan cemiyetlerin men edilmesini ve faaliyetlerine izin verilmemesini istiyordu.³³⁶

Sadrazam, Heyet-i Temsiliye'nin bu tür girişim ve faaliyetlerini onaylamıyordu. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi hükûmetin gayesi Heyet-i Temsiliye'ye boyun eğdirmek ve sonunda bu iktidar odağını ortadan kaldırmaktı. Nitekim Harbiye Nazırı Cemal Paşa 24 Kasım 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği diğer bir telgrafta durumu, "Devletin umur-ı dâhiliye ve siyasesi kat'iyen iştirak kabul etmez." diyerek belirtmişti.³³⁷

Mustafa Kemal Paşa ise buna 27 Kasım 1919'da "Devletin umur-ı dâhiliye ve siyasesininin kat'iyen iştirak kabul etmediği bir hakikat olmakla beraber emsali daha önce görülmemiş vaziyet-i hâzırada vatan ve milletin mukadderatını ancak temin edecek olan ve hükûmet-i seniyenin de lüzumu mevcudiyetini takdir ve vücut-ı temâdîsini tasdik eylediği Teşkilât-ı Milliye'yi bilerek bilmeyerek zaafa duçar eyleyecek ve vahdet-i milliyeyi ihlâl edecek hiçbir muameleye milletin muvafakat edemeyeceği de pek meşru ve tabiidir." diyerek cevap verdi.³³⁸

Hükûmet, içerinin yanı sıra dışarıya karşı da güçlü olduğunu ve hâkimiyetin kendi elinde bulunduğunu göstermek istiyordu. Bu sebeple bir taraftan Batı Anadolu dışındaki Kuvâ-yı Milliye'yi tanımıyor, diğer taraftan işgale karşı meşru müdafaa olarak halkın teşkilatlanması olarak değerlendirdiği ve cephede bulunan Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi'ni el altından gizlice destekleyip fırsatları da değerlendirerek kendi emri altına almaya uğraşıyordu.³³⁹ Hükûmetin bu politikası, aynı zamanda İtilaf devletlerinin Kuvâ-yı Milliye'nin dağıtılması yönündeki baskılarına karşı koyma hesaplarına da dayandığını göstermektedir.

İşte böyle bir ortamda Yahya Kaptan Hadisesi meydana geldi. Yahya Kaptan Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit mıntıkasında Heyet-i Temsiliye'ye bağlı silahlı müfrezeler teşkil edilmesi istemi doğrultusunda³⁴⁰ İzmit Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı tarafından 2 Ekim 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya tavsiye edilmişti.³⁴¹ Bilahare 4 Ekim 1919'da Yahya

³³⁶ Nitekim 7 Ekim 1919'da Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa, Aydın (İzmir) Vilayeti'ne "Şimdiye kadar vaki olan tebligat ve işâratımızın vasıl olup icabatının yapılmakta olup olmadığının, vasıl olmamış ise esbab-ı mânianın sürat-i iş'arı mercûdur." içerikli telgrafi gönderdi. *Nutuk*, C. I, s. 218.

³³⁷ *Nutuk*, C. III, Vesika: 194.

³³⁸ *Nutuk*, C. III, Vesika: 195

³³⁹ Bu politikası ile Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin, aynı zamanda İtilaf devletlerinin Kuvâ-yı Milliye'nin dağıtılması yönündeki baskı ve isteklerine karşı koyma hesapları da yaptığı yani karşı koymaya çalıştığı anlaşılmaktadır. BOA.BEO, Umumi No: 345518, 4.12.1919.

³⁴⁰ *Nutuk*, C. I, s. 310.

³⁴¹ *Nutuk*, C. I, s. 310-311. Yahya Kaptan 1891 yılında Köprülü'de doğdu. 1910 yılında amcasına Bulgarların saldırması üzerine patlak veren bir çatışma sonucunda dağa çıkarak, bölgede Bulgarlara karşı komitacılık faaliyetlerinde bulundu. Kıvrak zekâsı ve gözüpekliliğiyle ünü kısa sürede bütün Makedonya'ya yayıldı. Bulgarlarla çarpışarak komitacılıkta iyice pişti. Balkan savaşlarında faaliyetlerde bulundu. Kendisine Kaptan unvanı verildi. Balkan Savaşı bitince İstanbul'a geldi ve Teşkilât-ı Mahsus'a alındı.

Kaptan Kuşçalı'da bulunan telgraf merkezinden "Bendeniz size iki gün evvel İzmit'ten tavsiye edilen Yahya'yım. Emriniz üzere telgraf başında emirlerinizi telâkki etmeye geldim. Nihayet yarın akşama kadar Kuşçalı telgrafhanesindeyim." diyerek Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf göndermişti.³⁴² Mustafa Kemal Paşa buna aynı gün "Bulduğunuz havalide kuvvetli bir teşkilat yapınız. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey vasıtasıyla bizimle tesis ve temin-i irtibat eyleyiniz. Şimdilik hazır bulununuz." cevabını vermişti.³⁴³ Yahya Kaptan da bundan sonra burada bir teşkilat kurmuştu.

Ancak Yahya Kaptan'ın direkt Heyet-i Temsiliye'den emir alması³⁴⁴ bölgede daha önce teşkilatlanmayı sağlayan Karakol Cemiyeti taraftarlarının Yahya Kaptan aleyhine dönmesine neden oldu. Zira bu cemiyet de Anadolu'da söz sahibi olmak istemekte, yapılmasına karar verilen Mebusan Meclisi seçimlerinde etkili olmaya çalışmaktaydı. Heyet-i Temsiliye, buna karşıydı. Bu ortamda bölgede etkin olup, etkinliğini sürdürmek isteyen yukarıda belirttiğimiz grup tarafından Yahya Kaptan aleyhinde çeşitli dedikodular üretilerek kendisi suçlanmaya ve yıpratılmaya başlandı. Bu şekilde Yahya Kaptan'ın faaliyetleri hükûmete şikâyet konusu edilmekteydi. Diğer taraftan Yahya Kaptan'ın bölgede en büyük güç haline gelmesi ve Kuvâ-yı Milliye'nin burada Rum çetelerini ortadan kaldırması, İstanbul'daki işgalci güçleri ve özellikle İngilizleri tedirgin etmiş ve kendileri için ciddi bir tehlike olarak gördükleri Yahya Kaptan'ı ortadan kaldırmak için hükûmete baskı yaparak yakalanmasını istemeye başlamışlardı.³⁴⁵ Anadolu'da hâkimiyet sağlamaya çalışan Ali Rıza Paşa Hükûmeti, politik hedefini gerçekleştirmek gayesiyle bu ortamdan yararlanmak istedi ve meselenin üstüne gitti.³⁴⁶

Esasında zaten bölgede bir güç olarak bulunan Yahya Kaptan, Heyet-i Temsiliye'ye istinat ettikten sonra bölgede teşkilatını genişletmeye ve kendisine karşı olanları bertaraf etmeye başladı. Nitekim 5 Ekim 1919'da bölgede silahlı adamları olup kuvveti bulunan Küçük Arslan'a "Hareketlerini günü gününe takip ediyorum. Artık bu şirretliklerine göz

Birinci Dünya Savaşı'nda Makedonya'da gerilla savaşları yaptı. Bir ara Yakup Cemil olayına karıştığı için Musul'a sürgüne gönderildi. Burada Halil Paşa'nın himayesinde gerilla savaşları yaptı. Bilahare Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a döndü. Daha sonra İstanbul'un Anadolu yakasında teşkilatlanma faaliyetleri sırasında ilgili bölümde de anlatıldığı gibi elde ettiği silahlarla Gebze ve civar köylerde Rumelili birtakım kişileri silahlandırıp teşkilat meydana getirdi. Bu faaliyetleri sırasında Halil Paşa'nın Bekir Ağa Bölüğü'nden firarını da gerçekleştirdi. BOA.BEO, Umumi No: 347234. Yahya Kaptan'ın hayatı ve faaliyetleri için bkz. Şükrü Uras, *Yahya Kaptan*, İstanbul: Akba Kitabevi, 1968; Cevdet Yakup Baykal, "İstiklâl Harbi'nin İlk Şehidi Yahya Kaptan", *Tarih Coğrafya Dünyası Dergisi*, 1/1 (1959); "Atatürk'ün Kâlemiyle Yahya Kaptan", *Tarih Coğrafya Dünyası Dergisi*, 1/1 (1959). Şükrü Uras, "Bilinmeyen Yönleriyle Yahya Kaptan", *Tarih Coğrafya Dünyası Dergisi*, 1/4-5-6-7, 2/6-9 (1959).

³⁴² *Nutuk*, C. I, s. 310-311 ve C. III, Vesika: 199.

³⁴³ *Nutuk*, C. I, s. 311 ve C. III, Vesika: 200.

³⁴⁴ *Nutuk*, C. I, s. 322.

³⁴⁵ Sabahattin Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Millî Mücadele (1919-1922)*, İstanbul: Adapazarı Belediyesi, 1987, s. 22.

³⁴⁶ Mustafa Kemal Paşa bu konuda bölgedeki Rum faaliyetlerinden ve Kuvâ-yı Milliye'nin üzerine iftira atacak şekilde yapılan gizli ve habisçe çalışmalarından bahsettikten sonra şöyle demektedir: "Hükûmet-i Merkeziye (İstanbul Hükûmeti), bütün bu düşman teşebbüslerini filhakika Kuvâ-yı Milliye'ye atfediyor ve tenkileri için tedâbir-i şedide ittihâz edecek yerde muttasıl Heyet-i Temsiliye'yi tâhtie ve tazyik ederek, bu âmîl-i fecâyî olan düşman çetelerinin faaliyetine hitam vermeyi bizden talep ediyordu." *Nutuk*, C. I, s. 309-310.

yumulamaz. Güvendiğin kimseleri yok etmek benim için bir saatlik bir iştir. Sana teklif ediyorum ve bir hafta müddet veriyorum. Bizim teşkilata iltihak et. Bu müddet içinde müsbet cevabın gelmezse teşkilata muhalefet edenlerin akıbetine uğrayacaksın.”³⁴⁷ şeklindeki mektubu yazarak onu safına çağırdı.

Bu sırada Küçük Arslan, Yüzbaşı Nail ile birlikte hareket etmekteydi. Gebze Jandarma Komutanı olan Yüzbaşı Nail, başlangıçta Yahya Kaptan'a yardım etmiş, oturduğu eve telefon çektirmiş, bütün karakollara ona hürmet etmelerini, adeta amir gibi tanımalarını bildirmişti.³⁴⁸ Ancak Yahya Kaptan'ın Heyet-i Temsiliye ile direkt irtibata geçmesi ve bölgede tek güç haline gelmesi, Yüzbaşı Nail'i ve aynı zamanda Karakol Cemiyeti mensup ve taraftarlarını kışkırtmıştı. Bu da gruplar arasında rekabetin başlamasına sebep olmuştu.

Diğer taraftan Yahya Kaptan'ın faaliyetlerinden çekinen ve hoşlanmayan Kuvâ-yı Milliye'ye muhalif olan kişiler de hükûmete şikâyetle bulunmaktaydı. Bu şikâyetler çerçevesinde Dâhiliye Nazırı, “Gebze mıntıkasında Yahya Kaptan kumandasında İdris ve Rüştü Beyler idaresinde sivil ahaliden mürekkep bir kuvvetin mahalli hükûmetin müsaadesi tahtında teşkil ederek hal-i faaliyette bulunduğundan ahali-i Hristiyanıyeye karşı, bazılarını katl suretiyle tecavüzleri vaki olduğu”nu beyan etti. Ardından Üsküdar Mutasarrıflığı ile diğer ilgililerden bu durumun tahkik edilmesini, neticenin de bildirilmesini istedi.³⁴⁹

Millî teşkilata muhalif olan Üsküdar Mutasarrıfı da bu konuda geniş bir rapor hazırlayarak Dâhiliye Nezareti'ne sundu. Raporda, “Bölgede bu gibi asayişsizlik yapan çetelerin belli başlı üç şahsın yönetimi altında olduğunu, bunların Köprülü Yahya Kaptan, Büyük ve Küçük Arslan Beyler olduğunu” belirtti ve bunların yaptığı faaliyetleri asayişsizlik olarak tavsif etti. Ayrıca bölgede bir de “Çerkez Mahmut Çavuş Çetesi” nin mevcut olduğunu belirtti ve kendine göre alınması gereken tedbiri bildirdi.³⁵⁰ Böylece mutasarrıf, ortamdan istifade ile Kuvâ-yı Milliye yanlısı olarak nitelediği Harbiye Nezareti'ne bağlı olan jandarma teşkilatının Dâhiliye Nezareti'ne bağlanması düşüncesini dile getirmekteydi. İzmit Mutasarrıfı da 29 Kasım 1919'da Dâhiliye Nezareti'ne bir şifre telgraf göndererek “Yahya Kaptan hakkında jandarma umum kumandanlığı ve Gebze Kazası ile Şile Kaymakamlığı'nca dahi tedâbir ittihazının emir buyrulması”nı saygıyla rica etti.³⁵¹ Bunun üzerine Dâhiliye Nazırı meseleyi tedbir alınması istemiyle Sadaret'e aksettirdi. Mesele Vükela Meclisi'nde müzakere edildikten sonra Sadaret de Dâhiliye'den “Süratle, haklarında gerekli işlemlerin yerine getirilmesini” istedi.³⁵²

³⁴⁷ Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 78.

³⁴⁸ Fahri Can, “Birinci Dünya Harbinden Sonra İlk Millî Kuvvet Nasıl Kuruldu?”, *Yakın Tarihimiz*, 1/13 (1962), s. 395.

³⁴⁹ BOA.BEO, Umumi No: 347234, 1.12.1919.

³⁵⁰ BOA.BEO, Umumi No: 347234, 26.11.1919.

³⁵¹ BOA.BEO, Umumi No: 347234.

³⁵² BOA.BEO, Umumi No: 347234, 1.12.1919.

Hükûmet nezdinde bu yazışmalar olurken 24 Kasım 1919'da Kartal Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi Reisi Binbaşı Ahmet Necati Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek, nahiye müdürünü herkesin önünde darp eden, köylerde gasp olaylarına karışan Yahya Kaptan'ın hükûmete tesliminin mecburi olduğunu ifade etmiş ve makine başında Mustafa Kemal Paşa'nın vereceği emirleri beklediğini ifade etmişti.³⁵³

Bu telgraf üzerine Mustafa Kemal Paşa, 25 Kasım 1919'da İzmit'te 1. Fırka Kumandanı Rüştü Bey'e yazdığı telgrafta "Kartal Müdafaa-i Hukuk Cemiyet Reisi" unvanıyla Binbaşı Ahmet Necati Bey tarafından kendisine telgraf gönderildiğini belirtip, telgraftaki bilgileri aktardıktan sonra Yahya Kaptan'ın "Başlangıçtan beri harekât-ı milliyede hüsn-i hizmeti görülmüş" olduğunu ve "memleketimizin bu buhranlı zamanlarında hükûmete teslimi"nin asla uygun olmadığını bildirdi. Mustafa Kemal Paşa meselenin "hükûmetin de nüfuzunu nazar-ı itibara almak suretiyle" çözülmesini, Yahya Kaptan'ın da "tâkibat-ı kanununiyeden bu aralık tahlisi"ni ve bununla ilgili olarak Kartal'da Necati Bey'e icap eden talimatın verilmesini istedi.

Bu telgrafın hemen ertesinde 26 Kasım 1919 tarihinde Yahya Kaptan, Hereke'den Mustafa Kemal Paşa'ya "Gebze Kazası Milis Kumandanı" imzalı bir telgraf çekerek "Millet namına istirham ediyorum. Bu günlerde Binbaşı Necati Bey'in suistimalleri, Kuvâ-yı Milliye'yi lekelemektedir. Hemen tahkikat icrasına emir buyrulmasını rica ederim." dedi.

Bilâhare biri 29 Kasım, biri de 5 Aralık 1919'da olmak üzere 1. Fırka Kumandanı Rüştü Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği bu mesele ile ilgili telgraflar da Yahya Kaptan'ın iddialarını pekiştirmekteydi. Rüştü Bey, bu telgraflarında, Binbaşı Necati Bey'in görevli asker olduğu halde kendi başına Müdafaa-i Hukuk Cemiyet başkanı olup, Kuvâ-yı Milliye adıyla başına topladığı Arnavut Küçük Arslan çetesiyle herkesi soyduğunu, Jandarma Yüzbaşı Nail Efendi'nin de onunla birlik olduğunu, para için adam öldürme ve dağa çıkarma olaylarındaki sorumluluğun bunlara ait bulunduğunu, bu bilgileri Gebze Kaymakamı'ndan aldığını belirterek Binbaşı Necati Bey ile Yüzbaşı Nail Efendi'nin başka yerlere nakillerinin sağlanmasını talep etmekteydi.³⁵⁴

Mustafa Kemal Paşa telgraflardaki bu bilgilere dayanarak 8 Aralık 1919'da durumu Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya bildirdikten sonra, bu kişilerin başka yerlere gönderilmelerini istedi.³⁵⁵ Aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa, Dersaadet Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket Bey vasıtasıyla İstanbul'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni de bu durumdan haberdar etti.³⁵⁶

Bu gelişmeler olurken Harbiye Nazırı Cemal Paşa, daha evvel yani 26 Ekim 1919'da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye tezkeresi ile Umum Jandarma Kumandanlığı'ndan Yahya Kaptan hakkında Hükûmet-i Mülkiye ile kanuni kovuşturmada bulunulmasını

³⁵³ *Nutuk*, C. III, Vesika: 201.

³⁵⁴ *Nutuk*, C. I, s. 312-315.

³⁵⁵ *Nutuk*, C. III, Vesika: 202.

³⁵⁶ *Nutuk*, C. III, Vesika: 203.

istemmişti.³⁵⁷ 9 Aralık 1919'da yine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye tezkeresiyle Umum Jandarma Kumandanlığı'ndan Yahya Kaptan ve arkadaşlarının "Kuvâ-yı Milliye namı altında muhalif-i kanun harekâtını teşdit etmiş olmakla derhal mülgasını ve rüfekasının tevkifi ile Divan-ı Harbe teslimini" istedi.³⁵⁸

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, hemen ertesi günü yani 10 Aralık 1919'da bu sefer İstanbul Muhafızlığı'na alınacak tertibatı şöyle bildirdi: "1. Gebze ile Kartal arasında Kuvâ-yı Milliye namına harekâta bulunarak habâset eyleyen Yahya Kaptan ve rüfekasının tedibi için İstanbul Muhafızlığı'nda doksan kişilik bir müfreze tertip ve sevk olunacaktır. 2. Bahr-i Sefid ve Bahr-i Siyah Mevki-i Müstahkem Kumandanlıkları iş bu müfrezenin tertibi için (30) zîr kuvvetli ve talim görmüş efrad verecektir. 3. Efrad îtâsı hususunda hiçbir mütalaa dermeyan edilmeyecek ve bu müfreze İstanbul Muhafızlığı'nca 11.12.1919'a kadar teşkil edilmiş olacaktır. 4. İstanbul Muhafızlığı Bahr-i Sefid ve Bahr-ı Siyah Mevki-i Müstahkemleri ile bi't-temas müfrezeyi teşkil ve 12.12.335 sabahı müfrezenin harekete hazır olduğu iş'ar edilecektir. 5. İş bu emir İstanbul Muhafızlığı Bahr-i Sefid ve Bahr-i Siyah Boğazı Mevki-i Müstahkemleri Kumandanlıklarına tebliğ edilmiştir."³⁵⁹

Bu emre, ilgili birimce 11 Aralık 1919'da, "Teşkili emir buyrulan 90 neferlik müfreze muhâfız alayı Kıdemli Yüzbaşı Nihad Efendi kumandasında olarak teşkil edilmiş ve Selimiye Kışlası'nda, mezkûr alayın birinci taburunda misafireten muhafaza ettirilmekte olduğu maruzdur." cevabı verildi.³⁶⁰

Bu hazırlıkların yapıldığı sıralarda Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket Bey, 19 Aralık 1919 tarihli telgrafla, "Yahya Kaptan'ın kâtibi Ragıp zât-ı âlilerine müracaat ederek para aldığı haber alınmıştır. Doğru ise bu adamlar Kuvâ-yı Milliye nüfuzunu suistimal ile fenalıklar yapıyorlar." diyerek artık kendilerine yardım edilmemesini Bekir Sami (Günsav) Bey'den rica etti.³⁶¹

27 Aralık 1919'da da Miralay Şevket Bey ile Kara Vasıf Bey Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri telgrafla, Kartal ve Gebze'nin asayişsizliğine Binbaşı Necati Bey'le beraber olan Küçük Arslan çetesinin değil Yahya Kaptan ile birlikte hareket eden Büyük Arslan çetesi ile Alemdağ taraflarında dolaşan Sadık çetesinin sebep olduğunu, gönderilen nasihat heyetlerinden hiçbirini dinlemeyen Yahya Kaptan'ın Millî Mücadele'ye karşı olan Üsküdar mutasarrıfı ile pek sıkı münasebeti olan Gebze kaymakamına sığındığını, bu sebeple kendilerinin artık bu şeririn (Yahya kaptan kastediliyor) zarar veremeyecek hale getirilmesine teşebbüs ettirmiş olduğunu, Yüzbaşı Nail'in Yahya'nın aleyhinde olduğunu, Necati Bey'in Ferit Paşa zamanında Kuvâ-yı Milliye namına hükûmetle ilişkisini keserek şimdiye kadar Kartal - Gebze civarında, Üsküdar'la birlikte Ömerli - Şile taraflarında ve tamamen talimatlar dâhilinde millî teşkilat kurmuş bir millî mücadelecisi olduğunu, Yeniköy Rumlarının etrafa sarkıntılıkları dolayısıyla Küçük Arslan çetesini dolaştırmaya

³⁵⁷ ATASE Arşivi, Kls. 342, Dos. 27, Fih. 12.

³⁵⁸ ATASE Arşivi, Kls. 342, Dos. 27, aynı belge.

³⁵⁹ ATASE Arşivi, Kls. 342, Dos. 27, Fih. 12/1; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 12/46 (1963), Vesika: 1090.

³⁶⁰ ATASE Arşivi, Kls. 342, Dos. 27, Fih. 12/2.

³⁶¹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 19.12.1919 Beşiktaş şifre.

başlamış olduğu, İstanbul (Hükûmeti) taraftarı Üsküdar mutasarrıfının Kuvâ-yı Milliye'yi lekelemeye, bölgedeki fedakâr ve çalışkan Kuvâ-yı Milliyeci subayları (Üsküdar Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Remzi Bey, Endaht Mektebi'ndeki Yüzbaşı Hulusi) harcamaya çalıştığını, bu sebeple adı geçen subayların nakillerinden vazgeçilmesini ve onların yerine Üsküdar mutasarrıfı ile Gebze kaymakamının başka yerlere nakillerinin sağlanmasını, Yahya Kaptan ile beraberindeki Büyük Arslan çetesinin de evvelce verilen silahları geri vermeleri ve cepheye gitmeleri şartıyla bağışlanmalarının uygun olacağını bildirdiler.³⁶²

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 4 Ocak 1920 tarihinde İzmit 1. Fırka Kumandanı Rüştü Bey'e bu malûmatı olduğu gibi aktardıktan sonra bunun kendi tarafından verilen malûmatla tezat teşkil ettiğini, bu sebeple bir kere daha güvenilir ve inanılır kişiler vasıtasıyla soruşturma yapılmasını, tümüyle ilgili kanaatini açıkça ve acele olarak kendisine bildirmesini istedi.³⁶³

Bu sırada Düzce'de bulunmakta olan Rüştü Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine göndermiş olduğu telgrafa 7 Ocak 1920'de cevap verdi. Cevabi yazıda, Yüzbaşı Ali Ağuş Efendi vasıtasıyla tahkikat yaptırdığını, tahkikatın Yahya Kaptan lehine çıktığını, bununla birlikte kendisi cahil olduğundan hizmet ediyorum zannı ile bazı şeyler yapmış olacağını, Büyük ve Küçük Arslanların ise zaten eşkıya olduğunu belirtti. Yazının devamında millî teşkilatın aleyhinde bir görüşe sahip olduğu şüphesiz olan ve Yahya hakkında herkesten çok şikâyetçi olması gereken Gebze kaymakamına yazdığı yazılara almış olduğu 1 Aralık 1919 tarih ve 17 sayılı cevabın sûretini olduğu gibi verdi. Kendisi bu telgraftaki bilgilere kısmen de olsa inanmak zorunda kalmıştı. Bu inançla bu yazıları İstanbul'da Şevket Bey'e (Miralay Şevket) de göstermişti. Kendisinin bilmediği bazı sebeplerle, İstanbul'da Yahya Kaptan hakkında bir muamele yapılmasına gerek duyulduğu takdirde elbette bir şey denemezdi. Sûretini olduğu gibi verdiği uzunca yazının içeriği de çok çok özetle şöyleydi: "Rum bekçilerini öldürme ile soygunculuk için dağa adam kaldırma olayları, Binbaşı Necati Bey ile Yüzbaşı Nail'in adamları olan Küçük Arslan çetesinin eseri idi. Her ne kadar Yahya Kaptan'ın yanında evvelce aman dileyerek bağışlanmış bir Büyük Arslan çetesi varsa ve ara sıra münasebetsizlikler yapmışsa da Yahya Kaptan, büyük kötülükler yapmasına izin vermemişti."³⁶⁴

Bu yazışmalar olurken, diğer taraftan Yahya Kaptan'ın tenkili için teşkil edilen 2 bin kişilik müfreze 5/6 Ocak 1920 gecesi Galata rıhtımından Bandırma vapuruyla hareketle, ışıkları söndürülmüş vaziyette gece saat 9'da Hereke iskelesine geldi. Buradan Tavşancıl'a geçen müfreze, Tavşancıl'da sıkı bir arama gerçekleştirdi. Bu sırada şüpheli kişilerden ve Yahya Kaptan'ın adamlarından birkaç kişi yakalandı. Ancak Yahya Kaptan yakalanamadı.³⁶⁵

³⁶² *Nutuk*, C. III, Vesika: 204.

³⁶³ *Nutuk*, C. I, s. 316-319 ve C. III, Vesika: 205.

³⁶⁴ *Nutuk*, C. I, s. 319-320.

³⁶⁵ ATASE Arşivi, Kls. 342, Dos. 27, Fih. 15.

Bu durumu öğrenen Mustafa Kemal Paşa, derhal 7 Ocak 1920 günü şifre telgrafla İzmit 1. Fırka (Tümen) Kumandanlığı'ndan Yahya Kaptan'ın Tavşancıl'da muhasara altına alındığı haberlerinin sıhhat derecesini ve ne kademede olduğunu sordu. Ardından eğer durum bu merkezde ise İstanbul'dan geldiği bildirilen kıt'a kumandanına, Yahya Kaptan'ın kendi adamı olduğunu, eğer bir kusur ve kabahati varsa kendisi tarafından icabının yapılmasının tabii olduğunu, hiçbir suretle Yahya Kaptan'ın muhasara ve tevkifine razı olmadığını yazı ile bildirmesini, neticenin de kendisine ulaştırılmasını istedi.³⁶⁶

Bu sırada, Düzce'de bulunan Rüştü Bey ve onun yerine 1. Fırka Komutan Vekili Fevzi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın 7 Ocak 1920 tarihli telgrafına 7/8 Ocak gecesi cevap verdi. Bu cevapta; Yahya Kaptan'ın henüz ele geçmediği, Kuvâ-yı Milliye ile gelen müfreze arasında bir çatışma ihtimalinin bulunduğu, gelen müfreze komutanına emrini (Mustafa Kemal Paşa'nın) bildireceği bilgileri yer alıyordu. Ardından Fevzi Bey, 9 Ocak 1920'de, dün itibarıyla Tavşancıl'da Yahya Kaptan'ın maiyetiyle jandarmalar arasında çatışma olduğu, Yahya Kaptan'ın adamlarından iki ölü, dört yaralı ve beş kişinin sağ ele geçirildiği, gerek bölgedeki hükûmetçe (mutasarrıflık ve kaymakamlık) gerekse İstanbul'da mühim tertibat alındığı ve Yahya Kaptan ile maiyetinin tamamıyla yakalanması için gayret sarf edildiği yönünde malumatı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi.³⁶⁷

O sırada mebus olarak İstanbul'a gelmiş bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri Cevat Bey (Cevat Abbas Gürer) ise 10 Ocak 1920 tarihinde Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın şifresi ve imzasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği bir telgrafla Yahya Kaptan'ın kurtarılması için Cemal Paşa'ya müracaat edilmesini rica etti.³⁶⁸ Ancak aynı gün Gebze'de 25. Kolordu Takib-i Eşkiya Müfrezesi Komutanı Kıdemli Yüzbaşı Ali Nahid Bey'den Harbiye Nezareti'ne "Tavşancıl ve havalisinde iskân edip Kuvâ-yı Milliye namı altında halkı darp edip tehdit eden, çeteleriyle ahaliyi elde etmeye çalışan Yahya Kaptan nam şeririn Tavşancıl karyesindeki son istinatgâhında saat 11'den önce gerçekleşen çatışma ile öldüğü" rapor edildi.³⁶⁹ Yani bu konuda geç kalınmıştı.

Aynı gün bu en son gelişme Rüştü Bey tarafından da Mustafa Kemal Paşa'ya bildirildi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 1. Fırka Kumandan Vekili Fevzi Bey'den, İstanbul'dan gelen müfreze kumandanına emrini tebliğ edip etmediğini sordu.³⁷⁰ Fevzi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafına verdiği cevapta, müsademe olmadığını, Yahya Kaptan'ın teslim olduktan sonra köy haricinde kesici bir alet ile katledildiğini, kafatasının olmamasının da bunu gösterdiğini belirtti.³⁷¹ Yine İzmit'te Kuvâ-yı Milliye kuruluşlarıyla meşgul olan ve Meclis-i Mebusan'a mebus seçilmiş bulunan Sırrı Bey (Bellioğlu), Yahya

³⁶⁶ *Nutuk*, C. III, Vesika: 206.

³⁶⁷ *Nutuk*, C. III, Vesika: 207-208 ve 209 a.

³⁶⁸ *Nutuk*, C. I, s. 320-321. Herhalde bu şekilde Heyet-i Temsiliye'nin hükûmete tâbi olduğu gösterilmek istenmekteydi

³⁶⁹ ATASE Arşivi, Kls. 342, Dos. 27, Fih. 15/3.

³⁷⁰ *Nutuk*, C. III, Vesika: 209b-210.

³⁷¹ *Nutuk*, C. III, Vesika: 211.

Kaptan'ın İstanbul kapısındaki Kuvâ-yı Milliye'yi birleştiren bir Millî Mücadeleci olduğunu, teslim olduktan sonra öldürüldüğünü ve yerinin doldurulamayacağını belirtti. Kara Vasıf Bey ise Yahya Kaptan'ın yakalanıp karakola getirildiği sırada, civardan on kadar şakinin karakol üzerine ateş etmesiyle Yahya Kaptan'ın firara teşebbüs ettiğini ve bu esnada vurulup öldürüldüğünü belirtmekteydi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa kendisinden katledilme sebebini sorunca Kara Vasıf Bey, Yahya Kaptan'ın öldürülmesine sebep olarak, onun hiç kimseyi dinlememesini göstererek emirlere karşı gelmesi üzerine hükûmetin heyetlerinin haberi olmadan teşebbüse geçerek onu katlettiğini belirtti. Mustafa Kemal Paşa bu konuda *Nutuk*'ta şu açıklamayı yapmaktadır: "Yahya Kaptan'ın hiç kimseyi dinlememesinin tenkiline sebep olarak gösterilmesi asla doğru olamaz. Şehid-i merhum beni dinliyordu. Benden emir alıyordu. Verdiğim emre göre hareket ediyordu. Başka makam veya eşhasa merbut olduğunu, onlardan emir alması lüzumunu kendisine emretmemiştim."³⁷²

Yahya Kaptan'ın öldürülmesi ile ilgili eşi Şevket Hanım 14 Ocak 1920'de Mustafa Kemal Paşa'ya yazarak, "Yahya Kaptan'ın sırf yüksek şahsiyetinizle olan münasebeti dolayısıyla, kanun karşısında suçlu olmaksızın, teslimiyeti bildirdiği halde Gebze Jandarma Yüzbaşı Nail ve Mülazım-ı evvel Abdurrahman Efendiler tarafından alçakçasına şehit edildiğini, bütün Tavşancıl halkının olayın şahidi olduğunu, hakkın yerini bulması için Adliye Nezareti'ne başvurulduğunu, iki tane yetimle perişan bir durumda olduğunu" ifade etmiş ve bu konuda yüksek girişimleri ile yardımlarını beklediğini belirtmiştir.

Rauf Bey (Orbay) de 19 Şubat 1920'de Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Yahya Kaptan'ın teslim olduktan sonra öldürüldüğünün İstanbul'ca da anlaşıldığını, muhafızlığa müracaat edildiğini, otopsi de yapılmış olduğunu, hükûmetin kanuni takibatı eline almış olduğunu bildirmiştir. Bu hadiseden bir müddet sonra 19 Ocak 1920'de Büyük Arslan, 13 adamı ile birlikte silahlarını terk ederek teslim oldu.³⁷³

Yahya Kaptan'ın bu şekilde ortadan kaldırılması, hemen İstanbul'un eşiğinde bulunan İzmit ve Üsküdar livalarının içinde yer aldığı bölgeyi Kuvâ-yı Milliye için çok önem arz eder hale getirdi. Bu durumda Sırrı Bey, konu ve bölgeyle ilgili bilgi, görüş ve düşüncelerini gönderdiği telgraflarla Mustafa Kemal Paşa'ya aktardı. Bu telgraflardaki belli başlı fikirler şöyle özetlenebilir: Yahya Kaptan'ın İstanbul kapısında teşkilatlanmış bir durumda mevcudiyetini koruması, herhalde Kuvâ-yı Milliye'ye karşı muhalif bulunan kimseleri dehşete düşürdüğünden, ortadan kaldırılmasına karar verilmiş bulunduğu şüphe yoktu. Bu maksada dayanarak Yahya Kaptan'ın ortadan kaldırılmasına karar verilmiş olması meseleyi yerel mahiyetten çıkartmakta ve Heyet-i Temsiliyece etraflıca düşünmeyi gerekli kılmaktaydı. İzmit livası eşkiya yüzünden bihuzur iken yerinden kımıldamayan Alay Kumandanı Hikmet Bey, Yahya Kaptan'ın ortadan kaldırılması keyfiyetini ehemmiyetle telakki etmiş ve aldığı jandarma kuvvetiyle bizzat hareket ederek nihayet Kuvâ-yı Milliye'ye mühim bir darbe vurmak suretiyle

³⁷² *Nutuk*, C. I, s. 322-327.

³⁷³ *Nutuk*, C. I, s. 327-329; Büyük Arslan'ın teslimi belgesi için bkz. ATASE Arşivi, Kls. 3-12, Dos. 27, Fih. 16.

maksadına nail olmuştu. Gebze'de teşkil edilmiş bulunan Kuvâ-yı Milliye'nin başsız kalması, bundan sonra bölgeyi dehşete atacaktı. Bölgede bütün Kuvâ-yı Milliye'nin dayanağı bilinen Yahya Kaptan'ın bu şekilde imhası, kamuoyunu tam manasıyla karıştırmıştı. Yahya Kaptan'ın ortadan kaldırılması hükûmetin Kuvâ-yı Milliye'ye karşı bundan sonra alacağı saldırgan tutuma işaret sayılmaktaydı. Bu hareket, ecnebilerde dahi şüphesiz Kuvâ-yı Milliye'nin hükûmet nazarında ihmal ve imhası mümkün bir mahiyette görüldüğüne hükmedilecekti. Bu itibarla gerekli tedbirler alınmalıydı. Bölgeyi karışıklık vaziyetinden kurtarma ve Gebze Kuvâ-yı Milliyesi'ni hemen itimat edilir bir zata bırakma tedbiri alınmadığı takdirde, Üsküdar livası dâhil olduğu halde bütün İzmit sancağında, tek bir kişinin dahi Kuvâ-yı Milliye taraftarlığı etmesine imkân bulunamayacağı katıyen bilinmeliydi. Jandarma Alay Kumandanı Hikmet Bey'in vakit kaybetmeksizin kaldırılması elzemdi. İzmit livasında Kuvâ-yı Milliye'nin mevcudiyet kazanabilmesi, nizamiye hizmetinde bulunan Kaymakam Fevzi Bey'in Jandarma Kumandanı olmasına bağlıydı ve başka çare yoktu. Kuvâ-yı Milliye'nin Anadolu taraflarında hoş karşılanmamakta olduğu hakkında devam eden şayialar, elim olay üzerine muhaliflere daha ziyade kuvvet verdiğinden, kudret ve dirliğin kayba uğramadığını gösterecek fiilî bir tedbir alınması elzemdi. Ali Fuat Paşa hazretlerinin buraya kadar teşrifleri lüzumlu idi. İzmit livasına ehemmiyet verilmesi ve ehemmiyet verildiğini gösterecek fiilî bir tedbir alınması bir mecburiyetti.³⁷⁴

Yahya Kaptan konusu bu şekilde noktalanmıştı ancak taraflar arasında bir rekabet ve çekişme sonucu ortaya çıkan bu durum Kuvâ-yı Milliye açısından bölgede önemli bir güç kaybına sebebiyet verdi.

2.7. İzmir'in İlhak Edileceği ve İstanbul ile Boğazların Beynelmilel Hale Getirileceği Haberleri

Anzavur olayı, Yahya Kaptan meselesi gibi problemlerin yaşandığı ve aynı zamanda "Milne Hattı" meselesinin gündemde olduğu bir sırada 14.11.1919'da İngilizlerin 8 tabur askeri İzmir'e çıkardıkları haberleri yayılmıştı. Aynı zamanda daha önce belirtildiği gibi Bursa'nın İngilizlerce işgal edileceği şayiası da ortaya atılmıştı.³⁷⁵ Bu hadiselerden bir müddet sonra 13/14 Ocak 1920'de Yunanlıların İzmir'i ilhak ile bir emrivaki yapacakları haberleri yayıldı.³⁷⁶ İstanbul'daki Erkân-ı Harbiye Reisliği'ne göre bu söylentiler işgal bölgeleri civarındaki Türk halkını göç ettirmek ve Anzavur'un karşısındaki Türk kuvvetlerinin cepheye aldırılmalarını sağlamak suretiyle Anzavur'un işini

³⁷⁴ *Nutuk*, C. I, s. 325-327; Rıza Nur hatıratında Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis-i Mebusan'ın açılışı sonrasında İzmit'e kadar geldiğini, Rauf (Orbay) Bey ve Dr. Adnan (Adivar) Bey tarafından vaziyetin ve akıbetin fenalığının İzmit'te kendisine anlatılması ile İstanbul'a gelmekten vazgeçtiğini söylemektedir. Bkz. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, C. I, İstanbul: İşaret Yayınları, 1992, s. 540. Mustafa Kemal Paşa'nın bu sıralardaki İzmit'e gelişi İstanbul'daki siyasi gelişmeler ve özellikle Yahya Kaptan hadisesi sonrasında olmalıdır.

³⁷⁵ Nitekim 4 Aralık 1919'da İngiliz Kuvâ-yı Umumiye-i Askeriyesi Kumandanı General Milne, refakatinde on kadar subay olduğu halde Mudanya yoluyla Bursa'ya gelmiş, 7 Aralık 1919'da Bursa'dan İstanbul'a gitmişti. BOA.BEO, Umumi No: 343775; TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 2, 4/7.12.1919 şifreler.

³⁷⁶ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 81; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 135.

kolaylaştırmaya yönelikti.³⁷⁷ Bu söylentiler Ali Rıza Paşa Hükûmeti ile Heyet-i Temsiliye'nin memleketin savunulması konusunda özellikle bölgeye yönelik olarak iş birliği yapmalarına ve harekete geçmelerine sebep oldu ve birlikte bir takım tedbirler alındı.³⁷⁸

Diğer taraftan yerel millî teşkilatlarca da bölgede bazı tedbirler alındı. Nitekim Bursa Kuvâ-yı Milliyesi, böyle bir durum karşısında bilfiil yardımda bulunmak üzere, Balıkesir'e Hamit Ağa (emekli kaymakam) ve Arif Kaptan kumandasında millî müfrezeler gönderdi.³⁷⁹

Bu sırada 1 Ocak 1920 günü Balıkesir'de "İstiklâl-i Osmani Günü" tertiplenmiş ve parlak bir şekilde bir kutlama gerçekleştirilmişti. Törende çok heyecanlı konuşmalar yapılmıştı. Konuşmalar genelde İzmir'in ilhaki meselesi üzerine olmuş ve Yunanlılara bu arzularının hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği ve her çareye başvurularak buna engel olunacağı kesin bir şekilde belirtilmişti.³⁸⁰

Bu çerçevede Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi 7 Ocak 1920'de İtilaf mümessillerine sert bir muhtıra yolladı. Muhtıradaki şöyle denmekteydi: "Alta imzaları bulunan Bursa, Bilecik, Biga, Balıkesir, Manisa livaları murahhaslarından oluşan İzmir şimali mıntıkası Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi; düvel-i fâhime-i muazzamanın muhterem fevkalâde komiserlerine aşağıdaki maruzat ile kesb-i şeref eyler: Şimdiye kadar her türlü devlet ve millet hukukunu tanımamayı esas siyaset ve hareket kabul eden Yunanlıların bu defa da İzmir'deki işgal sahalarını 14 Ocak günü milis teşkilatı yaparak ve geçici hükûmet ilan ederek bu sûretle Yunanistan'a ilhak edeceği, bu esnada yine her zamanki gibi birtakım fecayi ve katliamlar yapacağı haber alınmıştır. Sulhün temini için uğraşılın şu zamanda, Yunanlıların bu tarz-ı hareketi yine birçok masum kanlarının dökülmesine sebep olacaktır. Türk milleti tekrar tekrar tam bir kesinlikle ilan ettiği şekilde Wilson Prensiplerinin 12. Maddesi mucibince her türlü hukuk-ı hayatiye ve milliyesini ve istiklâlini temin etmek ve son yurdu kalan Anadolu'nun kalbi demek olan İzmir'i bir düşmanın pençesinden kurtarmak için her türlü tehlikelere katlanarak sonuna kadar mücadeleye yemin etmiştir."³⁸¹

Aynı zamanda Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi, ilhak bir söylenti olmasına rağmen, muhtemel de olan bu duruma karşı kendi imkânları dâhilinde bazı tedbirler aldı. Böyle bir durum karşısında, İtilaf devletlerinin dikkatini çekmek ve Yunanlıların cesaretini kırmak için ilk olarak, daha evvel İngilizlerin elinde esir iken kaçarak Bursa'ya, oradan da Balıkesir'e gelmiş olan İngiliz Kemal'in (asıl adı Esat'tır ve İstanbulludur) beyannameler

³⁷⁷ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 136.

³⁷⁸ Alınan tedbirler için bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C. IV, s. 152; Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 280-287; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 136-141; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 424-426.

³⁷⁹ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 82.

³⁸⁰ Refet Bey İzmir'in ilhaki meselesi ile ilgili olarak çok heyecanlı bir konuşma yaptı. *Türk İstiklâl Harbi* kitabında hatip Refet Bey Orgeneral Refet Bele olarak belirtilirken, Kâzım Özalp ise Balıkesir Lisesi Müdürü Refet Bey olduğunu belirtmektedir. Özalp'ın naklettiği bilgi yani verdiği isim daha doğru olmalıdır. *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 140; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 80 ve C. II, Belge 98-99.

³⁸¹ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 81-82.

dağıtmak ve bazı yerleri bombalamak üzere İzmir'e gönderilmesi planlandı. Kâzım (Özalp) Bey, Necati ve Vasıf Beylerin yaptığı plana göre; İngiliz Kemal, İzmir'e bir ecnebi gibi girecek, söylenen ilhak gününden iki gün evvel yani 11/12 Ocak 1920 gecesi beyannameleri şehrin her tarafına dağıtacak, ertesi gece de bombaları uygun göreceği yerlere bırakacaktı.³⁸² Nitekim İngiliz Kemal verilen görevi tam olarak yerine getirmeyi başardı.³⁸³

Bu sırada gazetelerde İngiltere Hükûmeti Başbakanı Lloyd George'un İstanbul ve Boğazların beynelmilel hale getirileceği yönündeki beyanatı haberleri çıktı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, bütün bölgelere 8 Ocak 1920 tarihinde bir telgraf göndererek, İstanbul ile Anadolu'nun birbirinden ayrılamayacağını belirtti: "İngiltere Hükûmeti Başvekil Lloyd George'un İstanbul ve Boğazların beynelmilel bir hale ifrağına, Türk Hükûmeti'nin yeni merkezinin Anadolu'da olacağına ve İstanbul'un yalnız makam-ı hilâfet olarak bir payitaht-ı dinî olacağına dair Sulh Konferansı'nda teklifatta bulunacağı gazetelerde görüldü. Millî ve dinî geleneklere aykırı olan büyük bir kararın milletimizce asla kabul edilmeyeceği tabiidir." diyerek bunun şiddetle protesto edilmesini istedi.³⁸⁴

Bunun üzerine her taraftan olduğu gibi Bursa'dan da Bursa Müdafaa-i Hukuk-ı Milliyesi adına İngiliz, Fransız, İtalya ve ABD siyasi mümessillerine protesto telgrafları çekildi. Ayrıca 12 Ocak 1920'de toplanarak çalışmalarına başlayan Meclis-i Mebusan 28 Ocak 1920'de gayriresmi kapalı toplantısında, kendilerinin (Türk tarafının) kabul edebileceği asgari barış şartlarının çerçevesi olan ve daha çok Misak-ı Millî adıyla anılan kararları, o anda toplantıda bulunan mebusların ittifakıyla kabul etti. Bu kararlar, Türkiye ile ilgili barış şartlarının ele alındığı 12 Şubat 1920 itibarıyla İtilaf devletlerince toplanmış olan Londra Konferansı'nın çalışmaları sürerken, 17 Şubat 1920'de Meclis-i Mebusan tarafından Dünya parlamentoları ile Türk ve dünya basınına açıklanıp duyuruldu.³⁸⁵

³⁸² Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 81.

³⁸³ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 83.

³⁸⁴ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 3, 8.1.1336 (1920) Ankara şifre.

³⁸⁵ Heyet-i Temsiliye'ye de gönderilen telgraflardan "Bursa Müdafaa-i Hukuk-ı Milliyeye Kumandanı Mehmet Ali" imzasıyla Bursa'dan İtilaf devletleri mümessillerine ayrı ayrı çekilen telgraflar şöyleydi:

"Dersaadet İngiliz Mümessil-i Siyasisi Cenaplarına 8.1.1336.

Asaletmeab; Türkiye'de mukadderatın mevzubahis olduğu bir devrede İstanbul'un ve Boğazların beynelmilel bir hale ifrağı, mutasavver bulunduğu hakkında bazı Avrupa gazetelerinin ifşaatı en mukaddes ve tabii haklarına karşı tecviz edilmek istenilen bu tecavüz-i haysiyet-şikenâne karşısında milletin derin bir yeis ve infialini tahrik etti. Şark meselesinin hâlâ Gladstone nazariyeleri gibi ilme ve hakikate katiyyen temas etmeyen bir kin-i taassupla, hâlâ endişeleri pişvâ-yı medeniyet olanları medeniyeti sükût ettirmek cürmü ile şâibedar etmekten ve bi'n-netice sulhu âlem-i zulme düşürmekten başka hiçbir fazilet tevhit edemeyecektir. Her gayritabii ilcâ ve vaziyetin düçâr-ı akâmet olacağı hakikatine bir kere daha işaretle adaletle susamış bir milletin tahmîl-i hakaret edilmemesi istirhamı ve istirhamatımızın kabulü temenniyatına terdif eyleriz, efendim.

Bir sûreti Fransız mümessiline yazılmıştır."

Dersaadet'te İtalyan Mümessil-i Siyasisi Cenaplarına 9.1.1336.

Mukadderatını hür ve medeni İtalya'nın mukadderatına merbut bilen Türkiye, kendisini hiç anlamaması bazı klasik diplomatlar eliyle kurban edilmek isteniyor ve payitaht ile Boğazlarının elinden alınmasına vicdani bir garez ve nefret ve fakat hakikî bir serinkanlılıkla itiraz ediyor. Adalet ve hakkaniyet zâhiriyeti altında bu kadar feci bir haksızlığa tarihin hiçbir faslında hiçbir heyet-i içtimaiye maruz bırakılmadı. Bahr-i Sefid havzasının vaziyet-i siyasiyesinden ve âfîsinden en ziyade mesul ve âlakadar olan ve an'anatı

3. Sonuç

Yunan işgali devam ederken 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında Erzurum Kongresi toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa kongreye tüm askeri görevlerinden sıyrılmış, sine-i millete dönmüş olarak katılmıştır. Bu kongre bölgesel nitelikli olsa da almış olduğu kararlar bakımından hayati öneme sahiptir. Anadolu'da bir temsil heyeti oluşturulması fikri, İstanbul Hükûmeti'nden kopuş olarak değerlendirilmektedir. Sivas'ta toplanan 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasındaki kongre ise aldığı kararlar bakımından tüm yurdu ilgilendirmektedir. Özellikle tüm Kuvâ-yı Milliye örgütlerinin tek elde toplanması ve Batı Cephesi Komutanlığı oluşturularak Ali Fuat (Cebesoy) Paşa emrine verilmesi mücadelenin düzenli bir biçimde sürdürülmesine olanak sağlamıştır. Güney Marmara bölgesinden de Sivas Kongresi'ne katılım sağlanmıştır.

Ali Fuat Paşa'nın bölgeye gelmesiyle Güney Marmara bölgesini oluşturan şehirlerde yer alan mücadele önderleri, durumu görüşmek ve bilgi vermek amacıyla Bilecik'te bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Bilecik için Mehmet Nuri Bey önderliğinde bir Kuvâ-yı Milliye teşkilatı oluşturulması kararı çıkmış ve hayata geçirilmiştir.

Heyet-i Temsiliye'nin Anadolu'da etkin rol üstlenmeye başlamasıyla İstanbul Hükûmeti Anadolu hareketi ile bir görüşme gerçekleştirmek ve uzlaşma yolu bulmak istemiştir. Bunun için Amasya'da 22 Ekim 1919 tarihinde Anadolu hareketi ile İstanbul hükûmeti arasında görüşme yapılmış ve Meclis-i Mebusan'ın açılması kararı ortaya çıkmıştır. Meclisin yeri tartışmaları kapsamında temsil heyeti Güney Marmara bölgesi millî temsilcilerine de görüş sormuş ve önerileri değerlendirmeye almıştır. Ancak bilindiği üzere meclis İstanbul'da açılmıştır. 1919 Ekim ve Aralık ayları arasında yapılan seçimlerde Güney Marmara bölgesinden de mebuslar seçilerek son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde bölgelerini temsil etmiştir.

ile tarih-i medeniyetin en büyük mürebbisi bulunan İtalya Hükûmet-i fâhimesi ile İtalyan kavm-i necibinin bu hata-yı müthişin tashihine bâdî-i himmet eyleyeceğinden ümitvar bulunduğumuzu arz vesilesi ile kesb-i şeref ve takdim-i ihtiramat eyleriz efendim."

"Dersaadet Amerika Mümessil-i Siyasisi cenaplarına

Asaletmeab, İstanbul'a ve Boğazlara sahip olmayan bir Türkiye'nin yaşamayacağı hakikatini aleme, sulh-i müebbed temini davasında bulunan bazı mahafil-i muazzama-yı siyasiyece ne kadar istisgar ve ... olunuyor ve ekalliyetlerin temin-i hukuku çareleri ariz ve amik teemmül olunurken bir ekseriyet-i mâsûmenin her türlü münakaşa fevkinde muhterem hukuku ne dereceye kadar tenkil ediliyor. Her türlü münakaşat ve ihtirasat-ı siyasiyeyi ve gizli diplomasiyi kaldırmak emel-i mübecceli ile en büyük bir sedâ-yı irşâd-ı rüçhaneyi ref ve ilan eden demokrat Amerika'nın emsaline tarihin şahit olmadığı bu muazzam ve menfur haile muvâcehesinde lakayt kalacağını zannetmediğimizden muhterem reisicumhur hazretleri ile cemahir-i müttehede-i Amerika'nın (Amerika Birleşik Cumhuriyetleri) hür ve münevver vicdanlarına iblağın istihram ve takdim-i istihramat eyleriz." Bu telgraflara imzasını atan Mehmet Ali, evvelce Bab-ı Âli Jandarma Bölük Kumandanlığı'nı yapmış olan emekli Yüzbaşı Resneli Mehmet Ali'dir. TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 3, telgraflar, 8/9.1.1336 (1920); Misak-ı Millî Kararları metinleri için bkz. ATASE Arşivi, Kls: 1617, Dos: 341-189 A, Fih: 2; Faik Reşit Unat, "Misak-ı Millî (Ahd-ı Millî Beyannamesi)", *Aylık Ansiklopedi*, 3 (Temmuz 1944), s. 92-93; Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi C. II, 17 Şubat 1336 (1920), s. 144; *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C. I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s. 131-133.

Meclis-i Mebusan'ın İngilizlerce basılması ve faaliyetlerini durdurmasının ardından 5 Nisan 1920'de Damat Ferit hükûmeti kurulmuştur. Damat Ferit, Anadolu hareketini baskı ile durdurma politikasına geri dönerek bölgeye Anzavur Ahmet'i göndermiştir. Güney Marmara bölgesi şehirlerinden Balıkesir'de vuku bulan Anzavur olayı Ankara hükûmetini oldukça uğraştırmıştır. Bununla birlikte yine bu bölgede İstanbul hükûmetinin ve İngiliz ajanlarının etkin rol oynadığı başka hadiseler de çıkmıştır.

Kaynaklar / References

- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi
Başkanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âli Evrak Odası (BOA.BEO)
Türk Tarih Kurumu (TTK) Arşivi, Bekir Sami Dosyası.
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
İzmir'e Doğru
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
Aker, M. Şefik. *İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Millî Cidali*. C. 1. (104 sayılı Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı), Ankara: 1973.
Akşin, Sina. *Osmanlı Hükûmetleri ve Millî Mücadele*. İstanbul: Cem Yay., 1983.
Apak, Rahmi. *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1990.
Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. C. I-III. 4. Baskı. İstanbul: MEB Yay., 1981.
Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri. C. IV. Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1964.
"Atatürk'ün Kâlemiyle Yahya Kaptan". *Tarih Coğrafya Dünyası Dergisi*. 1/1 (1959).
Atatürk'ün Millî Dış Politikası. C. I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 1992.
Bayar, Celâl. *Ben de Yazdım*. C. VII-VIII. İstanbul: Baha Matbaası, 1967.
Baykal, Bekir Sıtkı. *Heyet-i Temsiliye Kararları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1974.
Baykal, Cevdet Yakup. "İstiklâl Harbi'nin İlk Şehidi Yahya Kaptan". *Tarih Coğrafya Dünyası Dergisi*. 1/1 (1959).
Bıyıklıoğlu, Tefik. *Atatürk Anadolu'da 1919-1921*. İstanbul: Kent Basımevi, 1981.
Bolak, Ahmet Aydın. "Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'nin Karar Defteri". *Millî Mücadele'de Balıkesir*. İstanbul: Türk Petrol Vakfı Yay., 1986.
Can, Fahri. "Birinci Dünya Harbinden Sonra İlk Millî Kuvvet Nasıl Kuruldu?". *Yakın Tarihimiz*. 1/13 (1962).
Cebesoy, Ali Fuat. *Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyat, 1953.
Coşar, Ömer Sami. *İstiklâl Harbi Gazetesi*. İstanbul: Milliyet Yayınları, t.y.
Çarıklı, Hacim Muhittin. *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*. Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1967.
Dinamo, Hasan İzzettin. *Kutsal İsyan*. C. V-VI-VII. İstanbul: May Yayınları, 1972.
Dursunoğlu, Cevat. *Millî Mücadele'de Erzurum*. Ankara: y.y., 1946.
Erdeha, Kâmil. *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
Erdeha, Kâmil. "Kocaeli Mutasarrıflığı". *Mülkiyeliler Birliği Dergisi* (1977).
Ertürk, Hüsamettin. *Millî Mücadele'de Teşkilât-ı Mahsusa Faaliyetleri*. Askeri Tarih Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, ATASE Kitaplığı, A/1/218 D. 449/A.

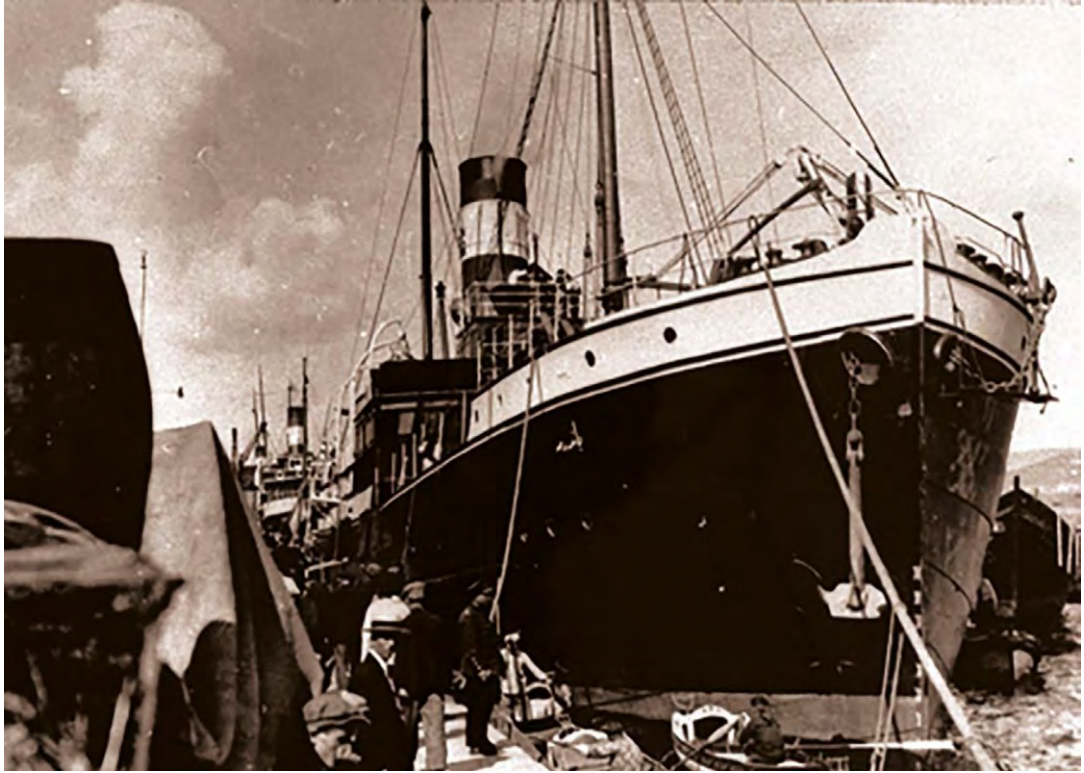
- Goloğlu, Mahmut. *Erzurum Kongresi*. C. I. Ankara: Nüve Matbaası, 1968.
- Goloğlu, Mahmut. *Sivas Kongresi*. Ankara: Başnur Matbaası, 1969.
- Goloğlu, Mahmut. *Üçüncü Meşrutiyet*. Ankara: y.y., 1970.
- Gökbilgin, Tayyip. *Millî Mücadele Başlarken*. C. I-II. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1959.
- Güven, Zühtü. *Anzavur İsyanı*. 2. Baskı. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1965.
- İğdemir, Uluğ. *Sivas Kongresi Tutanakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1975.
- İlgürel, Mücteba. "Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti ve Kongreleri". *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi, 1973.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemâl. *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969.
- Kansu, Mazhar Müfit. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. C. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1986.
- Karabekir, Kâzım. *İstiklâl Harbimiz*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1969.
- Karacabey, Nizamettin. *Türk Ulusal Savaşının İlk Parçası (Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar)*. 117 Sayılı Tarih Mecmuası'nın Tarih kısmı. 1 Haziran 1940.
- Karay, Refik Halid. *Minelbab İlelmihrab*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1964.
- Kaygusuz, Bezmi Nihat. *Bir Roman Gibi*. İzmir: İhsan Gümüşayak Matbaası, 1955.
- Mutlucağ, Hayri. "Heyet-i Temsiliye Üyeleri ile Komutanlar Arasında Gizli Görüşmeler". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. 12/69 (1973).
- Müderrişoğlu, Alptekin. *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*. Ankara: Maliye Bakanlığı, 1974.
- Nur, Rıza. *Hayat ve Hatıratım*. C. I. İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.
- Özalp, Kazım. *Millî Mücadele*. C. I-II. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985.
- Özel, Sabahattin. *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Millî Mücadele (1919-1922)*. İstanbul: Adapazarı Belediyesi, 1987.
- Özer, Kemal. *Kurtuluş Savaşı'nda Gönen*. Balıkesir: Türk Dili Matbaası, 1964.
- Öztoprak, İzzet. *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1981.
- Selçuk, İlhan. *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.
- Selek, Sabahattin. *Anadolu İhtilali*. C. I. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1965.
- Sertoğlu, Mithat. "Amasya Protokolünün Tam ve Gerçek Metni". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. 3 (Aralık 1967).
- Sertoğlu, Mithat. "Amasya Mülakatı Tam Metni". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. 14 (Kasım 1968).
- Sofuoğlu, Adnan. *Kocaeli ve Sakarya'da Kuvâ-yı Milliye ve Karşı Faaliyetler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1987.
- Sonyel, Salahi R. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973.

- Su, Mükerrrem Kâmil. *Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1984.
- Su, M. Kâmil. *Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı*. Ankara: Kurtuluş Ofset, 1984.
- Şehidoğlu, Süreyya. *Millî Mücadele'de Adapazarı – Bolu – Düzce - Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*. Ankara: y.y., 1970.
- Şimşir, Bilâl N. *İngiliz Belgelerinde Atatürk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973.
- Tanör, Bülent. "Millî Mücadele'de Kongreler". *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. C. I-II. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973.
- Tekeli, İlhan - İlkin, Selim. *Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken, Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler*. C. II. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay., 1986.
- Unat, Faik Reşit. "Misak-ı Millî (Ahd-ı Millî Beyannamesi)". *Aylık Ansiklopedi*. 3 (Temmuz 1944).
- Uras, Şükrü. *Yahya Kaptan*. İstanbul: Akba Kitabevi, 1968.
- Uras, Şükrü. "Bilinmeyen Yönleriyle Yahya Kaptan". *Tarih Coğrafya Dünyası Dergisi*. 1/4-5-6-7, 2/6-9 (1959).
- Ünal, Tahsin. "Mustafa Kemal ile Cemal Paşa'nın Muhaberatı". *Türk Kültürü*. 13 (1968).
- Yüce, Rıfat. *Kocaeli Tarih ve Rehberi*. İzmit: Türkyolu Matbaası, 1945.
- Tarih*. C. IV. İstanbul: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 1931.
- Türk İstiklâl Harbi*. C. II-VI. Ankara: Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yay., 1974.
- Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*. Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1972.

EK 1-2. *Kuva-yı Milliye Komutanlarından Yahya Kaptan.*

EK 3. *Bandırma Vapuru, 1919 (Millî Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)*

Yazarlar Hakkında / About Authors

**Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU | Hacettepe Üniversitesi |
adnans[at]hacettepe.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6967-5482**

Adnan Sofuoğlu 1955'te Sakarya'da doğdu. 1980 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde lisans eğitimini tamamladı. Yüksek lisansını Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde aldıktan sonra aynı üniversitede doktora unvanını aldı. Doktora tezini hazırladığı enstitüde araştırma görevlisi olarak devam eden Sofuoğlu, daha sonra Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim görevliliğine atandı. 1999-2004 yılları arasında Bilkent Üniversitesi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Birimi'nde yarı zamanlı ders vermiş olan Sofuoğlu'nun idari görevleri arasında Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü müdür yardımcılığı, Atatürk Kültür, Dil ve Yüksek Kurumu bünyesindeki Atatürk Araştırma Merkezi başkanlığı bulunmaktadır. Halen Hacettepe Üniversitesi'nde Profesör olarak görev yapmaktadır.

**Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU | Hacettepe University |
adnans[at]hacettepe.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6967-5482**

Adnan Sofuoğlu was born in Sakarya in 1955. He completed his undergraduate education at Istanbul University, Faculty of Literature, Department of History in 1980. After receiving his master's degree at Hacettepe University Atatürk's Principles and Revolution History Institute, he got a Ph.D. in History at the same university. Sofuoğlu continued as a research assistant at the institute where he prepared his doctoral thesis, and then he was appointed as a lecturer at Hacettepe University. Between 1999 and 2004, Sofuoğlu taught part-time at Bilkent University's History of the Republic of Türkiye Unit, and his administrative positions included deputy director of Hacettepe University's Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, and head of the Atatürk Research Center within the Atatürk Culture, Language and High Institute. He is currently a Professor at Hacettepe University.

**Prof. Dr. Taner BİLGİN | Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi |
taner.bilgin[at]bilecik.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6018-5957**

1979 yılında Adana'da dünyaya geldi. İlk orta ve lise öğrenimini Adana'da tamamladı. 2003 yılında Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Dumlupınar Üniversitesi'nde okutman olarak göreve başladı. 2007 yılında Dumlupınar Üniversitesi, Tarih bölümünde Yüksek Lisans öğrenimini tamamladı. İlgili yıl içerisinde Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nin kurulmasıyla birlikte okutman olarak bu üniversite de görev yapmaya başladı. 2008 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında başladığı doktora öğrenimini 2012 yılında "Millî Mücadele Döneminde Bilecik" isimli teziyle tamamladı. 2018 yılında Atatürk İlkeleri ve Cumhuriyet Tarihi alanında doçentliğini aldı. 2023 yılında Profesör kadrosuna atanan Bilgin, halen Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Millî Mücadele Döneminde Bilecik, Bir Türk Beyi Ebulfez Elçibey, Hilal-İ Ahmer Ebe Ve Hemşire Eğitimlerinin Öncüsü Besim Ömer Paşa, Yüzüncü Yılında Bilecik Mülakatı 5 Aralık 1920-2020 Anadolu Yükselirken gibi kitapları bulunan Bilgin, Millî Mücadele, Türk Dış Politikası ve Uluslararası ilişkiler konusunda birçok makale ve bildirisi bulunmaktadır.

**Prof. Dr. Taner BİLGİN | Bilecik Şeyh Edebali University |
taner.bilgin[at]bilecik.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6018-5957**

He was born in 1979 in Adana. He completed his primary, secondary, and high school education in Adana. In 2003, he graduated from Dumlupınar University, Faculty of Science and Literature, Department of History. In the same year, he started to work as an instructor at Dumlupınar University. In 2007, he completed his master's degree in History at Dumlupınar University. With the establishment of Bilecik Şeyh Edebali University in the relevant year, he started to work as an instructor at this university. In 2008, he started his doctoral studies at Sakarya University Institute of Social Sciences, Department of History, and completed his doctorate in 2012 with his thesis titled "Bilecik in the Period of National Struggle". In 2018, he received his associate professorship in the field of Atatürk's Principles and History of the Republic. In 2023, Bilgin was appointed as a professor and is currently a faculty member at Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Humanities and Social Sciences. Bilgin, who has books such as Bilecik in the Period of National Struggle, A Turkish Bey Ebulfez Elçibey, Pioneer of Hilal-İ Ahmer Midwife and Nurse Trainings Besim Ömer Pasha, Bilecik Interview in its Centenary Year December 5, 1920-2020 Anatolia Rising, has many articles and papers on National Struggle, Turkish Foreign Policy and International Relations.

